

- Setkání na hranici
Nekompromisně proti mezinárodnímu terorismu
Reformy v rozpacích
Jak z toho?
Nová slova, staré vedení
Dvojí vidění minulosti a současnosti v SSSR
/s doplňující poznámkou L.Kohouta/
Poznámka k Jakešově charakteristice
návrhu zákona o podniku z r. 1968
Poznámky k programovým a politickým iniciativám
po lednovém plénu ÚV KSČ 1968 /proti novým
legendám a mýtům vládních propagandistů/
Masarykův odkaz do druhého půlstoletí
/k 50. výročí úmrtí TGM/
Reformě chybí teoretické základy
/poznámky k návrhu zákona o státním podniku v ČSSR/
Už se synu moudrým býti
Stalo se v Olomouci /dopis z Moravy/
Funkce mýtů ve společnosti
K návrhu zákona o podniku, ale nejen o něm
Poměry na niti /fejeton/
Zmařené naděje
- Diskuse
- Na okraj stati Č. Císaře "Přitvrzený
reformní kurs"
Poznámky ke glose Z. Jičínského
- Dokumenty doby
- Demokracie je jedinou zárukou nezvratitelnosti
přestavby /rozhovor s A. Aganbegjanem
v časopise Ogonok/
V. Kadlecovi k 75. narozeninám
Hlasy ze "struktur"
Kroky k pravdě v komunistickém dějepisu
/Poláci a Rusové začali zaplňovat
bílé stránky v dějinách vzájemných vztahů/
- R. Battěk [2-4]
K. Biňovec [5-8]
Č. Císař [9-18]
M. Hájek [19-22]
M. Hájek [23-25]
M. Hübl [26-33]
Z. Jičínský [34-39]
L. Kohout [40-54]
M. Machovec [55-72]
G. Olmová [73-86]
- ot - [87-89]
S. D. [90-92]
J. Skalka [93-103]
R. Slánský [104-116]
O. Šulcová [117-119]
V. Vrabec [120-137]
Z. Jičínský [138-143]
L. Kohout [144-147]
[148-168]
[169-170]
[171-172]
- st - [173-188]

Copied from a type-written carbon copy
(unbound sheets, A4), bound, continuously
numbered and made available by
DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNAB-
HÄNGIGEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V.
for research and information purposes.
Copyright continues to be held by each
individual author and must be strictly
observed. If clarification is required, please
consult the Centre before publication of any
item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

Setkání na hranici	R. Battěk
Nekompromisně proti mezinárodnímu terorismu	K. Biňovec
Reformy v rozpacích	Č. Císař
Jak z toho?	M. Hájek
Nová slova, staré vedení	M. Hájek
Dvojí vidění minulosti a současnosti v SSSR /s doplňující poznámkou L. Kohouta/	M. Hübl
Poznámka k Jakešově charakteristice návrhu zákona o podniku z r. 1968	Z. Jičínský
Poznámky k programovým a politickým iniciativám po lednovém plénu ÚV KSČ 1968 /proti novým legendám a mýtům vládních propagandistů/	L. Kohout
Masarykův odkaz do druhého půlstoletí /k 50. výročí úmrtí TGM/	M. Machovec
Reformě chybí teoretické základy /poznámky k návrhu zákona o státním podniku v ČSSR/	G. Olmová
Uč se synu moudrým býti	- ot -
Stalo se v Olomouci /dopis z Moravy/	S. D.
Funkce mýtů ve společnosti	J. Skalka
K návrhu zákona o podniku, ale nejen o něm	R. Slánský
Poměry na niti /fejton/	O. Šulcová
Zmařené naděje	V. Vrabec
<u>Diskuse</u>	
Na okraj stati Č. Císaře "Přitvrzený reformní kurs"	Z. Jičínský
Poznámky ke glose Z. Jičínského	L. Kohout
<u>Dokumenty doby</u>	
Demokracie je jedinou zárukou nezvratitelnosti přestavby /rozhovor s A. Aganbegjanem v časopise Ogonok/	
V. Kadlecovi k 75. narozeninám	
Hlasy ze "struktur"	
Kroky k pravdě v komunistickém dějepisu /Poláci a Rusové začali zaplňovat bílé stránky v dějinách vzájemných vztahů/	- st -

Setkání na hranici

Uplynulo devět let od mého prvního pokusu setkat se s dalšími příznivci s polskými přáteli. Tehdejší pokus se nezdařil, byli jsme cestou lesem, loukou a na silnici vymanévrování a obležení. Na jediného, který tehdy vyšel údolím Obršího dolu až na úpatí Sněžky, čekal "jeho" příslušník, aby ho zadržel bodrým: "Tak vás tady vítám, pane Bednář, jistě si rád před zpátečním sestupem odpočínáte."

Mohli bychom se tázat sami sebe, proč se vlastně chceme setkávat s cizími, se "sobě rovnými", když nám v tom moc brání? My se ovšem raději tážeme, proč nám v tom moc brání? Je v tom skryt dosud trvajícím regres jakéhokoli pokusu o nové vnímání společenské reality. Ještě bychom tak byli ochotni přijmout reversibilní pokus o evropské vyrovnání v tom smyslu, že by se museli nejenom čeští a polští demokratičtí socialisté, křesťané či reformní komunisté scházet jen u hraničních patníků na vrcholech hor, ale totéž by platilo např. i pro francouzské a západoněmecké komunisty a oni se museli setkávat třeba jen na lodičkách uprostřed hraničního toku Rýna. Ale rovnováha takového stavu by byla na pováženou. Jsme pro rovnováhu opačnou. Setkávat se kdekoli a bez akcí policejních stratégů.

x x x

U svých přátel v Polsku jsme byl ve své předvězeňské éře mnohokrát, ale nikdy jsem neměl pocit "polštější" než tentokrát, ač jsem se vlastně do Polska nedostal a v Československu už jsem taky nebyl. Nebýt těch hraničních patníků, které jsem někdy oběhl zleva, jindy zprava, neměl bych ani potuchy, že někde nějaká hranice existuje. Ona koneckonců každá hranice je dobrá jen aby překážela, lidi oddělovala a jejich styk ztěžovala a znemožňovala.

"Bolo nás jedenášť" by mohlo být znělkou letošního setkání, neboť nás z české strany tolik bylo a Poláků přibližně stejně. A protože se vše odehrálo v prostředí hos, lesů a luk, zněla by jánošíkovská píseň zcela věrohodně. Jen vatra nikoho nenapadlo zapálit a valašky nebyly po ruce. Přesto byl vrchol hory námi dokonale okupován, hlasitostí projevu, vřelostí objetí, radostí v očích a pohybovou nekázní. Seděli jsme na zbylých základech něčeho kdysi existujícího, ale většina z nás stála a jen hlas Jac-

ka Kuroně zněl jako hlas bohatýra, vervně, rozpustile a nepřipouštěl pochybnost, že naše právo není bezprávím vůči nikomu druhému. Občas jsme se přemísťovali a ti z nás, kdo se viděli poprvé, dívali se na sebe se zvědavostí i zvědavostí odpovídající vzrušivosti okamžiku. Ale, abych nepředbíhal.

Do základního tábora jako místa setkání českých účastníků se musel dostat každý sám, pouze časovou instrukci bylo nutno dodržet. Auta nás pak přesunula do "výstupního tábora", odkud nás čekala asi tříkilometrové stoupání, které by mohlo být vcelku snadnou záležitostí, nebýt vytrvalého lijáku, jenž před začátkem naší pěší túry značně rozbředl půdu a obyčejné vycházkové peľobotky některých přátel se ukázaly jako krajně nevhodné rekvizity i na cestu nulté obtížnosti výstupu.

Jediný dramatický moment tohoto "příběhu" nastal, když se vrátil mladý člen k vrcholu, postupující skupinky a sdělil, že nahoře polský celník nekompromisně varoval nějaké vracející se houbaře a sebemenší překročení hraničních kamenů označil za důvod k zadržení a odsouzení k půlročnímu vězení. Ještě štěstí, že jediná žena mezi námi, Anička Šabatová, zachovala klid a řekla, že se o situaci přesvědčí osobně a rozhodně stoupala s Andrejem Krobem k cíli. Tam jí nezbyvalo, než přijmout hold polských přátel a sdělit, že Češi dosáhnou vrcholu v nejbližších okamžicích. A my opravdu postupovali jako strategicky rozdělené družstvo horolezců, ač terén kolem nás nebyl k rozlišení es houbařských lesů v Brdech. Nicméně vytrvale stoupající cesta x byla delší, než bylo předem sděleno a mnozí z nás si vyšli oblečení a obuti jako do Stromovky.

Zredigovali a odsouhlasili jsme komuniké o setkání u příležitosti 19. výročí srpnové intervence vojsk pěti států Varšavské smlouvy a připomněli řadu společných požadavků, jejichž splnění v obou našich zemích je předpokladem demokratizace veřejného i soukromého života občanů. Odsouhlasili jsme i společný dopis akademiku Sacharevovi s přáním, aby i po zrušení své izolace se zasazoval o propuštění vězňů s vědomí a dodržování lidských a občanských práv vůbec. V mezihře schvalování rezoluce Petr Uhl se svojí rozkošnou tvrdohlavostí trval na rozlišování jakýchsi dvou slov v navrhovaném textu, což příjemně zpestřilo jinak vzorně tolerantní ovzduší a já se v té chvíli nechal okouzlovat celkovým pohledem x na volně se pohybující a přeskupující účastníky. Občas někdo někomu podal číši vodky a

Jacek Kuroň natrhal a s vřelým políbením předal jediným dvěma přítomným ženám, Polce Danutě a Češce Haničce, kytici luční zeleně, z čehož usuzují, že ladnost postojů vůči ženám je na polské straně ještě ladnější než u nás.

x x x

Kdyby se mě někdo zeptal, k čemu je takové setkání dobré, byl bych na rozpacích. Nic světoborného se během těch tří hodin nestalo ani neusneslo. Ale ten oprostující pocit osvobodivého vnímání okamžiku byl zcela nenahraditelný a nezástupný. Slova o lidské identitě mohou znít jako banalita v ústech ideologa ve funkci, ale my všichni jsme se octli v jejich plném uvědomění, aniž by si je kdokoli z nás musel nějak připomínat či je dokonce vyslovovat.

A tak až zde, na vrcholu hory, vzdálen tepla domova, ve vlhkem nasáklých šatech a promočených ponožkách, ale v blízkosti lidí, pro něž pojmy občanského sebevědomí a občanské odvahy jsou synonymem docela obyčejné lidské slušnosti, jsem měl reálný pocit, že něco jako evropské společenství se může zakčít odvozovat právě zde, z takovýchto situací a takovýchto setkání.

Dík patří těm, kdo se podjali úkolu setkání českých a polských přátel v polovině letošního srpna zorganizovat; nedostatkem bylo, že Slováků mohl reprezentovat /pouze potenciálně/ autor tohoto příspěvku.

V Praze 19. září 1987

Nekompromisně proti mezinárodnímu terorismu !

S určitým ostychem se přiznávám, že jsem vždy s nemylným zadostiučiněním čítával v tisku informace o řádění teroristů v Libanonu, Itálii, ve Francii, NSR, v Severním Irsku - vlastně ne, promiňte, tam to nejsou teroristé, nýbrž revoluční bojovníci za svobodu. Mé potěšení neplynulo z vrozené krvelačnosti či z touhy po senzaci, bylo motivováno ryze ideově. Ať si mají na tom prohnílém Západě bez shánění česnek i okurky, říkal jsem si, ať jim fungují služby a ať si mohou vyrazit, kam se jim zamane, co je jim to všechno platné, když jim tam vybuchují bomby a konají se únosy? Vřelé díky, soudruzi Husáku, Biřaku i vy ostatní, za tu naši normalizaci a reálsocialismus, v němž mám si ce pár korun důchodu a žiju z ruky do huby, ale zato se ani nerozletím do vzduchu, ani nebudu unesen. Jistota, že nedopadnu jako Aldo Moro, byla pro mě cenějším statkem, než kdyby mi bylo umožněno zajet si kdykoli na víkend do Vídně. Tím strašlivější trauma nyní prožívám, když se mé neochvějně jistoty rázem zhroutily...

Stalo se to v den, kdy jsem se chystal na veřejné soudní přelíčení s mým přítelem Josefem Vránou. Byl obžalován z podvracení republiky. Chtěl jsem se na vlastní oči i uši přesvědčit, jak bude spravedlivě usvědčen a potrestán. Jestliže někdo hodlá podvrátit republiku a nastolit u nás místo ní - co vlastně? Asi feudalismus, co jiného? - to já, zapřisáhlý republikán, nemůžu tolerovat. Přítel, nepřítel, v tom jsem zásadový jako Robespierre a volám: Pod gilotinu s ním!

Dovedete si představit, že bychom místo té krásné republikánské rovnosti všech občanů měli mít zase šlechtu, která by měla své výsady, své speciální prodejny, přednostně zásobované, své vlastní zdravotnická zařízení, své panské hony a orgie? Pěkně děkuju za takové feudální pořádky!

Nedivte se, že jsem se chtěl dozvědět, jak to Pepa s tím podvracením republiky myslel, protože ho znám už léta a nikdy se mi nesvěřil, že by mu v žilách kolovala modrá krev. Popravdě řečeno, Pepa se mi jevil vždy^{spj} jako mírný a poněkud ostýchavý člověk a nedovedl jsem si ho vůbec představit co zpupného barona Josefa von Vrana, jenž tvrdě vyžaduje na svých nevolnicích ius

primae noctis.

Vypravil jsem sez domu raději o něco dříve, abych si v soudní síni zajistil místo. A pak se to stalo, dole ve vchodě! Byli dva... Tvrdé, nelítostné oči, bezvýrazné tváře hráčů pokeru. Mafiáni jako vyšití; jako bycjh je neznal z tolika filmů pokreko - vých západních tvůrců, odhalujících ve svých dílech morální bahno kapitalistické společnosti. - Vyzvali mě, abych šel s nimi. Neodvážil jsem se klást sebemenší odpor. Tvářili se sveřepě, odhodláni zřejmě k nejhoršímu.

Při chůzi se mi podlamovala kolena. Tak tedy i u nás?! Všechno ve mně s vzpíralo uvěřit, že se vlna mezinárodního terorismu přelila i přes naši tak ostražitě a bděle střeženou hranici a rozčeřila naše poklidné stojaté vody. Ale fakta jsou fakta: byl jsem unesen za bílého dne! Volat náhodné kolemjdoucí o pomoc? Nesmysl. Jsem poučen z filmů, žádná oběť to v nich nedělá, dá se vést odevzdaně jako tele na porážku. Divíte se? Jen hlesni a ratatabum! - je z tebe cedník. Proto jsem poslušně šlapal mezi nimi a meditoval o své neradostné budoucnosti.

Jaké se mnou mají úmysly? Pokud je mi známo, naše vláda žádné teroristy ve vězení nadržuje, takže jako směnná hodnota nepřipadám v úvahu. Patrně budou požadovat výkupné. Koikpak mohou za mě chtít? Určitě zaokrouhlenou sumičku, aby se jim to ranní vstávání rentovalo. Milión Kčs? Páni muzikanti, to jsem tedy v pěkné rejži! Příbuzní jsou švorcíci jako já, takže to bude muset uhradit asi ONV v Porubě - ten na to snad má, vždyť jenom roční dávka ze psů mu to vynese. Jenže pak budu muset celý obnos samozřejmě splatit do haléře. Horečně jsem v duchu počítal: Po zaplacení inkasa - když budu žít o chlebě a vodě - budu ten miliónek splácet 909 měsíců, to dělá... to dělá baj vočko 75 let!

Z neradistných úvah mě probral nový šok. Moji ponuří průvodci mě nezavedli do opuštěného sklepa či do luxusního sídla šéfa místní mafie, jak se to podle filmů sluší a patří, nýbrž do budovy, v níž se to přímo hemžilo uniformovanými příslušníky VB. Proč teroristy okamžitě nezneškodní, proč mě neosvobodí?! Proč se tváří, jako by je únos československého občana nezajímal? Dali se snad zastrašit, umlčet, pacifikovat? Ne, tomu nevěřím. Jsou jistě hrdi na svoji uniformu a raději by vycedili poslední kapku krve, než by připustili, aby seprotizákonně ublížilo občanovi,

jehož bezpečnost mají chránit!

Zbývá proto jediné vysvětlení: Teroristi se úkladně zmocnili unifromy a kamuflují jimi své nekalé praktiky. Otrásl jsem se při představě, jak k tomu asi došlo /zase mi pomohla vzpomínka na jeden film/. Určitě příslušníky záludně uspali nějakým narkotikem v kávě, odvlékli je do sklepa a svlékli z uniforem. Když jsem pomyslel na to, jak se právě teď tetelí naši orgánové někde v podzemí chladem jenom v trenýrkách, neubráníl jsem se hluboké účasti.

Musím popravdě konstatovat, že se mnou moji únosci zacházeli poměrně slušně. Nevyhrožovali mi, ani mě nemučili. Dokonce se mezi námi rozvinula interesantní společenská konverzace. Projevili například zdvořilý zájem o to, proč jsem podepsal Chartu 77. Odvětil jsem: "Protože jsem republikán, jsem pro občanská práva. Vy ne?" - Zaškaredili se. Samozřejmě, co se tak pitomě ptám.

Při našem klábosení občas pokukovali po hodinkách. Aha, kontrolují, kdy vyprší lhůta k dodání výkupného. Co když to nestačí ONV do určené hodiny vybavit? Kdo ví, kolik je potřeba podpisů a štěplů, aby se mohl teroristům vyplatit milión! Potom mi asi zakroutí krkem. Nebo mi uříznou ucho a pošlou je na národní výbor, aby zesílili nátlak. Litoval jsem, soudružky v podatelně, až rozbalí zásilku. Uši rozhodně nepatří k mým fyzickým přednostem.

A pak přišel šok, jestli dobře počítám, už třetí. Jeden z mafiánů se znovu podíval na hodinky, vstal - a zdvořile mě vyvedl před budovu. Docela nic jsem nechápal. Že by se záležitost s výkupným tak pružně vyřídila? Že by už i v této poněkud delikátní záležitosti zafungovala perestrojka? Ano věřit se mi nechtělo: Jsem bez úhony, ani o ucho jsem nepřišel - jenom soud jsem zmeškal. Ale co soud? Hlavně, že jsem vyvázl se zdravou kůží. Těch pětasedmdesát let, co budu splácet dluh, se nějak vydrží. Teroristi se napakovali a zmizí kamsi na Střední východ. Vše se mi zasejevilo utěšeně normalizované.

Brzy jsem měl poznat, jak hlubece jsem se mýlil. Dozvěděl jsem se totiž, že podobný osud stihl další dva mé kamarády, kteří se rovněž chystali na proces s Josefem Vránou. Zbyška Kočvaru, který si na protest proti únosu lehl na zem, dokonce odvlékli za ruce a nohy do vozu. A tehdy jsem pochopil!

Svatou pravdu mají naše masmédia, když prohlašují, že mezi-

národní terorismus je řízen z diverzních imperialistických centrál! Vždyť celá ta akce měla nepochybně za cíl zabránit nám v účasti na veřejném procesu. Imperialisté se zřejmě polekali glasnosti, kterou tak upřímně praktikuje naše vláda, a rozhodli se ji sabotovat. Přikázali svým teroristickým agenturám, aby nám všemi prostředky zmařily přístup do soudní síně. Necouvli ani před zločinem narušení ústavně garantované svobody pohybu a nedotknutelnosti osobností, jenom abychom se ne - mohli osobně přesvědčit, jak objektivně, nezávisle a spravedlivě jedná náš soud. Pak ovšem mohou šířit zlovlné pomluvy o naší justici, a my, protože nám zabránili soudnímu jednání přihlížet, nemůžeme svým svědectvím jejich výpadům čelit. Jak ďábelsky rafinovaný plán na podkopání důvěry našeho lidu v normalizované orgány!

Jeden můj známý, věčný rejpal, onehdá tvrdil, že žijeme v policejním státě. Já jako republikán naopak volám: Zvyšte početní stavy naší Bezpečnosti, nelitujte na to peníze nás, poplatníků! Rádi je dáme za pocit, že Bezpečnost má dost sil bránit naše ústavní práva proti rejdům mezinárodního terorismu!

Ostrava, říjen 1987

Reformy v rozpočích

Naše veřejnost, v minulých dvou letech osvícená nadějemi v moderní přestavbu socialismu, začíná projevovat stále výrazněji nespokojenost se způsobem, s jakým k přestavbě v našich čs. podmínkách přistupuje část oficiálních kruhů strany a státu. Zdá se dokonce, že převažující část. Lidé jsou znepokojeni zvýšenou aktivitou těch, kdo k nezbytným a vědecky zdůvodněným reformám přistupují s přehnanou opatrností a průhlednými výhradami, jež svědčí o nepřekonaném strachu z převratných změn, bez nichž však žádné obrození a další rozvoj socialismu nemůžou vzejít. Na druhé straně ti, kdo podstatu objektivně potřebných reforem plněji chápou a směleji obhajují, zdají se být dosud v menšině. Jejich pokusy nespokojit se s polovičatostí a prosadit zásadněji změny narážejí neustále na hradbu konzervativního odporu, špatně maskovaného obecnými frázemi o potřebě reforem a faktické nechuti přejít od slov k činům.

Tato situace má své příčiny, jejichž složitost není třeba popírat. Chci poukázat na jednu z nich, a to velmi závažnou, možná rozhodující: různorodý charakter vedoucí stranické a státní garnitury, jíž nevyočítatelná potměšilost dějin přidělila úlohu nejprve hrobaře obrodných snah o přestavbu socialismu v 60. letech a o 15 let později protikladnou úlohu organizátora revolučních přeměn téhož rodu, byť v jiných konkrétních podmínkách a dimenzích. Politická schizofrenie, jíž tato garnitura po reformním zemětřesení v SSSR nevyhnutelně onemocněla - třebaže v organismech jednotlivců v nestejně míře - způsobuje všechno to neustávající rozpačité přešlapování kolem ožehavých otázek života a vývoje našich národů a federativního státu.

x

Uplynulé dva roky dostatečně prokázaly, že stranické a státní vedení jako celek nebylo dosud s to vytýčit jasnou, cílevědomou a veřejností živě přijímanou linii tvůrčí obrody socialistických idejí a vědecké přestavby veškerého života a práce společnosti. Linii, která by překročila nesmělé teze XVII. sjezdu KSČ, vyrovnala krok s dynamikou postupu KSSS a vyjádřila skutečné potřeby a perspektivy československého socialismu. Opoždová-

ní našeho vývoje je patrné již z toho, že nebyl učiněn ani první a nezbytný krok ke stanovení takové linie, totiž hluboká analýza minulé politiky konzervativní stagnace a zaostávání. Tato analýza by měla odhalit kořeny vzniku oné politiky /vnitřní i vnější/, otevřeně kritizovat záporné důsledky jejího dlouholetého uplatňování a sebekriticky přiznat odpovědnost za ony důsledky. Nejde o to, minulost stroze odsuzovat a očernovat, nýbrž pravdivě v celé složitosti zhodnotit.

Analýza antireformní, ve své podstatě nerevoluční politiky let 1970-1985 není k dispozici proto, že vládnoucí garnituře mají stále rozhodující vliv ti, kdo jsou duchovními otci a bojovnými nositeli konzervativního směru, kdo umlčeli zastánce obrodných reforem 60. let a zničili ve své iracionální pomstychtivosti i všechno rozumné a správné v jejich programu, kdo si svou bezohlednou agresivitou podřídili stranu i státní orgány a svedli je na konzervativní scestí. Také představitelé reformního komunismu, pokud s nimi utvořili politickou koalici ve snaze zachovat a rozvíjet základní pokrokové prvky politiky zrozené lednem 1968, musili před nimi kapitulovat.

Osnovatelé netvářčího, bludného směru mají dnes obyčejný lidský strach, že kritika jejich postupu a sebekritika zásadních omylů a chyb by podlomily jejich vratké mocenské postavení a vyvolaly požadavek jejich odchodu z veřejného života nebo aspoň odchodu z řídicích orgánů, jak to ostatně zaznělo ve statečném a masově schvalovaném vystoupení M. Kopeckého na sjezdu dramatických umělců.

Není vlastností české veřejnosti upadat do slepého fanatismu a iracionality, která paušalizuje tam, kde je potřebí diferencovat. Této veřejnosti je známo, že odpovědnost za věci minulé nenesou všichni vedoucí funkcionáři strany a státu stejnou měrou. Někteří z nich usilovali o další rozvoj společnosti a státu i ve ztížených podmínkách direktivního řízení ekonomiky, spoutané demokracie, vykleštěné kultury a morálního úpadku. Zasloužili se o pomalé a omezené pokroky, jež se proti konzervativním tendencím a pod tlakem varující reality přece jen podařilo uskutečnit. Poctivá analýza minulých let by jejich přínost jistě ocenila.

Pracoval jsem kdysi ve vysokých funkcích a v době příznivější, než jaká nastala po r. 1969. Nezapomněl jsem, jak obtížně se i tenkrát pokrokové směry prosazovaly a s jakým odporem se setkávaly. Všichni, kdo se podíleli na obrodném hnutí po XX. sjezdu

KSSSS v roce 1956 a pak znovu s větší intenzitou po XII. sjezdu KSČ v r. 1962 dosvědčí, že rozvíjet hnutí za nápravu deformací a společenské přeměny nebylo snadné, naráželo na bezpočet překážek - zejména na neschopnost, nevzdělanost, sektářství, nedůvěru k novému a neobvyklému a pod. Stranit novému myšlení a neustupovat před mocnými konzervativci skrývalo i nemalá osobní rizika. Leden 1968 nespádl z čistého nebe, nýbrž byl namáhavě probíjován. Průběh bouřlivého roku 1968 potvrdil, že ani potom se fróna zápasu dvou koncepcí socialismu, progresivní a konzervativní, neuklidnila. Naopak, ještě více vzpalnula, komplikována a agresivitou rozkladných extrémistů. Dovedu si představit, že po likvidaci obrodného hnutí neměli ve vrcholných orgánech lidí, neztrativší všechen zdravý rozum a usilující o zachování minima rozvojových trendů, nijak na různých ustláno.

Jakou si kde - přes letitou stagnaci - zachovali politickou rožvahu, jak kdo pochopil nutnost obnovit boj za reformy, začalo se u nás projevovat od chvíle, kdy se v Moskvě ujal vedení KSSSS M. Gorbačov s novou garniturou lidí, dozrálých v opozici proti neblahé politice "starců z Kremlu" v přesvědčené reformátory. Naše veřejnost, jata oživými nadějemi, dychtivě očekávala, zda stejný proces kádrové výměny opotřebovaných a navíc zdiskreditovaných konzervativců za svěží síly cílevědomých progresistů nastane také v Československu. Nezřídka se ozývaly hlasy, zda by se neměli vrátit do veřejného života jako živel podněcující zdravou oponenturu vůči oficiálním institucím schopní a tvořiví lidé z řad těch, kdo se podíleli na obrodě v 60. letech a projevili vytrvalou věrnost snahám modernizovat socialismus.

Když přijížděl letos v dubnu do Prahy M. Gorbačov, mnozí se těšili, že se radou a pomocí přičiní o odchod notoricky známych antireformátorů "do penze", ale také o vyzdvižení nových lidí, kteří by důstojně a úspěšně reprezentovali historicky dosažený stupeň vyspělosti Československa a současně byli zárukou jeho dalšího socialistického rozvoje. Sovětský vůdce v duchu nové linie reálného ~~mezinárodního~~ internacionalismu respektoval KSČ a její vedení v čele s G. Husákem. Zřejmě neradil, koho na stolit a koho odstranit. Nepovažoval se za odpovědného v kádrových otázkách, řešených kdysi jeho předchůdci, konkrétně L. Brežněvem. Bylo jednou potřebí přetrhnout řetěz vměšování do vnitřních záležitostí jiných stran a lze mu jen těžko něco zazlívát. Nikdo také - s čestnou a chvályhodnou výjimkou J. Korčáka - neodešel dobro-

volně, aby uvolnil místo perspektivnějšímu člověku.

Husákovo vedení z ústa ve své podstatě zachováno. Není tedy vůbec nemístné rozebrat se v jeho struktuře a charakteru, uvědomit si pozice, jaké zaujímají jeho členové s patrnými názorovými odstíny, pokud nás o tom informují jejich veřejná vystoupení nebo praktická počínání ve svěřených funkcích.

x

Úloha přetlumočit "gorbačovský" kurs do čs. podmínek připadla především stranickým ideologům. Vůdčí směr tu udával V. Biřák a nejaktivněji se angažoval J. Fojtík, v jeho stínu pak méně nápadně ostatní tajemníci ÚV KSČ. Co se tu ve skutečnosti začalo odehrávat? Nikoli přímé a poctivé přiznání obecné platnosti základních tezí sovětské přestavby pro všechny socialistické země, nýbrž hlasné poukazování na osobitost našich podmínek a potřebu zkoumat, co se nám hodí a co ne. Začal jakýsi tanec mezi vejci, něco, co jsem v jedné úvaze nazval krasobruslení. Byli jsme svědky zoufalých pokusů smířit nové tvůrčí přístupy ostře formulované M. Gorbačovem s celou intelektuální avantgardou sovětského lidu se ztrnulými poučkami reálného socialismu právě skončeného období. Až příliš bila do očí snaha používat nového slovníku reprodukci starých zvetšelych dogmat s cílem zachovat podstatu existujícího systému. Lidová moudrost přišla s pojmenováním "přemaskování", "přestrojování" konzervativců v progresisty.

Od počátku letošního roku však tlak na rozšiřování a prohlubování reform v SSSR prudce vzrůstal a přiměl naše ideology posunout své postoje na "smělejší" ~~pozice~~ pozice /viz náhlé formulací přemety/, po nichž však nepřicházely žádné praktické důsledky závažnějšího rázu. Začalo se řečnit o široké socialistické demokracii, o objektivních zákonech ekonomie, o kulturní a ekonomické svobodě, o potřebě dějinné pravdy, ale v praxi se dělo a dosud se děje jen málo: nezbořily se hranice ghetta pro statisíce reformních komunistů a dalších veřejně angažovaných občanů; předkládají se nedůsledné návrhy ekonomické reformy; nadále fungují seznamy zakázaných literárních tvůrců odkázaných na samizdat nebo zahraniční vydavatelství; desítky historiků kvalifikovaných pro pravdivé vyličení dějin nesmějí publikovat ani vyučovat; do knihoven nebyly vráceny a zpřístupněny spisy stovek mrtvých i žijících autorů; na sjezdech uměleckých svazů se opět manipulovalo jednáním i volby nových orgánů; ve školství se nepodniklo nic klíčového k likvidaci obrovských škod, způsobených nekompetentní-

mi zásahy do jeho struktury a obsahu atd. atd.

Neobstojí tvrzení, že veřejnost příliš spěchá a že se to všechno v krátké době nestačí. Slabé jsou též argumenty, že je potřeba nové věci uvážít a oexperimentovat, neboť mnohé je dávno uvážené a vyzkoušené, stačí jen realizovat. Vůbec neomluvitelné je váhání v otázce obnovení plné rovnoprávnosti všech občanů včetně jejich vstupu do sféry "glasnosti". Co s krásnými slovy, po nichž nenásledují aspoň nejzákladnější činy? A co teprve se slovy, která skrytě hájí staré omyly a křivdy?

Slychám, že kamenem úraz je Charta 77. Ponechme stranou spor, zda měli její mluvčí vždy ve všem pravdu, a nebo se někdy mýlili. Pravda je, že desetileté trvání Charty 77 je faktem nejen našich vnitřních poměrů, ale i faktem mezinárodních kontaktů v oblasti mírové spolupráce a lidských práv. Před těmito fakty je marné zavírat obě oči nebo se zlobit. Dříve či později je nezbytné navázat dialog oficiálních činitelů jak s renomovanými zastánci Charty 77, tak i s reformními komunisty a jinými skupinami tzv. občanské iniciativy. Ničí prestiž tím přece neutrpí, naopak, vyjasní se společenská atmosféra a pomůže se zdaru reformem.

Neexistence takového dialogu ovšem potvrzuje domněnku, že konzervativní živly drží pevně ruku na brzdě pokroku a že si nadále udržují ve stranickém a státním vedení převahu.

x

Vystažení konzervativci, dogmatikové a sektáři stále dokola opakují obvinění reformních komunistů, že svým obrodným hnutím, ekonomickou reformou, širokou demokratizací a dalšími změnami podle Akčního programu z dubna 1968 nechtěli posílit, nýbrž rozvrátit socialismus. Naproti tomu prý reformy, zamýšlené dnešním vedením strany a státu, jakkoli se mohou zdát podobné nebo totožné s těmi před dvaceti lety, směřují jen a jedině k upevnění socialismu. Nejčastěji tuto umělou, historicky nepravdivou konstrukci hlásají právě ideologové, k nimž se občas přidávají další politikové /K. Hofman, M. Jakeš, A. Indra aj./ . Domnívají se, že si bůhvíjak posloží hanobením těch, kdo přišli s revoluční progresí socialismu v našich podmínkách v pravý čas - byť proti nesouhlasu některých činitelů s opožděným a ustrnulým myšlením. Myslí si, že když reformátory lživě nařknou z úmyslu "zamaskovat návrtka ke kapitalismu", vynesou tím nynější reformy ve vlastní režii jako terpe dnes historicky převratné a správné. Ignorují, že veřejné mínění tuhle komedii odmítá, že připomíná tehdejší jednomyslný souhlas

s reformami a že adresuje posměšky těm, kdo se ozkreslování pravdy dějin pokoušejí.

Věc je však závažnější, než se na první pohled zdá. Řeči o tom, že Dubček a druhové "otvírali dveře kontrarevoluci", mají další, nechtěný účinek: když to tehdy byla kontrarevoluce a ne socialistické reformy, a když se dnešní reformy těm před dvaceti lety tak nápadně podobají - není dnes zase nějaká "kontra" jenom jinak zamaskovaná? Tento ohlas široce zapůsobil zejména v řadách členů KSČ, kteří se kdysi nechali ~~na~~ podvést konzervativní politikou jako provždy platnou, dobyli si službou této politice výnosné funkce, nezapomněli na smutný osud reformistů 60. let a jsou nyní naplněni přímo živočišným strachem, že novými reformami o své prebendy mohou přijít, a to v každém případě: i když reformy zvítězí a oni na nové úkoly nebudou stačit, ale i když se pro ně zaangažují a reformy prohrají a oni s nimi. Vskutku, dost neradostné perspektivy! Zaznělo sice ujištění V. Biřaka, M. Jakeše aj., že strana na své věrné nikdy nezapomene a zabezpečí jim v systému "vedoucí úlohy strany" i nadále nemalá privilegia, ale přece jen se ohroženým kádrům zdá, k čemu pojednou reformy, když dříve žili v klidu a blahobytu s péčí všelijakých Babinských? S hrázcou hledí, že pečovatelé odcházejí do kriminálů, a v duchu počítají, co všechno se zítra nebo pozítří může provalit na každého z nich.

Jen si všimněte, nakolik se ve veřejné diskusi o reformách objevují náramné obavy o "vedoucí úlohu strany", spojovanou předně s jejím monopolem vybírat a rozestavovat kádry, lidově řečeno přidělovat "koryta". Někteří požadují zapsat záruky stranických privilegií div ne do každého paragrafu nových zákonů, třebaže je to v podmínkách trvajícíchho monopole KSČ vlastně zbytečné. Navzdory různým vystrašeným funkcionářům jest si ovšem přát, aby zμού - dřelá strana opustila praxi hledat ^{schopné} ~~maximálně~~ řídicí kádry jen ve svých řadách a podívala se na nepřeborný kádrový ~~material~~ potenciál v lůně našich národů vůbec.

Soustavné očerňování vývoje 60. let, jež utkvěla v paměti našich národů jako období nebyvalého všelidového socialistického vzepětí, se zákonitě obrací protijeho původcům: rozsévá panické nálady uvnitř strany a podrývá důvěru nestranické veřejnosti v upřímnost a poctivost reformních záměrů vyhlášených reformním vedením a generálním tajemníkem osobně. Každý, kdo neztratil soudnost, musí vědět, že nepravdivý výklad dějin natrvalo udržet nelze. Nebylo by tedy daleko prospěšnější a pro zamýšlené refor-

my účinnější přiznat sourodost směřování všech reformních pokusů v minulosti až po dnešek, ukázat jejich racionální základ, poukázat na jejich stupeň důslednosti či omezenosti, vytknout případné omyly těch či oněch reformátorů a zařadit všechny pokusy bez výjimky, včetně oně z 60. let, do vývojové kontinuity úsilí strany a společnosti o modernizaci čs. socialismu?

V této souvislosti nelze pominout proces výstavby strany od r. 1970, který zákonitě přivedl k dnešní situaci, kdy se klade otázka, "kde vzít schopné kádry". Členství ve straně se v uplynulém období stalo jednoznačnou podmínkou společenského vzestupu. Takové faktory, jako ideové uvědomění, dobrovolná angažovanost, obětavá práce, skromnost, nezištnost a jiná morální kritéria ztrácela někdejší váhu. A tak má dnes KSČ ve svých řadách většinu členů, kteří se sami buď svou ctižádostí nebo tlakem daných společenských podmínek přeměnili v příslušníky zvláštní sociální skupiny nositelů moci, dávno vykonávané metodami příkazů a zákazů. V poslední době se sice v duchu demokratizace mají naučit pracovat jinak, ale jde jim to těžko: demokraticky pracovat neumějí nebo nechtějí, ale i sama deklarovaná politika není ještě natolik přitažlivá, aby se k ní ochotně přimykala celá masa pracujících, zvláště nemění-li se dost rychle praxe.

Ostrost otázky kádrů vhodných pro řídicí činnost v současnosti potvrzuje, nakolik šlo budování strany nesprávným směrem; "kupování duší" korumpovalo lidi a posunovalo pořadí hodnot jinam, než by nyní bylo třeba: do sféry materiálně konzumní s potlačením sféry morálně politické.

Zaplacená věrnost, prokazovaná pouhým vykonáváním moci a postačující v poměrech stagnace, je beznadějně neplodná a nepoužitelná v podmínkách přestavby, kde rozhodují čestný charakter, osobitý talent, profesionální znalosti, umění řídit a jiné společensky prospěšné vlastnosti. To jen podtrhuje nutnost odstranit "kádrový strop" a otevřít cestu vzestupu všem výrazným osobnostem bez výjimky. Nicméně si myslím, že by nebylo správné považovat kádrové zdroje strany za vyčerpané nebo chudé. V uplynulých letech se odehrával ve zráni komunistů obdobný proces jako v letech 1956-1968, kdy opravdu socialisticky smýšlející lidé se vnitřně distancovali od negativních aspektů deformované politiky a shromažďovali v sobě argumenty pro obrození a nápravu poměrů. Vedle starých reformátorů vyrostli noví. Všem pak dodala důvěru nová linie KSSS. Není důvodu nenvěřit, že na půdě strany navzdory překážkám vyrostly tisíce mladších, schopných a pouč-

ných kádrů, žel, v dosavadních řídicích orgánech neznámých, do kádrových rezerv nezaražených anebo prostě odsouvaných pro jejich samostatné myšlení, kritické postoje a propagování změn. Kdyby tomu bylo jinak, našli bychom v řídicích funkcích daleko více třicátníků a čtyřicátníků, kdysi běžně vyzvedávaných a postupně vyzrávajících v čelné stranické představitelé.

x

Na protipólu těch, kdo se chtějí ideologickým rokenrolem protancovat ze staré do nové politiky, stojí druhá část Husákova vedení: lidé chápající nesprávnost cesty, nastoupené v roce 1970, ale také racionalitu reformem 60. let a jejich kvalitativní shodu se změnami potřebnými k záchvatu. Přes spoluodpovědnost za mánulost s jejími převážně negativními rysy a přes značnou ztrátu důvěry veřejnosti projevují tito lidé vůli - abych tak řekl - napravit, co se dá. Právě oni manifestují výraznou podporu důsledným reformám, a to od samého počátku politického obratu v SSSR, v jehož trvání uvěřili a na jehož mezinárodní platnost vsadili. Jsou mezi nimi funkcionáři, spjatí prostřednictvím svých orgánů s každodenními problémy života společnosti a státu, často současně někdejší účastníci obrodného procesu 60. let i potom trpkých let stagnace. Veřejnost pozorně vysledovala, že právě proti nim zamířila polemika konzervativních ideologů, kteří jim začali rozdávat nálepky "pragmatiků", "technokratů" ap. Vývoj ukázal, že především v okolí těchto činitelů /L. Štrougala, L. Adamce ad./ se rodí progresivní koncepce reformem a racionální podklady návrhů změn, žel, přibrzďované a pokažené "připomínkami" přemaskovaných konzervativců, byrokratů a také bázlivců všeho druhu.

U vědomí, že stranické a státní vedení jako celek řídí přestavbu socialismu v ČSSR, nemůže být naší veřejnosti lhostejné, kde na jaké pozici stojí a oč usiluje, koho podpořit a koho případně podporovat. Podle všech známých příznaků lze usuzovat, že sám G. Husík tváří v tvář dějinným zvrátům nechce odejít ze scény jako představitel konzervativní stagnace, že by mohl a snad i chtěl obnovit v nových formách svou někdejší obrodnou aktivitu /"S Dubčekem stojím nebo padnu"/.

Mezinárodní okolnosti s obecnými trendy socialismu k modernímu řádu mu tuto alternativu přímo nabízejí. A přece jeho dosavadní "nadstranický" postoj v rozvíjejícím se soupeření mezi smělejšími reformátory a opatrnými přibrzďovateli přeměn vzbuzuje pochybnosti, zda se již rozhodl nebo ještě váhá.

Čas od času se objevují úvahy, kdo jedlnu G. Husáka ve funkci ge-

nerálního tajemníka ÚV KSČ vystřídá. Bude to postaru předem stanovený kandidát - anebo půjde nejvyšší plénium strany příkladem v demokratickém postupu a rozhodne mezi dvěma či třemi možnými uchazeči svobodným a tajným hlasováním? Proč by ti, kdo mají v danou chvíli v užším vedoucím kruhu strany převahu, měli mít výhodu prosadit kabinetní cestou "svého muže" jako jediného kandidáta, zatímco ti, kdo jsou snad v menšině, ale myslí to s reformami poctivě a neúhybně, by neměli dostat šanci získat důvěru většiny plenárního kolegia? Lidé z podniků, institucí, škol, kulturních a jiných zařízení, těsně spjatí s životem lidu a bezprostředně vtažení do procesu přestavby, by zajisté posuzovali vhodnost jednotlivých kandidátů podle prověřených schopností řídit stále hlubší a také obtížnější proces reformy a tudíž by se asi méně mýlili v hodnocení kvalit příštího šéfa strany. Ne každý, kdo si o sobě subjektivně myslí, že má velké zásluhy z minulosti /potvrzené množstvím řádů a vyznamenání/ a sedí po léta ve vysokých funkcích, musí být zrovna tím správným mužem na správném místě, který dokáže realizovat rozsáhlé perspektivní záměry, požadované lidem a lidu slíbené. Jen opravdová tvůrčí a všestranná osobnost se může stát poprávu nejvyšším stranickým činitelem /m.j. i partnerem dynamické osobnosti M. Gorbačova a jiných zahraničních vůdčích osobností/. Nechť má tedy plénium ÚV KSČ a každý jeho člen možnost vzít na sebe nezastupitelnou odpovědnost o tak závažném kádrovém tahu rozhodnout.

V reformním hnutí r. 1968 získala KSČ všelidovou důvěru natolik, že zájem o volbu jejích vedoucích činitelů projevovala celá veřejnost. Nebylo divu: v podmínkách vedoucí úlohy strany a v procesu demokratizace mělo 90% nekomunistických občanů státu zajisté právo říci svůj názor i v kádrových otázkách strany, která rozhodovala jako hlavní politická síla o osudech celé společnosti. A přece se to některým vysokým funkcionářům nezamlouvalo, zvl. těm, kdo se podíleli na defromacích a postihovala je oprávněná kritika. Takřka všichni pak vítali vstup vojsk, neboť mohli prohlásit kritiku za "křivdu" a pod ochranou zvenčí uchránit své otřesené postavení, někteří podnes.

Současný vývoj v duchu hesla "Více demokracie, více socialismu" předpokládá stále výraznější sblížení strany a lidu. Sblížení znamená především tvorbu, realizaci a kontrolu politického programu v těsné spolupráci komunistů a ostatních občanů. Nic, co se děje ve straně a co činí její členové, nemůže být lhůstojné

celé společnosti. Tento sbližovací proces může a musí právě v nynější etapě modernizace socialismu osvědčovat vzestupnou tendenci. Píší to proto, že i dnes ožívuje snaha některých vyšších funkcionářů považovat náторы nekomunistů na politiku strany a na kvalitu vedoucích činitelů div ne za "drzost".

x x x

Nakonec nezbyvá než konstatovat nepříjemnost vážnějších náznaků, že bychom se vbrzku mohli těšit z takových reformních návrhů a kroků, jež by nasvědčovaly vůli řídicího centra přejít na cestu důsledných změn výrazně progresivního charakteru. Návrhy zákonů o státním a družstevním podnikání, nyní diskutované, nesou zřetelné znaky ústupků administrativními centralismu, resortismu, nedůvěry k podnikovým kolektivům, neúměrného spoutávání tržních podmínek aj. Sama diskuse ve sdělovacích prostředcích vylučuje hlasy zastávající důslednější řešení a snaží se nejít za rámce předložených návrhů. A to pomíjím přesvědčivou vědeckou argumentaci ekonomů z řad reformních komunistů, která zůstává širší veřejnosti utajená.

Souhlasím se Z. Šulcem, že naší ekonomické reformě hrozí polovičaté řešení základních otázek, v důsledcích toho neúspěch v praxi a možnost opakované reakce s návratem k mocensko-byrokratickému řízení. Souhlasím s ním také v tom, že pro takovou polovičatost není v našich podmínkách žádný rozumný důvod, ani ten, že "dále nejdou ani v SSSR", protože naše ekonomika je zralá pro změny dosažnější, než jaké se zatím navrhuje. To platí i pro jiné oblasti společenské aktivity včetně demokratizace.

Jestliže máme co činit s daným stavem poměru sil ve vůdčích orgánech strany a státu, nemůžeme počítat se snadnou cestou naší přestavby. Máme co dělat s reformami v rozpacích a tudíž nutně provázenými váháním, pochybnostmi, zákrutami, propady. Změnit daný stav je hlavním předpokladem překonání rozpaků a urychlení přestavby s nadějí na úspěšné dosažení cíle: spolehlivě fungujícího a přitažlivého modelu socialismu.

20. září 1987

Jak z toho ?

Jsme ve šlamastyce. Máme nedemokratický režim a ten to dotáhl v ekonomice tak daleko, že na světovém žebříčku hospodářské vyspělosti klesáme dolů. Je nutné najít východisko. Na tom se shodují všichni, kteří pochopili, že to takto dál nejde - od členů předsednictva ÚV KSČ až po řadového občana, uvažujícího zdravým selským rozumem. Tím neříkám, že to pochopil celý národ. Mnoho těch nahore má strach ze změn, které by je odstranily z míst a funkcí, na něž dávno nestačí. A strach mají i mnozí dole, kteří se k nevelkému platu za nekvalitní práci dovedou sehnat dosti peněz pomocí vedlejších, často pochybných příjmů, o něž by je reforma mohla připravit.

Většina lidí si ovšem vidí dál než na špičku nosu a myslí i na zítřek, t.j. na své děti. Proto chápou neudržitelnost dnešního stavu a vidí nutnost radikální změny. Ale jak této změny dosáhnout?

V Sovětském svazu zahájilo proces revoluční přestavby vedení komunistické strany. Tento historický úkol tam naráží na odpor - i v samotné straně. Ale má také aktivní podporu - komunistů a nestraníků - a tito aktivní nositelé přestavby nepochybuji o tom, že to vedení myslí vážně, myjí v ně důvěru.

I u nás našel Gorbačovův kurs mnoho příznivců - tolik, že nikdo před třemi roky nepředpokládal, že by ruský státník mohl dojít u československých občanů takových sympatií. Jenže přestavba nemůže být pouze živelným procesem zdola - statisíce či miliony jejích aktivistů mohou projevovat iniciativu, ale řídit může jen státní vedení, kterým je dnešní vedení KSČ. A zde se dostáváme k hlavnímu kamenu úrazu, na který přestavba v Československu naráží. Ti lidé, kteří chtějí demokratizaci a reformu, nevěří, že dnešní vedení je schopno nebo dokonce ochotno skutečně reformovat a demokratizovat. A nejen to: velká část, ne-li většina z nich nevěří, že demokratizace je možná za vlády komunistické strany. KSČ je pro ně pouze stranou normalizace a pokud se dívají hlouběji do minulosti, vidí především padesátá léta. A právě k těmto lidem se na těchto stránkách obracím - ne na ty, kteří žijí v nostalgii po Brežněvově politice stability kádrů, ani na ty, kteří považují jakoukoli demokratizaci v SSSR za nemožnou.

Pro tvrzení, že demokratizace je nemožná za existence KSČ jako jediné vládní strany, je mnoho argumentů. Jsou tak známé a pádné, že je není třeba opakovat. Mám však otázku: existuje jiná cesta k demokracii? Vymyslel ji už někdo? Nebo musí československé hospodářství nadále stagnovat a náš veřejný život nadále zakrňovat v nedemokratickém ovzduší? Ani na chvíli nepochybuji o tom, že to je možné. Ale vidět v tom nevyhnutelnost? Víím, že po sledních 17 let nejen velmi zredukovalo prestiž KSČ, ale podlomilo v mnoha lidech souhlas se socialismem. Ale jaký je prospěch ze stanoviska, že socialismus je slepou uličkou a že je nutné vyčkat, až během příštího století vyhnije? Není to pouze opoziční příspěvek k demoralizaci, která už dosáhla povážlivého stupně? Na štěstí není tento názor všeobecný. Jestliže skupina mladých dělníků šla za příže proto, že popsala zdi nápisem "Socialismus ano, ale jinak", pak to svědčí o tom, že ani dlouholetá profanace socialistických idejí je nemohla v myslích lidí zničit.

Na tomto místě slyším otázku: "Ale víš ty vůbec, jak vypadá dnešní členstvo strany?" Nedělám si nejmenší iluze o tom, jak může vypadat strana, která před 17 lety vyhodila 300 000 lidí o - chotných hájit vlastní stanovisko proti oficiálnímu a v níž pak hlavním kriteriem členství byla poslušnost. Ale tato skutečnost by nás neměla svádět k paušálně negativnímu schématickému poměru. Odhoďme emocionální či morální zaujatost vůči privilegovaným a podívejme se na členy KSČ takové, jací skutečně jsou. Ačkoli žiju v jisté izolaci, protože členové strany mají zakázáno se se mnou stýkat /dosud jsem neslyšel, že by byl tento zákaz zrušen/, znám dosti takových, kteří přivítali Gorbačovovu politiku stejně jako já. A nejde jen o osobní zkušenost. Což se nenašel člen strany, který napsal Rudému právu dopis, že volby s jedním kandidátem nejsou žádné volby? A což se nenašli žádní redaktori, kteří to uveřejnili stejně jako uveřejnili slova Miloše Kopeckého, že zatím ukazujeme mládeži pouze lehkou karikaturu socialismu? A nejde jen o novinové články. Byly již uveřejněny první dokumenty, které každopádně znamenají kroky k hospodářské reformě. Je možno je kritizovat, ale i ten nejzarytější pesimista musí přiznat, že obsahují pozitivní prvky. A já se ptám: spadly tyto pozitivní prvky z nebe, nebo jetam prosadili konkrétní lidé v nelehkém boji proti byrokratům? A kladu další otázku: kdo udělal pro pokrok více: člen KSČ a člověk z tzv. mocenských struktur, který posunul vývoj o milimetr dopře-

du, nebo zásadový opozičník, který tvrdí, že to je všecko pro kočku? Nedávno jsem s dojetím četl dopis Jana Duse, v němž se tento evangelický kněz, rok nevinně vězněný, modlí za poctivé členy KSČ. Myslím, že kdyby všichni demokratičtí opozičníci měli stejnou dávku velkorysosti, byl by z toho velký ~~xxx~~ prospěch, a nejen morální.

Ozdravení politiky a veřejného života nám nikdo nedaruje. Záleží to na lidech. Tuto poslední větu jsme napsal po promyšlené úvaze. Víím, jak se zneužívá. Desetiletí se lidem říká: jak budete pracovat, tak budete žít, zatímco by bylo na místě říkat vládnoucí garnituře: jak budete řídit, tak budeme pracovat a žít. Ale dnes záleží osud demokratizace skutečně na všech lidech. Komunisté-stoupenci přestavby na to sami nestačí a nestraníci také ne. Čím dříve se to pochopí, tím lépe.

Ekonomická reforma je nutností, ale bude to velmi obtížný úkol a první léta si vyžádají oběti - přinesou spíše pokles životní úrovně než její vzestup. Lidé vědí, že se něco změnit musí, pochopí i nutnost dočasných obětí, ale musí mít možnost svobodně se vyjadřovat a volit své skutečné zástupce.

Mluvil jsem o členech KSČ, kteří jsou přesvědčenými stoupenci přestavby. Vzniká otázka, kolik jich je. Na ni nezná asi nikdo přesnou odpověď, ani předsednictvo ÚV. Znalost by předpokládala průzkum veřejného mínění a ten je nemožný v klimatu, kdy se lidé bojí vyslovit svůj názor. Avšak je možno udělat přibližný odhad. Jednu skupinu tvoří lidé, přesvědčení o nutnosti a prospěšnosti srpnové intervence, nebo ti, kteří žádného přesvědčení nemají, ale jsou natolik svázáni s normalizací, že jsou existenčně zainteresováni na zachování nehybnosti. Ti se zakopávají a nanejvýše přestrojují. Druhou skupinu tvoří ti, kteří ve straně po prověrkách zůstali nebo do ní vstoupili pouze z existenčních důvodů, chovali se zdrženlivě, jsou však apolitičtí. Nebudou o změny usilovat ale nebudou jim ani bránit. Třetí skupina má pak rovněž členskou legitimaci z existenčních důvodů, ale mála k normalizaci kritický vztah a vítá nový vítr z Moskvy; stupeň ochoty angažovat se je u těchto lidí různý. Vcelku soudím, že žádná z uvedených tří skupin netvoří většinu /jedině snad ona druhá/, avšak žádná není zanedbatelná. Z toho plyne, že stoupenci přestavby je mezi členy KSČ menšina. Znamená to, že tím je celá myšlenka reformy a demokratizace v ČSSR předem odsouzena k neúspěchu? Myslím, že ne. Nepřeceňujme tezi, že dějiny dělají

lidové masy: to je pouze část pravdy. Druhá část tkví v tom, že každý historický proces začala aktivní menšina, která byla schopna pohybu a tímto pohybem paralyzovat nezámerně většiny a odpor konzervativců.

Už slyším námitku, že u nás ovšem konzervativci mají významné mocenské pozice. To je pravda, ale kladu opět otázku: kdo byl od roku 1969 hlavní oporou a inspirátorem našeho konzervativního establišmentu? Bylo to nesporně Brežněvovo vedení. Dnes nejsou ve vedení SSSR konzervativci, ale bojovníci proti konzervatismu. A vedení KSČ prohlašuje, že i ono bude u nás uskutečňovat ekonomickou reformu a politickou demokratizaci. Ať si o jeho možnostech a schopnostech myslíme cokoli, faktem zůstává, že dnešní vedení strany stojí pod dvojitým tlakem: z Moskvy a od vlastního lidu. Má možnost reformní proces zdržovat, nemá však moc mu natrvalo zabránit. /A podotýkám, že dnešní předsednictvo ÚV není v této otázce jednotné - stačí číst projevy jeho jednotlivých členů/. Moskva ovšem netlačí tím, že by zasahovala do jeho složení, jak mnozí naši občané očekávali od Gorbačovovy návštěvy, ale pouhou existencí nového myšlení a nové politiky. Hlavní roli budou muset sehrát sami Češi a Slováci Komunisté i nestraníci. Komunisté mají větší možnosti a na nich i spočívá větší odpovědnost. Ti, kteří dosud s přestavbou pouze sympatizují, by měli pochopit, že jim změna klimatu - i když jen částečná - dává novou šanci, kterou by neměli prošvihnout. Dnes mohou hájit a prosazovat stanoviska, jejichž hlásání by jim před třemi roky přineslo existenční potíže. Platí to v jiné míře i pro nestraníky. Mnozí čelní představitelé prohlásili, že přestavba je věcí všech, tedy i nestraníků. Jde o to, abychom je brali za slovo a projevovali iniciativu. Reforma je natolik obtížná, že vyžaduje zapojení všech občanů, kteří chtějí při její realizaci pomáhat, bez jakékoli diskriminace. Kdo to myslí s přestavbou upřímně a vážně, musí jednat v tomto směru. Přestavba se musí stát záležitostí všech existujících organizací a nelze bránit tomu, aby vznikaly v jejím zájmu organizace nové. Na Sovětském svazu vidíme, že to jde a že to je užitečné.

Nakonec podotýkám: nechci budít nejmenší iluzi, že když se do toho všichni dáme, pak se dílo na sto procent podaří. Každé úsilí v sobě nese riziko neúspěchu. Ale máme proto složit ruce v klín, být pouhými diváky a čekat, jak to dopadne?

Nová slova, staré vedení

Slova reforma, demokratizace či hospodářský mechanismus byla v Československu dlouho tabu. Podle oficiální ideologie patřila do slovníku "revizionistů", kteří způsobili "krizový vývoj v letech 1968-1969". V lednu t.r. však předsednictvo ÚV KSČ přijalo Zásady přebudování hospodářského mechanismu a v březnu se Husák vyslovil pro reformu a demokratizaci. Lidé si nutně kladou otázku: je vedoucí skupina, která 17 let potlačovala myšlenky i stoupence Akčního programu z roku 1968 schopna aktivně a iniciativně provádět politiku, jejímž jediným precedents v posledních desetiletích československého vývoje je Pražské jaro? Na tuto otázku nelze odpovědět jednoznačným ano či ne.

Nelze tvrdit, že se dosud nic nezměnilo. Vypracování Zásad přebudování hospodářského mechanismu a návrhu zákona o podniku jsou kroky správným směrem. Avšak nejdůležitější nový jev vidím ve změně klimatu. Tato změna se projevuje i ve sdělovacích prostředcích, kde se objevují kritické relace a články, před dvěma roky naprosto nepředstavitelné.

Tento pokrok však nelze přeceňovat. Nechci kritizovat pomalé tempo prací na přestavbě, tento proces musí být důkladně promyšlen a spěch by byl na závalu. Avšak při chladné a klidné analýze posledního vývoje, kdy slova přestavba, reforma a demokratizace se běžně objevují v tisku, nelze si nevšimnout jedné meze. V Sovětském svazu postupují změny v oblasti politiky a kultury souběžně se změnami v ekonomice, Gorbačov dokonce prohlásil: "Bez rozvíjení procesů v duchovní sféře a ve sféře demokracie a bez prosazování socialistických a všelidských hodnot se přestavba nepodaří". U nás se naproti tomu píše převážně o ekonomické přestavbě, dosud seneobjevila žádná hlubší úvaha o politické reformě. A je řada symptomů, které svědčí o silné tendenci zabránit tomu, aby reforma oblast politiky a kultury nezasáhla. Nedávné sjezdy uměleckých svazů byly zmanipulovány potvrdily ty garnitury, které se podílely nebo aspoň asistovaly při procesu, který udělal z naší země - slovy Aragona - Biafru ducha.

Odborům byl těsně před sjezdem vnucen stranickým usnesením

nový předseda, který v odborech v životě nepracoval. Nechuť k novému myšlení v politické oblasti nutně brzdí i proces hospodářské reformy. Pracuje na ní řada komisí a pracovních skupin, ale dosud do nich nebyl jmenován žádný z protagonistů reformy z let 1965-1969. Nejen to: tito vynikající ekonomové pracují nadále na místech hluboko pod úrovní svých schopností.

Vidíme, že obraz současné situace není jednobarevný. A možno říci, že jednobarevné není ani dnešní vedení strany. Jestliže se ještě v únoru t.r. pokoušel Biľak líčit ~~reformu~~ přestavbu jako sovětské specifikum a své úkoly zaměřil nadále proti myšlenkám Pražského jara, Štrougal v jasné polemice s ním zdůraznil inuverzální ráz Gorbačovovy politiky. Do tohoto projevu^{ne} bylo vedení KSČ vůbec transparentní, dnes již jsou zřejmé náznaky diferenciacie, i když do skutečné transparence je ještě daleko. Toto vedení má v rukou klíč k osudu země v nejbližší budoucnosti. Avšak na scéně je ještě jiný činitel: lid, jehož souhlas s politikou posledních 17 let byl velmi malý. I když nedisponujeme výsledky průzkumu veřejného mínění, je nesporné, že Gorbačovova politika glasnosti a demokratizace má u nás značnou podporu. A zde jsme u jádra problému: ta část společnosti, která vítá myšlenku přestavby, nevěří, že vedení KSČ v dnešním složení je schopno reformu uskutečnat. Má-li přestavba probíhat úspěšně, musí nastat důvěra mezi lidem a vedením. Dnešní vedoucí skupina ji nemůže získat pouhým vypracováním projektu hospodářské reformy, ten ještě nedává hmatatelné výsledky, nemluvě o tom, že i v ČSSR budou zřejmě první léta reformy obtížná. Jsou však možné okamžité konkrétní kroky, které by lidé přijali se souhlasem: změna kritérií v kádrové politice a při přijímání na školy, která by odstranila politickou diskriminaci, podstatné omezení cenzury, propuštění všech politických vězňů, zřízení pracovních skupin pro vypracování reformy a v oblastech politiky a kultury, zapojení veřejnosti do těchto diskusí atd. atd. Zatím se však nic podobného nestalo. Protireformní síly ve vedení jsou zřejmě silné. Stoupenci reformy tam nemají lehkou situaci. Nejdě jen o Biľaka, jehož pozice byla silná díky podpoře ze strany Bražněva. Reformátoři ve vedení si budou musit odpovědět na řadu otázek: Je možná přestavba s dnešním složením státního a především stranického aparátu, v nichž byli samostatně myslící lidé po 17 let nahrazováni poslušnými oportunisty a kariéristy? Může být vedoucí

silou přestavby strana, v níž se 17 let nediskutuje, jejíž reformně naladění členové mají stále před očima osud reformátorů z roku 1968, na jejichž diskriminaci se dosud takřka nic nezměnilo? Na nalezení správných odpovědí na tyto otázky závisí průběh přestavby - a také to, zda se bude uskutečňovat pod dnešním vedením.

Unità , 21. srpna 1987

I.

Mnozí sledují se zájmem, co se nového děje v Sovětském svazu. A le-
dacos z toho, co se děje v kulturní sféře, je jim i sympatické. Znamená-
jí i různé rehabilitační články v některých časopisech jako jsou Moskov-
skije novosti nebo Ogonok nebo "tlusté žurnály" jako Novyj mir, Znamje,
Družba narodov. Neuvědomují si však často, že tímto zaměřením pozornosti
jim uniká, že to není jediný pohled na minulost ani jediné hodnocení toho,
co se dnes v SSSR děje. V zájmu vyváženějšího hodnocení stavu veřejného ži-
vota v této velké zemi bych chtěl upozornit na projev, který unikl pozor-
nosti mnohých.

Člen politbyra ÚV KSSS, předseda Komise státní bezpečnosti /KGB/ V. M.
Čebrikov - jeden z nejmočnějších mužů dnešního sovětského vedení - pronesl
projev na slavnostním shromáždění ke 110. výročí narození Felikse E. Dzer-
žinského, který vyšel v Pravdě a Izvěstích /Veliký příklad služby revoluč-
ní ideji, 12. 9. 1987/. První polovina projevu je obsahem podobná jiným
projevům, jaké se pronášejí k výročím. Připomíná, jak se tento polský revol-
ucionář stal sovětským veřejným činitelem. Kdy pod jeho vedením byla vy-
budována ČEKA /Čezvyčajnaja komisija po borbě s kontrarevolucijej i sato-
tažem/. Řečník vyzvedl Dzeržinského roli v boji za jednotu stranických
řad proti menševikům, trockistům a jiným opozičníkům. V. M. Čebrikov zdůraz-
ňuje zásluhy "prvního čekisty" a Čeky v boji se sjednocenou frontou vnitř-
ní a zahraniční kontrarevoluce, kdy paralyzovala profisovětskou činnost
monarchistů, kadetů, eserů, menševiků, anarchistů, sionistických i jiných
nacionalistických organizací a likvidovala početné špionážní a diverzně ter-
roristické skupiny.

V současnosti vidí KGB, jako nástupkyně a pokračovatelka ČEKy jeden ze
svých hlavních úkolů v tom, maximálně přispívat k úspěšnému rozvoji pro-
cesu přestavby v SSSR. Také samotné orgány KGB přestavují svou činnost a zd-
konalují formy a metody své činnosti. Speeslužby/rozvědky/ imperialismu
chtějí zabránit obrodě a posílení spvětské společnosti a jejich podvrat-
ná centra podnikají akce, kterými chtějí diskreditovat marxismus- lehinis-
mus, politiku KSSS a očernit její historickou cestu. Ke svým cílům pod-
vracení chtějí zneužít proces zdokonalování sovětské demokracie a pro er-
gumenty sahají do arsenálu trockismu a jiných oportunistických proudů.
Aby snáze pronikali do sovětské společnosti, snaží se vnést do různých sku-
pin obyvatelstva buržoázní pojetí demokracie, rozbit monolitní jednotu
strany a lidu a vnést sem politický a ideologický pluralismus. I když tyto
názory nemají v SSSR třídní základni, jsou u nás" - říká V. M. Čebrikov.-
"řekněme si to otevřeně, nositelé cizích a také socialismu otevřeně nepřá-
telských názorů. Někteří z nich přecházejí otevřeně k přímé protistátní a
protispolečenské činnosti. Jsou mezi nimi lidé sledující zlátné zájmy, nebo
chtějí demagogicky vytloukat politický kapitál a někteří z nich přecházejí
k přímé spolupráci s výzvědnými službami imperialistických států a zrezují

vlast. Naši protivníci se nehodlají vzdát ani svého nejoblíbenějšího tématu - spekulací kolem lidských práv. Využívají k tomu zejména těch bývalých občanů SSSR, kteří se vystěhovali a v zahraničí odvrhli masku obránců lidských práv a vystupují zcela otevřeně jako nesmiřitelní odpůrci socialismu a komunistické ideologie. Také mezi propuštěnými vězni se zahraniční centrály snaží aspoň některé přimět k nové protiprávní činnosti.... Cílem provokátorů je vyprovokovat demonstrativní protispolečenské akce a vyvolat tak zákroky, které budou moci označit jako porušení lidských práv a vrhat stín na proces přestavby.

Značnou pozornost věnují centrály podrytí základů internacionální jednoty a bratrství našich národů. Tyto jejich snahy mají ohlas u jisté části veřejnosti nakažené zahraničním virem nacionalismu. O tom svědčí nacionalistické projevy v Alma Atě, činnost skupiny extrémistů mezi Krymskými Tatary a nedávná provokační vystoupení v hlavních městech Pobaltí.

Kromě toho může být zneužito proti zájmům společnosti rovněž politická naivita některých nově vznikajících sdružení. Zvláště když se jí ujímají různé extrémistické živly, které se derou na ulici, aby neopodstatněně protestovali, klasli provokační požadavky a umlčovali při tom ty, kdo s jejich činností nesouhlasí. Také sovětská tvářící inteligence je vystavena tomuto působení protivníka, který ji chce vmanévrovat na pozice kritikantství, demagogie, nihilismu, očernování některých etap rozvoje naší společnosti, aby se odvrátila od hlavního poslání socialistické kultury - povzbášet na duchu lidi práce. Rozšíření demokracie, glashosti, předpokládá diskusi, výměnu názorů, jak víme, ale musíme ochránit tento revoluční proces od všech podvratných akcí! /Tento projev nebyl otištěn ani v KP ani jinde v Československu/.

O několik dnů později se na ÚV KSSS konala porada s představiteli hromadných sdělovacích prostředků. Člen politbyra a tajemník ÚV KSSS Ligačov na ní hodnotil současný stav sdělovacích prostředků v SSSR a při celkové kladném hodnocení vytkl "některé nedostatky sovětské publicistiky... některé noviny a časopisy nedokázaly správně zorientovat a organicky skloubit pravdivé vysvětlování sovětských dějin s řešením nynějších problémů přestavby. Některá historická období jsou občas vysvětlována jednostranně... odpůrci socialismu v zahraničí mění svou taktiku a přeskupují své řady. Zvláštní důraz kladou na ožívování nacionalistických náled".

/R.P. 17.9.1987, str. 7/. Z Moskvy se proslýchá, že za údajné přehánění tam byly nejvíce kritizovány Moskovskije novosti a Ogoňok a další, zejména umělecké časopisy.

V podobném duchu vyznívají i některé články otištěné v Pravdě, jako např. „Vlast je nám dána jednou provždy“ od Věry Tjačenkové. Ta po lyricko-romantickém výkladu pojmu vlast vyslovuje značně kritické soudy nad některými publicisty, kteří "zapomněli co je hrdoost... S trpkostí někdy čtete jakési

onluvy váženému Západu zař to, že jsme v letech po Říjnu, snad s výjimkou období NEPu byli, jak se zdá, "velice špatní" a slábí, že se určitě polepšíme.". Cituje několik čtenářských dopisů v tomto duchu, kdy autorka říká: "zamýšlíte se nad osudy lidí, kteří se od rodné země odtrhli jako list od stromu"...Sovětské lidi k těmhle "vlastencům" necítí nic jiného, než nepřítel, žádné slitování a sympatie tu nejsou a nemohou být".- myslí se k navrátilcům z emigrace. Leč dosti již o tomto pohledu a vidění minulosti a současnosti.

Jaký je ten druhý pohled na minulost a jeho vidění současného dění v sovětské společnosti? Mohli bychom jmenovat řadu umělců, publicistů, ekonomů a historiků. Vzhledem k tomu, že nyní před 70. výročím se vyostřil spor o výklad dějin, všimněme si historikům Jurij Afanasjev, ředitel Státního historického archivářského ústavu /u nás bychom řekli fakulta archivnictví/ na sebe soustředil pozornost několika vystoupeními, především v týdeníku Moskovskije novosti. Nyní poskytl rozhovor poslému týdeníku Polityka /3.10. 1987/. Úvodem interview charakterizuje stav sovětského dějepiscectví v současnosti, který se mu jeví jako úpadek jeho prestiže. Charakterizuje etapy, jimiž prošlo od Října, kdy brzy nastala fáze pronásledování akademičků/Tarle, Platonov a d./, pak ve třicátých letech následovalo pronásledování žáků Pokrovského školy. Po XX. sjezdu KSSS krátký záblesk světla a brzy nato "tichá rehabilitace či dokonce restaurece stalinismu bez Stalina". Nyní po XXVII. sjezdu KSSS přes výzvy vedení k všestranné přestavbě se až na výjimky /Samsonov, Volobujev, Mine a d./ se převážná většina historiků do přestavby ve svém vědním oboju nijak nehrne. A to přesto, že na celé dějiny by se bylo třeba podívat nově, včetně dějin Říjnové revoluce. Její děje je nutno naplnit lidmi. Lenin, Bucharin, Trocký, Kameněv i Stalin by měli mluvit svými hlasy a ne těmi, které jim propůjčil Krátký kurs dějin VKS/b/. Jednou z těžkostí je, že vědomí historických souvislostí v přestavbě proniká jen velmi zvolna do každodenní politiky současnosti. Historie by neměla být brána jen jako skladiště dobrých a špatných příkladů pro politiku, ale jako laboratoř. "Historik by se měl stát jednou z centrálních postav přestavby". Na dotaz, nakolik se v době přestavby usnadnil přístup do archivů a různých jejich speciálních fondů, Afanasjev připustil, že jejich otevřenost a přístupnost je nadále vážným problémem. Pokud jde o "bílé místo", Afanasjev soudí, že ve vzájemném vztahu by nemělo být nic, čemu by se historici měli vyhýbat: "Ani Katyn, ba právě Katyn by zo beměl být."

Dvojí vidění minulosti i jejích stop v přítomnosti je tedy v takovéto konfrontaci zcela zřejmé. Jenže zatím co názory Čebrikova, Ligačova, Tjačenkové, přinášejí sovětské deníky v mnohamilionových nákladech, autoři týdeníku Moskovskije novosti mají desetitisícové náklady, Ogoňok statistické. Ještě důležitější však je, že historici, ekonomové, sociologové, zasažující se za nové pojetí svých oborů jsou zatím spíše osamělými běžci než tlumočníky názorů většiny svých kolegů. Převážná většina ekonomů, historiků

sociologů a vysokých škol i ústavů Akademie zatím nevystupuje a mlčí, ať již z neshody nebo z opatrné vyčkávanosti. Také odborné časopisy ekonomické, historické /Voprosy ekonomiky, Voprosy istorii, Voprosy istorii KPSS, Novaja i novejšaja istorija a d./ zatím nijak nepřispívají k prořazování nových trendů ve svých oborech. Proto těch 7 stařečných vystupuje publicisticky v několika týdenících nebo dokonce v literárních měsíčnících, ale v odborných časopisech se stojaté vody zatím nehnuly. Kromě zaktivizované části tvůrčí inteligence jsou to ve společenských vědách odvážní, ale zatím spíše osamělí jednotlivci, kteří se zasežují za změny. Takže společenské vědy působí spíše pasivně, než novátorsky. A pokud je netlivci vystupují, riskují okřiknutí s nejasnými možnými následky do budoucna.

Spory o interpretaci minulosti jsou téměř vždy součástí sporů o formulaci současné politiky a výhledů do budoucích časů. Nejinak je tomu i v sovětské současnosti. Když po více než šesti týdenním odmlčení se objevil M. G. Gorbačov, hned ve svém prvním veřejném vystoupení zaujal k politickým aspektům této situace stanovisko: "Jestliže však - a s tím už se setkáváme - někdo v naší zemi nebo mimo ni chce užít naší otevřenosti a veřejné informovanosti, aby podněcoval extrémistické, protisocialistické živly, které existují, i když tento jev není ani příliš rozšířený, ani příliš rozsáhlý, pak otevřeně říkáme, že nikomu nedovolíme jít proti socialismu"/Týdeník aktualit 41 xxxxx/ Vedoucí politik si nesmůže dovolit zaujímat či obhajovat stanoviska, která by se většině společnosti jevila jako příliš krajní. Navíc je to v situaci dosti vratké rovnováhy sil, kdy je stále ještě mnohé na vážkách. Ledacos ukáže nadcházející setkání v Moskvě k 7. listopadu. A hlavně vývoj příštích měsíců, který by měl směřovat k realizaci všesvazové konference KSSS a na ní prosedit výraznější formulace dalšího postupu k hlubším změnám. Od toho odvisí i další pokrok ve společenských vědách, které by potřebovaly volnější atmosféru nakloněnou svobodnějšímu myšlení. Jenže i tady stále ještě působí prioritní politika.

Milan Hübl

10.10.1987

Po čtyřech týdnech od sepsání první části tohoto textu, který končil slovy "i tady stále ještě působí prioritní politika", lze ke konci týdne oslav VŘSR říci, že toto axioma stále ještě platí, ba bylo ještě podtrženo. Zveřejnění výňatků nové Gorbačovovy knihy /Moskovskije novosti č. 44/ i jeho referát na slavnostním zasedání k 70. výročí VŘSR v hodnocení minulosti zaujímá jakousi středovou polohu mezi názory na historii Sovětského svazu, jak se projevíly v jeho předvečer. Jen iluzionisté mohli v této mimořádně složité situaci očekávat něco více.

Připomenul bych v této souvislosti na doplnění toho, co jsem uvedl již v první části tohoto textu /10.10. 87/, že v teoretickém časopise Kommunist proběhla diskuse o porevolučních dějinách SSSR /č.12/, které se účastnili známí sovětské historici I. I. Mine, M.P. Kim, A. M. Semjonov, J. A. Poljakov, V.Z. Drobizhev, V. A. Kozlov. Téměř polovinu času byla v diskusi věnována dosti scholestickým sporům o periodizaci dějin SSSR. V rámci diskuse formuloval akademik Kim názor, že vzhledem k tomu, jak "naši protivníci dnes píšou především o dějinách sovětské moci na konci třicátých let" je nutno je "zrevidovat velmi opatrně" /1/ a pokračoval: "Ptají se na jména: správně, je nutno znovu zveřejnit jména, ale to, že je připomeneme, ještě neznamená, že všechno ospravedlníme. Ospravedlníme pouze ty, kteří byli falešně obviněni. Copak lze vyškrtnout z dějin škody, které způsobil Trockij, a to nikoli jen ve dnech brestlitovského míru, ale i další svou činností?" - I v této diskusi se projevíly náznaky dvojího nazírání na minulé děje /Semjonov, Poljakov, Kozlov/, ale v tom základním Kimovi příliš neoponovali.

Ještě příznačnější hlas zazněl na stránkách deníku "Sovětskaja Rossija" /koncem září /Prof. V. Ivanov na celé stránce polemizoval s týdeníkem Spiegel, který vyslovil očekávání, že Trockij by mohl být již u příležitosti 60. výročí VŘSR rehabilitován. Sokolovův článek vyšel v orgánu RSFSR /Vorotnikov/ pod titulem "Přebartují Jidáška". /Plný text tohoto článku přetiskla Trybuna ludu 21.10.1987 pod titulkem "Rehabilitacii nie budzie/Rehabilitace nebude/. Posuzujeme-li z tohoto hlediska Gorbačovův projev, musíme uznat, že udělal asi maximum toho, co bylo možné říci v této situaci a konstelaci sil, která ji charakterizuje. Semozřejmě pro ty, kdo selektivně slyší jen radikální hlasy, to mohlo připadat jako málo- Naopak myslím, že řekl maximum toho, co situace říci dovolovala. Uvidíme, jak se kritická analýza bude prohlubovat, dovolí-li to další vývoj událostí. Za nejzávažnější, v tom, co bylo řečeno o minulosti, považují vyzdvižení významu XX. sjezdu KSSS a připomenutí odvahy Chruščovova počínání při překonávání negativní Staliny éry. Z toho se dá vyjít a dojít velmi daleko v pravdivém osvětlení minulosti. I posouzení úlohy těch, kdo se za její realizaci zasloužili nejen v SSSR, ale např. v Československu i jinde.

Posuďme semí v konfrontaci s některými zasvěcenými hlasy zahraničních komentátorů: "generální tajemník je konfrontován s ofenzivou konzervativ-

ních sil velkého stylu /Liberation/. Times tvrdí, že Gorbačov se pokusil zestrít rostoucí roztržku mezi stoupenci reformy a těmi, kdo se snaží udržet dosavadní stav. Frankfurter Rundschau soudí, že to nebyl ještě "velký úklid v historické komoře". Dopisovatel listu IKS l'Únita - který má tradičně nejblíže k důvěrným informacím stranické povahy - soudí, že vystoupení bylo pro Gorbačova značně složité, protože musel ustoupit od kritických slov ohledně přestavby, která se do slavnostního rámce nehodila. I tyto aspekty je potřebné brát v úvahu při posuzování toho, co bylo i nebylo řečeno.

"Pochod na Krym", který chtělo uspořádat 300 předstevitelů, krynských Taterů počátkem října z Kubáně, byl zmařen, když dorazili k trajektu, jímž sechtěli přepravit na poloostrov a dojít do Simferopolu. Kontumace, vyvolaná prý kulhankou a slintevkou, byla důvodem k odmítnutí přepravit je na Krym, a když se vehementně dožadovali přepravy přesto, byli rozehnaní /Moskovskije novosti č. 42/. Počátkem listopadu 1987 varoval první tajemník KS Litvy před rostoucími projevy nacionalismu s upozorněním, že případné demonstrace budou nemilosrdně rozehnané. Je tedy pochopitelné, když Gorbačov oznámil, že na nejbližším plénu ÚV KSSS bude projednávána národnostní otázka. Mnoho k těmto problémům řekl kirgizský spisovatel Ajmatov v rozhovoru pro Ogoňok /česky Týdeník aktualit č. 44/.

Jelcinův případ se také dosti diskutuje, i když podkladů pro jeho seriózní rozbor je minimum. Při vši "glashosti" nebyly letos uveřejněny diskusní příspěvky ani z jednoho pléna ÚV KSSS a tajemník Jakovljev s odůvodněním, že jde o vnitrostranickou záležitost odmítl bližší vysvětlení./ VÍ se jen tolik, že Jelcin dostal na plénu první slovo - snad aby udal tón diskusi - a dožadoval se zrychlení tempa přestavby. Byl přerušen hlasem z pléna "Jsám v Moskvě už dva roky a taky jsi toho tam moc nedokázal. Co ti v tom brání. Jelcin: "stranický aparát ÚV KSSS". Po Jelcinovi dostal bezprostředně slovo Ligačov, který v předsednictvu odpovídá za práci aparátu ÚV KSSS a jako tajemníkovi mu podléhá nejen mezinárodní oddělení, ale rovněž organizační, které odpovídá za práci aparátu v celosvazovém rozsahu. A po vystoupení dalších členů ÚV KSSS - oblastních tajemníků, Čebrikova, Ščerbického, nabídl Jelcin rezignaci na funkci 1. tajemníka v Moskvě.

Náznak tohoto konfliktu se projevval již v září na plénu MV KSSS, kdy ho členové nenechali dokončit referát a vynutili si diskusi, kde mu vytýkali, že nedokázal zlečtit zásobování a dopravu v Moskvě a hlavně, že projevil slabost a nerozhodnost v potírání veřejných nepořádků a zmatků. Tehdy mu plénum uložilo zabránit pořádání dalších demonstrací v ulicích Moskvy.

Odložil jsem dopsání tohoto textu, když jsem ve středu 4. a ve čtvrtek 5.11 v českém zahraničním vysílání slyšel o údajných výrociích Georgije Smirnova /pověřen řízením Institutu marxismu-leninismu při ÚV KSSS po odvolání ředitele Jegorova/ o Československu.

Na dotaz zahraničního dopisovatele, zda nebude nutné ve světle přeměn a přestavby v SSSR přehodnotit "pražské jaro" a vojenský zásah ze srpna 68

odpověděl: "Podle mého osobního mínění je tato otázka oprávněná, ale vzhledem k její politické závažnosti se nevítám povolán na ni odpovědět."

Těžko mohl odpovědět jinak, když ani v hlavním referátu, ani ve vystoupení na setkání představitelů zahraničních stran Michal Gorbačov se této otázce ani nedotkl. Proto není divu, že Moskovskije novosti č. 45, když informují o práci tiskového střediska a vystoupeních Jakovljeva, Lukanova, Agah begjena a řady dalších, jméno Smirnova neuvádějí a také tento výrok není zaznamenán. Naopak je tam na celé svoustránce rozhovor akademika Olega Bogomolova s šéfredaktorem RP. Zdeňkem Hořením "Různost v jednotě" o perspektivách obrody socialistických společností v bratrských zemích vedený v jiném duchu. Uváděný problém není v nejmenším zmíněn a tím méně pak může být v náznaku projevena ochota se k němu vyslovit. Naopak prvenství v provádění ekonomických reforem přisuzuje Bogomolov NDR, kde měly započít již v roce 1963. A pokud jde o Československo Bogomolov uvádí, že zde je možno se učit pokud jde o některé problémy zemědělství. Tajže žádné překvapení se nekonsalo.

Poněkud zvláštní způsob zpravodajství z Moskvy jsem zaznamenal i v případě vystoupení Sacharova, jemuž jeden zpravodaj připisoval výrok, jakoby nebyl spokojen s Gorbačovovým hodnocením Stalina. Ve skutečnosti šlo o rozhovor týkající se filmu Risk/Riziko/. Sacharov ve svém prvním vystoupení pro sovětský tisk po návratu z vyhnanství v Gorkém se pozitivně vyslovil o tomto filmu, neboť podchalil oponu tajnosti okolo Keroljova /Sacharov sám byl jedním ze spoluvtvárců sovětské vodíkové bomby/, ale říká: celá strašná pravda o Stalinovi a jeho době tam nebyla řečena, ale to nemůže být úkolem tohoto filmu. K případu manželů Rosenbergových připomíná, že nebyl připomenut případ Klausse Fuchse, který všas unikl a Rosenbergovi byli jen obětními beránky za něj. Oceňuje vyličení úlohy Chruščova. Současně filmu vytýká, že nepřipomněl, že na počátku krize bylo umístění raket na Kubě. Oceňuje však realismus Chruščova i Kennedyho, kteří v této nejnebezpečnější situaci uměli najít východisko ve stažení raket také z Itálie a Turčie.

Sacharov končí slovy: "Chápeme kolosální břímě pocitu odpovědnosti a vědomí historické role, která leží na bedrech Gorbačova a jeho spolupracovníků. No, ale tato odpovědnost leží i na nás všech."

6. listopadu 1987

Milan Hübl

Háblovy korekce zahraničních nepřesných interpretací Svirnovova vystoupení vítám. Zároveň upozorňuji na daleko závažnější autentické /potvrzuje i pondělní Rudé právo z 9. listopadu 1987 na str. 6/ výroky Valentina Falina, předsedy vedení tiskové agentury Novosti. V dvousloupcové stati "Tiskové středisko oslav 70. výročí VŘSR ukončilo svou práci" se mj. píše: "V odpovědích V. Falin reagoval i na otázku západních novinářů k přítomnosti sovětských vojsk v Československu a k souvislostem československých událostí roku 1968. Upozornil, že v historickém zkoumání i v dalších diskusích je nezbytné v zájmu přesných závěrů přesně formulovat. Jako člověk, který velmi pozorně sledoval události v roce 1968 s jejich příslušnými důsledky, mohl říci, že omezit se na jednotlivosti těchto událostí je nesprávné. Není náhodná spojitost mezi jevy roku 1968 a nezbytností přejít od konfrontačních vztahů k uvolňování, což uznal Východ i Západ. Tyto události jsou ve vzájemné souvislosti, pokračoval V. Falin, protože v roce 1968 si i na Západě uvědomili, že postaru již postupovat nelze.

Pokud jde o přítomnost sovětských ozbrojených sil v ČSSR, dosud nebylo dosaženo dohody mezi NATO a Varšavskou smlouvou ohledně ozbrojených sil rozmístěných v zahraničí. Je pochopitelné, že tato otázka se netuže řešit na tiskových konferencích, ale v rámci Varšavské smlouvy, uzavřel Falin."

Na téže šesté straně informuje Rudé právo o tom, že jak Pravda, tak Izvestija přinesly podstatné výtahy z projevu generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky Gustáva Husáka na pátečním slavnostním zasedání, jež se k 70. výročí VŘSR konalo v Praze, včetně partií, kde hodnotí krizovost situace v zemi před lednem a po lednu 1968. V projevu se neobjevila, jinak obvyklá, zmínka o "kontrarevolučnosti" situace v zemi, vyžadující zásah spojeneckých vojsk, hovoří se pouze o "slabosti" tehdejšího vedení strany a státu a o "působení pravicových a protisocialistických sil" a že "došlo... k dalšímu ohrožení základů socialistického zřízení".

Z Falinova vystoupení zřetelně vyplývá, že sovětská strana spojuje možné modifikace ve svém přístupu k československé otázce s dalšími změnami v mezinárodních vztazích ve smyslu uvolnění. Přitom ovšem skutečnost publikování Husákových stanovisek /spolu s portrétem/ v čelných sovětských státníko-státních listech svědčí o tom, že KSSS se střeží jakýchkoli zásahů do vnitřních věcí Československa a jeho dnešní, oficiální vůdčí strany.

S úvahou těchto zřetelných postojů nicméně soudím, že Duščekův dopis - blahopřání k VŘSR do Moskvy, jakož i dopis skupiny asi dvaceti osob nebyl nikterak předčasný a neuvážený a naopak, může být věci Československa jen ku prospěchu. K dopisu skupiny osob se dodatečně připojují.

Pozoruhodné je, že příjem Dubčekova dopisu potvrdil odpovědný pracovník ÚV KSSS

Praha, 9.11.1987

M. Jakeš, člen předsednictva a tajemník ÚV KSČ, který po stranické linii má na starosti přestavbu systému národního hospodářství, uveřejnil v Rudém právu 15. 9. 1987 zásední stať pod názvem "Využít mohutný potenciál socialismu". Rozebírá v ní nejdůležitější problémy čs. ekonomiky a jejího vývoje, včetně návrhu zákona o státním podniku a zaujal stanovisko k různým názorům z diskuse o tomto návrhu.

V této souvislosti také "pregnantně" charakterizoval rozdíl mezi tímto návrhem a návrhem zákona o socialistických podnicích z ledna 1969. Tomuto výňatku z jeho projevu je věnována tato poznámka.

M. Jakeš napsal, že "sasha o zpracování zákona o podniku byla i v krizových letech 1968- 1969. Byla však vedena z pravicově revizionistických pozic, jejím cílem bylo potlačení vedoucí úlohy strany v podniku a jejího vlivu na samosprávné orgány, základní oslabení funkcí státu a státního plánu, uvedení naší ekonomiky do závislosti na kapitalismu a zpřetrháním X

x/ V citátu je asi tisková chyba, protože 7 pád "zpřetrháním" ruší logický smysl věty. Tisková oprava však nebyla uvedena a protože myšlení některých politických představitelů nachází někdy tak specifické způsoby vyjadřování, neodvažuje se autor tuto opravu sám provést.

jejího pevného spojení s ostatními socialistickými státy, především se SSSR a v konečném důsledku likvidace socialismu v Československu. V tom je zásadní odlišnost od současného návrhu zákona o státním podniku, jehož cílem je plné rozvinutí obrovského potenciálu socialistické ekonomiky. " Na jiném místě pak nještě uvedl, že "vztah státního podniku a státu není protikladný, antagonistický, jak byl prakticky prezentován v krizových letech 1968- 69. Stát při respektování práv podniků prosazuje především celospolečenské cíle a zájmy a podnik plněním svých povinností vůči státu a společnosti zabezpečuje vlastní rozvoj a zájmy svého pracovního kolektivu. "

M. Jakeš se díky svému postavení těší výhodě, že může tvrdit cokoli, aniž má kdokoli možnost s ním veřejně polemizovat a prokázat mu nesprávnost jeho soudů. Ohlas "glasnosti" v čs. tisku zatím rozhodně není tak silný, aby někdo, kdo má vážné kritické výhrady k stanoviskům tohoto hierarchicky vysoce etablovaného činitele, je mohl v Rudém právu nebo i jiném časopise uveřejnit.

M. Jakeš si může přirozeně o obou návrzích zákonů myslet cokoli, ale to, co prohlašuje o rozdílu mezi nimi, již podléhá úsudku čtenáře. A nutno říci, že to, co píše, jsou pouhá tvrzení. M. Jakeš se ani nesnažil je nějak odůvodnit. Nejevilo se mu to, celkem pochopitelně, ani potřebné. V ústředním tiskovém orgánu KSČ přece nemusí prokazovat, co je pro něho samozřejmé, že totiž stále platí ono neblaze známé "Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ" jako závazné stanovisko pro interpretaci a hodnocení složitého procesu let 1968- 1969. Od-

sudek návrhu zákona z r. 1969 je zcela v duchu "Poučení..", tohoto "dokumentu", který oficiální ideologie pokládá za významný příspěvek KSČ mezinárodnímu komunistickému hnutí. Jeho platnost zdůrazňuje i v současnosti proti různým kritickým hlasům a reakcím vyvolaným zejména tím, že vedení KSČ se slovně přihlásilo k politice přestavby, aby nikdo nebyl na pochybách o intencích moci, která "normalizovala" Československo po dlouhé období téměř dvaceti let po potlačení reformního procesu Pražského jara 1968.

Povaha "Poučení..." jako čistě instrumentálního prostředku k dodatečnému vymyšlení a odůvodnění tzv. kontrarevoluce v r. 1968 a jako ideologického základu k represivní politice tzv. normalizace byla již mnohokrát analyzována, takže ani autor této poznámky nehodlá dokazovat, že jeho tvrzení - a tedy i tvrzení M. Jakeše - nemají nic společného s pravdivým poznáváním a hodnocením tohoto nejvýznamnějšího období čs. socialistického vývoje od poválečných let 1945-1948.

S M. Jakešem lze souhlasit v tom, že mezi oběma návrhy zákonů o podniku existuje zásadní odlišnost. Tato odlišnost je však zcela jiného druhu, než tvrdí M. Jakeš.

Bylo by jistě záslužné oba návrhy zákonů porovnat z hlediska obsahové i formální úrovně jejich zpracování. Tato komparace, aspoň autoru této glosy se tak zdá, netýká ve prospěch soudobého návrhu. Projevuje se v něm neujasněnost některých základních koncepcí a v důsledku toho určité důležité organizačně právní vztahy v něm jsou upraveny nedostatečně; zároveň pak obsahuje/zejména u zásadní části/ různá ustanovení proklamativní povahy bez normativního významu, která jsou v něm zbytečná, nepatří do zákona a zbytečně jej zatěžují. Kdyby oba návrhy byly publikovány současně, vynikl by tento rozdíl plasticky. Zároveň by taková možnost jejich srovnání umožnila i hlubší a obsahově bohatší diskusi, a na základě toho i případné úpravy a zdokonalení soudobého návrhu. Takový postulat patří ovšem v Československu stále ještě do oblasti utopie.

V kontextu této poznámky však nejde o detailní rozbor obou návrhů, ale jen o stručnou charakteristiku jejich základních diferenciálů.

Návrh zákona o socialistických podnicích z 23. ledna 1969 byl organickou součástí tehdejších koncepčních prací na vypracování a praktickém uskutečňování nového systému řízení národního hospodářství, který měl již tehdy, koncem 60. let umožnit a zajistit jeho přechod k intenzivnímu rozvoji. Vycházel ze základních idejí Akčního programu o ekonomické reformě a s ní spojené demokratizaci. "Program demokratizace v hospodářství spojuje ekonomickou reformu těsněji s procesy, které jsou před námi v oblasti politiky a celkového řízení společnosti a podněcuje ke stanovení a uplatnění nových prvků, které by ekonomickou reformu dále rozvíjely. Program demokratizace hospodářství zahrnuje zejména uskutečnění samostatnosti podniků a podnikových seskupení a jejich relativní nezávislost na orgánech státu, plné a reálné uplatňování práva spotřebitele

určovat svou spotřebu a svůj životní styl... Vzniká potřeba demokratických orgánů v podnicích, jež by měly vymezenou pravomoc vůči vedení podniků... I socialistická ekonomika vytváří postavení, v němž existuje potřeba organizovaně hájit jejich lidské, sociální i jiné zájmy."

Návrh zákona o socialistických podnicích /spolu s ním byly vypracovány i zásady zákona o podnikatelské činnosti/ z ledna 1969 vycházel z toho, že těžiště hospodářské a tedy i podnikatelské činnosti je dole, v podnicích. Tomu odpovídala i jeho ustanovení o podnicích a jejich postavení, jejich družích, o jejich vztazích k zakladatelům, o možnostech sdružování podniků v podnikatelské skupiny nebo v dobrovolná sdružení, o zájmových svazech a pod. Návrh zákona zároveň konstituoval orgány socialistické samosprávy v podobě podnikových rad jako "kolektivních orgánů demokratické správy podniku a společenské kontroly jeho činnosti, který v rozsahu vymezeném tímto zákonem, činí podnikatelská rozhodnutí"/§ 11/.

Pokud jde o vztah státu a podniku, v § 3 návrh zákona stanovil, že 1/ stát zabezpečuje plánovitý rozvoj národního hospodářství, přičemž zejména

a/ určuje koncepci rozvoje národního hospodářství a svou činností vytváří podmínky pro realizaci této koncepce a pro činnost podniků, jakož i pro jejich sdružování a činnost jejich společenství /§ 50/.

b/ zakládá podniky a účastní se podnikání.
2/ Státní orgány mohou svými rozhodnutími do podnikatelské činnosti a sdružování podniků přímo zasahovat v případech a způsobem stanoveným zákonem."

Tato formulace svědčí o tom, že nešlo o žádný antagonistický vztah státu a podniků, jak tvrdil M. Jakeš. Návrh zákona vycházel z poznatku, že vztahy mezi státem a podniky jsou přirozeně, z povahy věcí i v rámci socialistické ekonomiky rozporné a proto stanovil poměrně přesná pravidla úpravy těchto vztahů včetně řešení možných rozporů/v určitých případech má rozhodovat soud.

V této souvislosti vzniká otázka, zda v "pozitivním pojetí" vztahu státu a podniků, o němž píše M. Jakeš, se neozývá falešná teorie bezkonfliktnosti, tento typický produkt dogmatického myšlení stalinské éry, které tak ožilo v ČS. v období tzv. normalizace. x/

x/ V této relaci uveďme citát, jehož význam by mohl uzнат i M. Jakeš. A. Jakovlev člen polit. byra a taj. ÚV KSSS, v zajímavém a podnětném projevu "Přestavba a morálka" 14. července 1987 v Kaluze prohlásil: "Základním klíčem k pochopení a osvojení nového myšlení, nových přístupů, - jak v teorii, tak v praxi - je vědecké chápání rozporů za socialismu. To není abstrakce "vysoké filosofie". Není nic konkrétnějšího, praktičtějšího, než je tato otázka. Sama o sobě je existence problémů a vzájemné působení protikladů normální životní situací. Nenormální by bylo to, že po dlouhou dobu se problémy jen hromadily rychleji, než řešily"/Týdeník aktualit, č. 37, 1987, str. 12/. Tato nenormální situace v ČS. trvá i v současnosti.

Kdyby vztah státu a podniků byl harmonický, proč tedy národní hospodářství a systém jeho řízení fungovaly tak špatně, že se moc rozhodla k

jeho změně, když po celé období tzv. normalizace měla vždy prostředky k dispozici, aby zajistila "bezporuchový" chod ekonomiky.?

Návrh zákona o socialistických podnicích z ledna 1969 - spolu s dalšími legislativními akty na něj nevazujícími - měl tvořit jeden z důležitých právních fundamentů a instrumentů k realizaci ekonomické reformy, která již v té době přinášela své pozitivní plody. I oficiální statistické údaje prokazují, že léta 1968- 1969 patří i přes škody, které způsobila vojenská intervence 5 států Varšavské smlouvy z 21. 8. 1968, vůbec k nejúspěšnějším v poválečném hospodářském vývoji Československa. Přesvědčivě to dokázal opět R. Zukaš v některých svých soudobých studiích, kde mj. srovnává úroveň čs. ekonomiky ve vztahu k hospodářsky vyspělým zemím v letech 1968- 1969 a v současném období. Jestliže tehdy ČS. patřilo do druhé desítky průmyslově nejvyspělejších zemí světa, pak v dalším období "éry" srpnové intervence a s ní spojené pozdější politiky tzv. normalizace kleslo až na konec třetí desítky.

Návrh tohoto zákona byl publikován poměrně krátce po zveřejnění analogického zákona v Sovětském svazu se záměrem vytvářet zdání, že v ČS. se postupuje obdobně, i když žádný vnitřní důvod, vzhledem k postupu precí na změně systému řízení ekonomiky, tu neexistoval. Zásady přestavby hospodářského mechanismu v ČSSR mají být schváleny do konce r. 1987. Z návrhu zákona /a z důvodové zprávy ještě patrněji/ vyplývá, že mocenské centrum si hodlá i nadále zachovat rozsáhlé funkce a pravomoci v řízení ekonomiky včetně širokých možností zásahů do činnosti podniků. Ztrnulá, těžkopádná struktura čs. průmyslu se také zřejmě nemá podstatněji měnit.

/Nikoli nepodstatným důvodem je i skutečnost, že umožňuje snadnější mocensko politické ovládání, než členitější a diferencovanější organizační struktury podnikové sféry a rozsáhlé byrokratické aparáty, které se kádrově budovaly za tzv. normalizační politiky jako její sociálně politická opora a prostředek k jejímu uskutečňování, zůstanou v podstatě nedotčeny/.

Tyto intence jsou zřejmé i z ustanovení návrhu o pojetí podniku a roli zakladatele /t.j. většinou odvětvových ministerstev /a jeho pravomocích vůči podniku i z restriktivního pojetí působnosti a pravomoci tzv. socialistické samosprávy pracovního kolektivu a jejich orgánů.

Podstatný rozdíl, který se týká společensko- politických podmínek realizace ekonomické reformy a v jejím rámci postavení podniků a jejich podnikatelské činnosti se projevil i v tom, že v návrhu zákona z ledna 1969 nebylo žádné ustanovení o stranických organizacích v podnicích a jejich vedoucí úloze. Nebylo tam nikoli proto, jak prohlašuje M. Jakeš, že by cílem zákona bylo "potlačení vedoucí úlohy strany v podniku a jejího vlivu na samosprávné orgány." Toto tvrzení je nesmyslné. Cílem, či smyslem zákona o socialistických podnicích, jak svědčí rozbor jeho usta-

novení, bylo nově právně vymezit postavení podniků a umožnit jejich podnikatelskou činnost, což bylo nezbytnou podmínkou uskutečňování ekonomické reformy a zajišťování intenzivního rozvoje čs. ekonomiky.

V návrhu zákona z ledna 1969 nebylo - a nemohlo být - žádné ustanovení o vedoucí úloze KSČ v podnicích, nikoli však z důvodů, o kterých mluví M. Jakeš, ale z důvodů zcela jiných. KSČ tehdy ještě - v duchu Akčního programu - vycházela z toho, že je politicky vedoucí silou ve státě a ve společnosti a že si musí toto postavení a úlohu zajišťovat svým ideovým a politickým působením, že o ně musí neustále usilovat a permanentně si získávat a ověřovat konsensus společnosti se svou politikou. V Akčním programu se o tom mj. říkalo:

"Komunisté musí stále znovu v rámci demokratických pravidel socialistického státu usilovat o dobrovolnou podporu většiny pro linii strany". "V současné době zvláště záleží na tom, aby strana prováděla takovou politiku, aby si plně zasloužila vedoucí úlohu v naší společnosti." Jsme přesvědčeni, že to je v současné situaci podmínkou socialistického vývoje země".

KSČ tehdy se své vedoucí úlohy nevzdávala, ale nepotřebovala - a nepovažovala ani za možné - právně reglementovat a vnucovat je společnosti. Proto se tehdy také měnily zásady kádrové politiky, kriticky se hodnotilo, že se podceňovala hlediska vzdělání, kvalifikace a schopností. Prakticky se řešil tzv. kádrový strop; rozhodující pro obsazování řídicích funkcí v podnicích měly být celkové schopnosti a odborné znalosti těch, kteří je měli zastávat, nikoli jejich stranická příslušnost, resp. tzv. politická vyspělost.

Je právě příznačné, pro rozdíl celkové atmosféry i politicko-ekonomických koncepcí a intencí, že návrh zákona o státním podniku v r. 1987 potřebuje v preambuli a v § 7 formulovat postavení stranické organizace v podniku. Je to zcela ve shodě s administrativně-mocenským pojetím a zajišťováním vedoucí, resp. přesněji vládnoucí role ve společnosti. Symptomatickým projevem úpadku politického myšlení a politické kultury vůbec jsou pak hlasy/ve stranickém tisku zejména/, které žádají, aby toto mocenské postavení stranické organizace v podniku bylo v návrhu zákona výrazněji upraveno a zajištěno.

/Není bez zájmovosti, že sám G. Husák považoval za vhodné na tyto požadavky, jejichž hlasatelé nepochopili, že se KSČ verbálně hlásí k nové gorbačovské politice, s níž je takové administrativně-policejní pojetí vedoucí úlohy strany v rozporu, kriticky reagovat. V projevu během své návštěvy jižních Čech se vyslovil v tom smyslu, že vedoucí úloha strany nespočívá v tom, bude-li formulována v každém paragrafu zákona, ale že záleží na schopnosti a činnosti členů strany tuto roli prosazovat.

V celém průběhu tzv. normalizace se neustále - byl to jeden ze základních prostředků politiky KSČ - měla upevňovat a prohlubovat vedoucí /vládnoucí/ úloha strany ve státě i v řízení ekonomiky a důsledky této politi-

ky jsou obecně známé. x/

x/ Toto heslo a jemu odpovídající administrativně-mocenská praxe prosazování politiky strany má steré kořeny, o kterých píše sovětský ekonom St. Šatalin: "Zvykli jsme si na model socialismu, který byl v podstatě, a ne-li úplně, vytvořen za Stalina, na socialismus nedemokratický, ekonomicky neefektivní, socialismus nadměrně centralizovaný, dogmatický. Domníváme se, nebo jsme si mysleli, že právě tento model je jedině správný. Dosud se mimoděk či vědomě s tímto modelem srovnáváme, místo abychom se dívali dopředu nebo alespoň kolem sebe." /Týdeník aktualit, č. 37, 1987 str. 9. - Čs. pokus o nový model socialismu byl v r. 1968 potlačen vojenskou intervencí. V následujícím období tzv. konsolidace byl restituován starý byrokraticko-centralistický systém, který výše charakterizoval S. Šatalin, se všemi jeho negativními účinky a důsledky. Proto také - až dosud - otevřená diskuse o povaze tohoto systému socialismu a jeho genezi nejsou v ČSSR ani ve vědeckých časopisech, tím méně v běžné publicistice, což už je dnes v SSSR normální, možné. Sám pojem "model socialismu" byl zavržen a dosud nebyl "rehabilitován" .

Přesvědčivě je prokazují i rozborů úpedku čs. národního hospodářství uveřejňované i v oficiálních publikacích, např. v Hospodářských novinách. Oficiální stanovisko, včetně statí M. Jakeše, prokazuje, že se v tomto ohledu nemá nic podstatného měnit; zachovány mají být zřejmě i principy nomenklatury. Strana /tj. její vedení a aparát/ si zvykla na mocenské ovládání společnosti a nechce zřejmě ani nyní, i když poněkud pozměnila slovník a postuluje demokratizaci, v těchto vztazích nic podstatného modifikovat. Tím se ovšem možnosti nového systému řízení ekonomiky, vyhledávaného za nejpronikavější, nejrevolučnější změnu od r. 1948, včetně rozvíjení podnikatelské činnosti, vědecko-technického pokroku a pod. značně redukuje.

M. Jakeš končil svou stať slovy: "Nejde jen o přestavbu hospodářského mechanismu, ale o přestavbu veškeré práce, změnu myšlení a chování každého z nás." Jistě by si to bylo - v zájmu čs. společnosti - přáti, ale sama jeho stať, včetně citovaného odsudku návrhu zákona z r. 1969, svědčí o tom, že změny jeho myšlení tomu neodpovídají. "Kolektivní návrat k pravdě", který měl podle A. . Jakovleva proběhnout v SSSR mezi dubnem 1985 a lednem 1987, je v Československu stále ještě před námi. Bez něj, tj. bez změny stanovisek, postojů a přístupů k základním otázkám čs. skutečnosti, včetně jejího vývoje u její oficiální politicko-státní reprezentace - není možný skutečný pohyb vpřed, překonání s dlouhodobé krize, projevující se ve všech oblastech života čs. společnosti. 19.9. 1987 vsuvka ke str 4: Návrh zákona o státním podniku z 18. 7, 1987 byl vypracován ve zcela jiných politických podmínkách a za zcela jiné hospodářské situace. Politické vedení strany a státu, které téměř po dvacet let provádělo tzv. politiku normalizace s jejími zhoubnými důsledky ve všech sférách života čs. společnosti, se po delším období váhání a rozpoků posléze slovně přihlásilo k nové gorbáčovské politice přestavby. Svým přístupem však, jak říká český vtip, perestrojku mění v přestrojení. Tomu odpovídá i předložený návrh zákona o státním podniku i diskuse k němu vedená v tisku a ostatních sdělovacích prostředcích .

Luboš Kohout:

Poznámky k programovým a politickým iniciativám po lednovém plénu
ÚV KSČ r. 1968 /Proti novým legendám a mýtům čs. vládních propagandistů,

Konzervativní konstantou v činnosti čs. vládních propagandistů zůstává nadále zdůrazňování plné platnosti neblahého "Poučení...". Nicméně lze zaznamenat nejen určité změny v akcentu na jeho jednotlivé obsahové partie, ale dokonce i prvky revize některých jeho příliš rigorózních pohledů. Upozorňuji na nejdůležitější, zejména poukazem na některé formulace J. Fojtíka.

- Více, než v "Poučení.." se vyzvedává pozitivita Ledna 1968. Chválí se ti "oprávdiví marxisté-leninovci", jako údajně lidé moudře koncepční, kteří disponovali jakýmsi uvážlivým programem pozitivních společenských i vnitrostranických proměn. Jestliže kupř. Hoření v rozhovoru s moskevským listem ponechává čtenáře na pochybách, zde není míněn Akční program KSČ, Fojtík neopek v rozhovoru s dvěma jugoslávskými listy v rozporu s objektivní pravdou prohlašuje: "My jsme v lednu 1968 přijali dalekosáhlé závěry o nezbytnosti demokratizace naší společnosti a možnostech rozvoje socialismu v Československu. Další rozvoj nectil tyto závěry, nýbrž je popíral, a to jako následek politiky, kterou ve straně prováděli pravicoví oportunisté a revizionisté, A. Dubček, J. Sarkovský, F. Kriegel, O. Šik a jiní". Fojtík se mj. dostává do rozporu s dávnějším A. Indra který si v Rudém právu z 24.9. 1969 postěžoval, že jsme v lednu 1968 "na další vývoj nebyli připraveni ani teoreticky, ani prakticky". Takže J. Fojtík při obhajobě mýtů v "Poučení.." vytvořil nyní nový mýtus.

- Ovšem Fojtík modifikuje i pohled na Akční program. V uvedeném jugoslávském rozhovoru přiznává, že byl též jeho spolusotorem, tvrdí, že definitivní text A-programu byl výsledkem kompromisu /tedy už to není veskrze "revizionistický" dokument, jak tvrdí, jistě bez důkazů "Poučení..."/. Dle Fojtíka Akční program vlastně nikdo/?/ nepřijímal /další to legenda, neboť tehdy se k němu hlásil kdekdě/. Prý ti jedni - rozumí se "kontrarevolucionáři" - Fojtík uvádí Literárky - v něm spatřovali mrtvě narozené dítě a ti druzí, "věrní marxisté-leninovci" tváří v tvář povstávající a mohutnící "kontrarevoluci" v něm nespatořovali základnu pro úspěšný zápas s touto "kontrarevolucí" /pilný mýto-a legendotvorce tak vytváří ještě třetí legendu - vždyť věrnost polednové politice, vyjádřené především Akčním programem KSČ hlásají dokonce ve svém "zvacím" dopisu i nejmenovaní straničtí, vládní a parlamentní funkcionáři; hlásí se k němu ještě po svém zvolení do funkce i G. Husák, nejméně ještě v dubnu a květnu 1969/.

- Za zaznamenání ještě stojí, že do pozadí ustupuje dosavadní globální kritika ekonomické reformy 60.let, dokonce se přiznávají její některá pozitiva, avšak zejména ideologové setrvávají u kritiky, konkrétně

"šikovského revizionismu" v ní.

Přistupují k podrobnějšímu pohledu na problematiku polednových programových a politických iniciativ.

Skupina členů Předsednictva a tajemníci ÚV, kteří vystoupili proti Novotnému, neměli zpracován ani náznak nějaké nové linie nebo taktického postupu. Jak soudí M. Vaculík, "domnívali se pouze, že odchodem Novotného se uvolní prostor, aby mohl být takový postup zpracován... Osobní boj o moc plně potlačil péči o obsah politiky a taktické postupy, odpovídající současnému stavu společnosti a jejím potřebám." Podobně A. Dubček, který posouvá otázku do taktické polohy, když na dubnovém plénu ÚV 1968 konstatuje, že v lednu "vedení strany nemělo a nemohlo mít nějaký konkrétní postupový plán, jak tyto události rozvíjet"/Rok 1968 v rezolucích a usneseníh ÚV KSČ, Svoboda 1969, str. 66/. Nicméně právě u Dubčeka lze již na sklonku r. 1967 zaznamenat dva prvky, jež možno nazvat s jistou nadšátkou programovými: jeden v poloze česko-slovenských vztahů, druhý v otázce vnitrostranického uspořádání a společenské úlohy strany. Podnět k ostrému střetnutí představovalo stanovisko Dubčeka, zastávané zřejmě již na předsednictvu ÚV před říjnovým plénem 1967 a přednesené na tomto plénu. Za nejzávažnější považují dvě myšlenky:

"Musíme zásadně přejít od nahrazování, jak to uvádějí teze, doslova k politickému vedení výstavby a rozkoje socialismu... strana společnost neřídí, ale vede"... a dále: "Je přirozené, že se ve straně i společnosti bude odehrávat střetnutí starého s novým, pokrokového s konzervativním a vžitým. Nositeli jednoho i druhého jsou vždy konkrétní lidé a zdůrazňují proto, že je třeba vyjasnit vztahy práce v ústředních orgánech, ujasnit si, jaké kladou další požadavky na ústřední výbor, vypracovat dlouhodobý program strany, zaujmout stanovisko ke kumulaci funkcí v nejvyšších stranických orgánech, vlády, Národního shromáždění a národního hospodářství vůbec". J. Hendrych, jeden z pozdějších pěti "opozitních" stojí ještě na říjnovém plénu 1967 plně na Novotného straně, když proti Dubčekovi zvedá varovně prst: "Strana řídí, ne vede, jak říká soudruh Dubček... bez většího zdůvodnění žádal principiální změny v činnosti strany, v její podstatě".

V plénu ÚV KSČ byli stoupenci radikálních reforem nejen strany, ale i politického systému společnosti zřetelně v menšině oproti konzervativcům, hájícím "status quo" a oproti stoupencům mírných reforem řídicí činnosti strany. Činnost a politickomorální profil mnoha odpůrců režimu osobní moci A. Novotného byly angažovanému stranickému aktivu i politicky aktivní veřejnosti netolik známy, aby nemohly nevzbuzovat podezření, že lednové plénum 1968 není ničím jiným, než jistou výměnou garnitur, která nepřinese podstatnější kvalitativní změny ani ve vnitrostranickém životě ani v poměru strany a společnosti. Z toho potom se rodil tlak na vedení strany, který akcentoval změny institucionální, politicko-systémové a

měla na rolníky zvláště vystoupení Borůvkova;

- Televizní a rozhlasové vystupování Goldstücker a jiných pracovníků oblasti teorie, který se zamýšlel nad hlubším smyslem a cíli polednových přeměn;
- Rozhlasové a televizní besedy, v nichž se střetaly konzervativní názory s progresivními /Funkcionáři z Tesly - Milan Weiner- Záruba a j./;
- Odstoupení konzervativního vedení ÚRO;
- Resignace min. vnitra Kudrny po kritice, již byl podroben, dokonce i na schůzích strany v StB a SNB;
- Zřízení komise pro zhodnocení činnosti předsednictva a členů Národního shromáždění; *požadavky*
- Požadavek mimořádného sjezdu ČSM a odvolání Zevadila a jiných zdiskreditovaných funkcionářů z ÚV ČSM;
- Společná schůze CZV KSČ v ŠONP Kladno a ČKD Praha, výrazně podporující progresivní proud ve straně a společnosti;
- Masové mítinky, nejvíce mládeže ve Slovenském domě a Sjezdovém paláci v parku kultury a oddechů J. Fučíka, za účasti předních představitelů pokrokových stranických sil;
- Obdobné shromáždění studentů vysokých škol za účasti Šika, Kriegla, Hájka a j. na právnické fakultě;
- Kádrové změny ve Slovenské národní radě, zejm. resignace Chudíka na funkci předsedy;
- Celý proces v této první etapě vrcholil odstoupením A. Novotného i z funkce prezidenta republiky a volbou Luďzika Svobody na tuto nejvyšší státní funkci.

Charakter změn v politicko- systémové oblasti, jak byly proponovány progresivními silami KSČ a později vtěleny do Akčního programu KSČ, jako i nepřekročitelné meze progresivního vývoje brilantně, spatra, ozřejmil na velikém mítingu v PKOJF Edvard Goldstücker: "Dneska se nás svět ptá více než kdykoli dosud, co uděláme za situace, která nám připadla v úděl, jak se v ní zachováme, , jak ukážeme, že jsme ztalí na úkoly, které jsme dostali do vínku...odpověď bude záležet na tom, zda se nám podaří velická, v historii dosud nebyvalá věc, vytvořit účinné kontroly moci v režimu jehož vedoucí silou je jedna strana... Otázka garancí proti zneužití moci, otázka účinných kontrol moci, se klade poněkud jinak, než ve společnostech, rozdělených na antagonistické třídy. A my dneska máme hledat cesty, jak v tomto socialistickém zřízení...zajistit účinné kontroly moci při tom, že by revoluční strana, která revoluci provedla, která má program jejího dokončení, zůstala vedoucí stranou. Tento problém se dá vyřešit. Dá se vyřešit především důkladnou demokratizací KSČ v jejím vnitřním životě a za druhé demokratizací a plným uplatněním všech státních institucí, které sem patří, jako parlament a vláda, všech organizací, které máme a které si ještě naši spoluobčané vytvoří...."

Josef Sárkovský zde zdůvodnil všestranně socialistický charakter proměny vnitřních, jakož i neměnitelnost spojeneckých svazků republiky v rámci Varšavské smlouvy a RVHP. Gušáv Husák obe hlavní řečníky plně podpořil a jejich argumentace rozvířil a hlouběji zdůvodnil.

Ve shodě s Goldstückerem vystoupil Sárkovský lapidárně a z dnešních hledisek smutně prorocky: "Vytvořit nový, nadějný, našim podmínkám a tradicím odpovídající demokratický typ socialismu, to je věc, o níž dnes jde. Dokázat to, to je naše povinnost vůči lidu naší země i přímě vůči lidstvu. K tomu máme dnes velkou šanci. Uvědomujeme si to dobře a stále, uvědomujeme si ale také, že tuto šanci nesmíme promarnit, nemá-li to být nadlouho šance poslední." /všech podtrhl L. K./ - A své expoziční doprovázel poukazem na mapu Evropy, s dramatickými gesty, sobě vlastními. Není nejdůležitější, že se při té zeměpisné lekci srdečně zasmáli někteří studentíci, kteří při majálesu volali "Ať žijí rudí bratři, ale ve svých rezervacích!" Daleko důležitější je kupř. to, že při jednáních byli představitelé rodící se sociální demokracie komunistickými mluvčími/Kriegel, Šimon, Sárkovský a další/ direktně varováni, že založení této strany může být signálem pro otevřenou vojenskou intervenci SSSR a nad varováními mávali pohrdavě rukou, asi na úrovni těch "studentíků".

A v prvním čísle obnovených Literárních listů dostal Goldstücker na svůj úvodník odpověď neméně politicky lehkomyšlnou a neprozíravou. U Goldstückera si můj přečteme: "...jsme naplněni blaživým vědomím, že jsme se z bludných stezek vrátili na správnou cestu, že nyní stojí za to věnovat všechny síly průkopnickému, a tudíž ne snadnému prokřesťování této cesty o krůček dál, než se podařilo proniknout komukoliv z našich předchůdců. Přál bych si, aby má slova vzbudila v mysli svých čtenářů prožití jedinečnosti této chvíle, šance, kterou historie dává nám, abychom zase jednou po přežití vichřice hněvu poprvé v dějinách podnikli pokus spojit ve věrném manželství to, co nerozlučně k sobě patří: socialismus a svoboda. Domnívám se, že šanci tak reálnou neměla ještě žádná revoluce v dějinách, a že to, co se nyní stalo naším údělem, staví před největší zatežkávající zkoušku nás, dědice dějin této země, abychom ukázali, zda svěřené dědictví dovedeme rozhojnit. Chtěl bych přenést na své čtenáře pocit neléhavosti úkolu a zároveň je varovat před přílišnou netrpělivostí, která přirozeně prýští z vědomí krátkosti našeho života a která nás často vede k tomu, že nás spíše trápí pomalost božích mlýnů, než utěšuje jejich jistota."

Goldstücker spěluje na odpovědnost demokratů, na to, abychom se nedali opít dosaženou svobodou.

A čtenář zalistoval v tomtéž prvním čísle a přečetl si v anketě: Odkud, s kým a kam Alexandra Klimenta: Svobodné volby. Fungující parlament s opozicí. Rehabilitaci veřejného mínění. Aktivní neutralitu. A Ivana Svitáka: "Od totalitní diktatury k otevřené společnosti, k likvidaci"

ci mocenského monopolu a účinné kontrole mocenské elity svobodným tiskem a veřejným míněním. Od byrokratického řízení společnosti a kultury "hrdlořezy oficiální linie" /Wright Mills/ k uplatňování základních lidských a občanských práv alespoň v rozsahu buržoázně demokratického Československa. S dělnickými hnutími bez jeho sponzorů, se středními vrstvami bez skupin ochotných kolaborantů a s inteligencí v čele". .

Na stránkách i dalších číslech "Literárek" se odehrával zápas mezi demokraty: demokraty uvažujícími politicky a demokraty, řídicími se Svitákovým oblíbeným: "Buďme realisty, chtějme nemožné!", demokraty "an sich"!

Sarkovský, Goldstücker, Husák, byli, spoju se stejně smýšlejícími reformními komunisty, ve dvojím ohni : Na jedné straně musili čelit neodpovědným radikálům, nedbajícím geopolitického postavení Československa a vysmívajícím se základní poučce o politice jakožto "umění možného" a jakožto "mocenského vztahu", na druhé straně vytýkal obsah jejich vystoupení Dubčekovi v Drážďanech faktor v tomto prostoru nejmocnější: stranicko-státní vedení SSSR v čele s Brežněvem, jako nepřijatelné a nebezpečné kačírství. x/

x/ G. Husák byl v ústních projevech daleko radikálnější, než v projevech písemných. Jako příklad uvádím, že po skončení mítingu v Perku kultury přistoupili k předsednickému stolu přemnozí, mezi nimi i mladý Šling, syn popraveného funkcionáře KSČ v procesu se Slánským a druhy. Šling, obracející se k Husákovi, říká, že se to, co ti tři soudruzi říkali, hezky poslouchalo. On ale že má obavy: jedni páni z funkcí odejdou, jiní páni do funkcí přijdou a věci v Československu se budou vyvíjet po staru. Husák na to: To se soudruhu Šlingu velice mylíš. Zajisté, že jde i o to, aby lidé neschopní a nehodní, morálně deklasovaní, byli vystřídáni lidmi vzdělanými, schopnými, morálně čistými. Ale zdaleka nejde jen o to. Především jde o nahrazení toho stalinského, nedemokratického modelu modelem opravdu demokratickým, modelem, který vybuduje co nejdokonalejší kontrolní vazby, modelem, ve kterém nikdo, ani na tom nejvyšším špičce společenského řízení nebude moci říci: ne mne nikdo nemůže! A budeš plnit vůli lidu, budeš ve funkci. Nebudeš plnit vůli lidu, lid sám řekne: z hrušky dolů!... Hezky se to tenkrát poslouchalo. I já jsem byl Husákovými názory nadšen... Šling mu ze výklad dojetě poděkoval. Za nějaký ten roček ho krátce zavřeli a potom mu dali volbu: buď ti tu tjurnu prodloužíme na roček neboli ~~na dva~~ nebo ~~se~~ ~~emigruješ~~ ze saminkou do Anglie. Nedovídl jsem si vůbec toho vyhozeného studenta právnické fakulty agitovat, aby zůstal ve vlasti. Takže delší komentář k Husákovým vystoupením tehdy není snad potřebný. Z hlediska pozdějšího vývoje by snad stačilo dodat, že asi v tom hloučku zařízení a že informoval soudruha Brežněva o Husákových výrociích před Drážďanami. Takže soudruh patřil k "odepsaným" Ale už Zdeněk Mlynář uvádí v "Mráz přichází z Kremlu", že k němu Kosygin promluvil asi v tom smyslu, že soudruh Husák je dobrý soudruh. My jsme ho dosud neznali..... To po skončení moskevských jednání v srpnu 1968...

V procesu vzrušených měsíců leden-březen se rodilo vrcholné dílo strany- její Akční program.

Dávno před Lednem, lze říci, že nejméně od sovětského XXII. sjezdu v r. 1961 a našeho XII. sjezdu 1962 se rozvíjelo intenzivní společenskovední myšlení, které se stalo dobrým základem pro celkový obsah, zaměření, duch Akčního programu. Ještě před Lednem pracovaly z rozhodnutí stranického vedení plodně rozličné vědecké týmy, z nichž nejznámější byl tým, vedený

Radovanem Richtou k problematice vědecko-technické revoluce i Mlynářův tým k problematice politického systému. Postupně se realizovaly již dříve formulované pokrokové ekonomické reformy, jak v oblasti průmyslu, tak v oblasti zemědělství. Zásady ekonomické reformy formulovali mj. soudruzi Šik, Kadlec, Šilhán a přemnozí jiní v rozličných týmech ve vědeckých ústavech a na vysokých školách. To vše umožnilo, aby hlavní kontury Akčního programu strany byly vypracovány poměrně velmi rychle, již ku konci února!

V tezích mohl být předložen k diskusi již výročním členským schůzím KSČ, nejpozději okresním konferencím. Ve straně mohl probíhat diferenciatční proces na základě poměru k jeho ústředním tezím. Nestalo se tak, nepochybně ke škodě dalšího vnitrostranického i celospolečenského pohybu.

V čele komise pro program stánu D. Kolder, v čele komise pro vypracování nových stanov strany A. Indra./revizionisté?, pravicoví oportunisté? Na vypracování programu i stanov se podílely početné pracovní skupiny, mezi nimi funkcionáři ÚV KSČ a KSS, některých krajských výborů strany, ústřední kontrolní a revizní komise KSČ a KSS, Vysoké školy politické ÚV KSČ, Vojenské politické akademie Klémenta Gottwalda, Ústavu dějin KSČ Historického ústavu ČSAV, Ústavu státu a práva ČSAV, právnické fakulty Karlovy University, Hlavní politické správy čs. lidové armády, ministerstva vnitra a slovenských politických a vědeckých pracovišť.

Samozeřejmě v tak širokých, početných týmech pracovali i lidé později vylučovaní ze strany /asi jich tam bylo nejvíce, statistika neexistuje/ neboť zůstali věrní pravdě Akčního programu, i lidé, kteří později své vlastní dílo jako "revizionistický" výplod poplivali, ba dokonce, jako prototypový Fojtík, byli předními autory neblahého "Poučení..." Jako prototypové chameleony k němu přidávám Richtu nebo Filipce/jenž proslul výrokem, že si nechce zopakovat Aritmu Vokovice, ať si ji zkusí jiní/. Fojtík svým tvrzením, že Akční program byl nakonec dílem "kompromisu" chce navodit dojem, že moudré partie hájili dnešní vlastníci červené knížky a ty revizionistické oni, kteří o rudou knížku přišli. - Zajisté, že v přípravných týmech probíhaly diskuse k jednotlivým formulacím, avšak všichni bez rozdílu se shodovali v názoru, že musí být zpracován program a stanovy hluboké demokratizace strany i společnosti. x/

x/ Ostatně pravdivá historie nám poskytuje mnohá překvapení jiná. Před městskou pražskou konferencí KSČ "odstřeloval" kupř. ještě Kolder "věrné marxisty-lenince" z původního předsednictva MV KSČ na obv. konf. KSČ Praha 5; nebo: první odmítnutí dopisu z Veršavy přivezl do Prahy vedoucí tajemník ÚV KSS V. Bilak jménem ÚV slovenské KS. - Jiná je otázka zaktualizování těchto i jiných se sovětskými představiteli nebo jejich chování při oficiálních jednáních /Smrkovský dosvědčuje, že již v květnu v Moskvě a tím více v Černé vystupoval Bilak spíše z pozice dalšího člens sovětského předsednictva než z pozice člens předsednictva ÚV KSČ/.

Dubnové plénum ÚV KSČ jednomyslně schválilo program/stejně tak jed-

namyslně schválilo dopis- odmítavou odpověď do Varšavy na červencovém plénu za účasti delegátů nastávajícího sjezdu/. Plénu předložila návrh Akčního programu komise ÚV ve složení Kořder, Černík, Pastyřík, Sebol-čík, Koucký, Štrougal Jankovcová, Smrkovský, Šorm, Hoffmann, Bilak, Šik, Špaček, Šimon, Macek, Hájek, Mináč, Auersberg, Pecho, Richte J. Němec z nichž podtržení se později představili jako horliví "normalizátoři". Tři z nich jsou členy dnešního předsednictva ÚV. Bilak se při odvolávání Akčního programu zapotil před aktivem východoslovenského KV KSČ /a zesměšnil/ výmluvou, že tenkrát nebyl čas to prostudovat!/ a tudíž odhalit Dábla.

Tvárci "Poučení..." označili Akční program za revizi generální linie strany/dnes už, ó, jaký to pokrok, to Fejtík neříká/ a spolu s návrhem nových stanov ze nástroj přeměny strany v reformistickou stranu sociálně demokratického typu. / x/

x/ V té souvislosti nemohu opominout malý příspěvek k životopisu A. Indry: na lednovém plénu ÚV zvedá varovně prst proti Brežněvovi, aby se do našich věcí nemíchal, pak v čele komise pro stanovы souhlasí s tím, aby se strana proměnila v reformistickou stranu sociálně demokratického typu, při jednání s přípravným ÚV sociálně demokratické strany říká po boku Kriegla a Smrkovského svým oponentům, že budeme bojovat proti založení ~~státní~~ sociálně demokratické strany výlučně politickými a ne administrativními prostředky, schvaluje odmítavou odpověď do Varšavy. A za měsíc poté je Smrkovský a druzí /viz jeho vzpomínky/ zatýkáni jménem revoluční dělnicko- rolnické vlády v čele s Aloisem Indrou! Nechtějí si trpělivý čtenář představit, že podobné životopisy by se mohly sestavit vůči skoro všem těm, kteří dnes stojí na špici našeho stranicko- státního řízení! - Škoda, že stále sklouňujeme ve všech pádech ono proslulé Mejakovského, že strana, toť rozum, svědomí, čest doby!

Je-li Akční program KSČ opravdu revizí generální linie strany, pak kdo jsou všichni tehdejší členové ÚV KSČ, kteří jej jednomyslně schvalovali? Kdyby tomu tak doopravdy bylo, pak zůstává otázkou, proč "moudré" a "marxisticko-leninsky zocelené" "zdravé jádro" nedokázalo, ba ani se nepokusilo, kromě sabotáže praktických realizačních opatření, cokoli oficiálně, až do podzimu 1969 namítnout proti Akčnímu programu KSČ, zejména pak pokud jde o jeho v y h r a n ě n ě s o c i a l i s t i c k ý c h a r a k t e r .

Generální linie strany- výstavba socialismu podle podstatných marxovských principů- zůstala po "Lednu" nedotčena. Radikální program ovšem nutně směřoval proti zastaralým /a společenským vývojem a praxí překonsným/ ideologickým dogmatům a organizačním schémátům. Politická struktura neměla být, pokud v ní byly skutečně socialistické prvky, destruována, nýbrž radikálně, v demokratickém směru rekonstruována. Zahraniční orientace státu a strany neměla být změněna, nýbrž měly v ní být upevněny prvky evropanství, prvky rovnoprávnosti a vzájemných výhod.

Dnešní oficiální členění tehdejšího ÚV KSČ a strany jako celku na "marxistický, zdravý proud" a na "antisocialistický, protistranický, revizionistický" proud opomíjí podstatné, že se tehdejší strana jako ce-

lek i její vedení představilo probouzející se společností jako stoupe-
nec a prosazovatel demokratizace, právě na bázi Akčního programu. -
Jak má občan tohoto státu uvěřit v poctivost dnešních vládních prohláše-
ní o vůli spojovat to, co k sobě nerozlučně patří- demokracii a socia-
lismus,-když ví, že k němu promlouvají lidé, kteří nejen v teorii, ale
také v hrůzné praxi již jednou rodící se československou demokracii
zdeptali a nemilosrdně, ve vlastním mocenském a materiálním zájmu likvá-
dovali! Na dlouhou dobu dvaceti let, lidé, kteří by bez sovětské interve-
ce 1968 z vůle suverenního lidu nikdy nemohli zastávat jakoukoli politie-
kou funkci!

Ona část straníků, -jednalo se asi o třetinu neaktivnějšího členstva
a funkcionářů tehdejší strany - dnes pronásledovaná a persekvoaná,
chápala tehdy krizi strany jako hlavní příčinu a zároveň součást vše-
stranné krize společenské a současně si byla vědomá toho, že potřebné
změny ekonomického a politického systému, jakož i celkového společenského
klimatu mají odpovídat nové, díky předchozímu vývoji pozitivní, struktu-
ře tříd a vrstev společnosti.

Každá moc, má-li být opravdu pevná a zdravá, musí usilovat o spole-
čenský konsensus. KSČ tak činila v době protinacistického odboje ze
války i v prvních letech po válce, kdy usilovala o získání většiny pro
svoji politiku, kdy získávala i maloburžoázní vrstvy, rolníky, živnost-
níky, úředníky, řemeslníky. Ve shodě s marxismem /a v rozporu s lesseli-
ánstvím/ je nepovažovala za reakční element. Naopak, sektářská politika
padesátých let, zejména teoretické a praktické přijetí Stalinovy teze o
zostřování třídního boje, úměrně úspěchům v budování socialismu, zvláště
pak byrokratizace a hierarchizace strany, vedla ke ztrátě tohoto kon-
sensu, ke krizi společnosti a strany.

Pokrokový proud byl pokrokový právě a především tím, že nezdůrazňo-
val úlohu represivních mocenských orgánů, nýbrž usiloval cestou rozvoje
demokratických práv člověka a demokratizací politických institucí znovu
o získání tohoto ztraceného a promarněného konsensu. Z tohoto zorného
úhlu vidění byla jeho politika v tom nejlepším smyslu marxistická, soci-
alistická.

Naopak, ti "novotnovci" i "antinovotnovci", kteří nadále spetřovali,
vzdor deklarování "věrnosti" principům Akčního programu KSČ, záruku síly
socialismu a KSČ především v mocenských aparátech, představovali objek-
tivně regresivní sílu, mařící znovudosažení konsensu.

Je pochopitelné, že z myšlení lidí nemohla po "Lědnu" vymizet nedůvěra
ke KSČ, především jako nedůvěra k těm politikům, kteří byli nositeli
neblahé deformační politiky minulosti. A ti všichni ještě několik měsí-
ců po Lědnu nadále zaujíмали místa poslanců NS a SNR, ministrů, a hle-
vně, nerezignovali na členství v ÚV KSČ, tedy v centru rozhodování nejen
o osudech strany, ale i celé země! -Důvěru těžko mohli získávat i ti

politikové, kteří jako Indra, Bilak, Švestka, Kolder a jiní, ač patřili k rozhodným kritikům Novotného x/ nepřešli a nechtěli přejít od kritiky x/ na plénech pronášeli mnoho buřičských řečí, na něž by dnes moc rádi zapomněli. Kupř. Indra na lednovém plénu "dovoluje" Brežněvovi zajímat se o vnitrostreanický vývoj v ČSSR, ale nikoli vměšovat se/

ky osob k teoretické a praktické kritice a reformě toho politického systému, který plodil despoty a umožňoval jim činnost. S₂mi, byť váhavě a stydlivě, občas zpráskali bičem/někdy nahajkou/.

Když byli konzervativní politikové, držící se svých funkcí a prebend zuby nehty, více tlakem lidového rozhořčení, než z iniciativy nového stranického vedení, těchto funkcí zbavování, pak prohlašovali, že jejich pády jsou ohrožením socialismu, intrikovali nadále v ÚV, kde je pokrokový proud nedokázal "přesvědčit" o potřebě rezignace právě v zájmu strany, v zájmu socialismu a jeho pokrokové reformy bez vážných společenských otřesů.

Autorita vedení strany a strany jako celku tedy nemohla být jinou autoritou, než autoritou oněch osob, které v souledu s potřebami společenského pokroku důsledně realizovaly reformu.

Plnou a největší odpovědnost a vinu za nepochybný vznik a působení některých odstředivých tendencí, někdy i antikomunistických ve společenském polednovém pohybu nesou ti, kdož v mocenských orgánech, a především v ÚV KSČ, a také svými zahraničními zakonspirovanými iniciativami zabraňovali tomu, aby KSČ vždy a v každém momentě aktivně progresivně i akčně předcházela a vedla v pokrokovém směru společenský pohyb, aby byla opravdovou společenskou avantgardou.

Tím nesou ovšem vinu i za vojenskointervenční "řešení" čs. problematiky a jeho trvajících neblahé společenské důsledky. Jednak v té poloze, že svými postoji vyvolávali vznik a rozvoj oněch společenských proudů, jejichž existence a působení se stalo záminkou/či důvodem?/ intervence, jednak, že k uchování svých pozic tuto intervenci uvítali a - v horší poloze- o ni požádali!

Odpovědnost radikálně reformního proudu za "Srpen" ovšem není rovněž zanedbatelná. Nespatřuji ji v tom, že vnesl programové myšlenky "pražského jara" do širokých vrstev národa a tím dle dogmatiků vyvolal v život "protisovětské a protisocialistické síly"/ó, jak je tento názor "markistický" - příčiny krize jsou ve vlivu záluďných intelektuálů a nikoli v objektivních společenských rozporech a v široké nespokojenosti, jáž tyto neřešené rozpory vyvolávají. "Materialisté" se proměnili v idealisty. Daleko více ji spatřuji v tom, že nepropracoval, nesledoval a tedy i důsledně nerealizoval- situaci adekvátní- strategickotaktický postup, a to jak vůči regresivním silám v KSČ a jejím vedení, tak i vůči těm, kteří chtěli usměrnit polednový pohyb v antikomunistickém nebo snad- to určitě daleko méně- v antisocialistickém směru.

Snad přísný kritik tohoto zamýšlení neodmítne v závěru tohoto textu

úvehu na téma "co by, kdyby", tolik odmítenou puritánskými pozitivistickými historiky, ale snad přece jen poučnou pro možné budoucí podobné situace, jako byla v r. 1968 v Československu.

Přesný a jednotně přijímaný é prosezovaný taktický plán mocenského polednového zápasu a demokratizace strany a společnosti, který ovšem neexistoval, vyžadoval od radikálně reformních sil:

1/ Rychlé a co nejvíce vyčerpávající informování celé strany o průběhu a výsledcích říjnového, prosincového a lednového pléna ÚV KSČ 1967 a 1968 o základních střetajících se na něm tendencích a jejich nositelích. To mělo být doprovázeno nikoli džthyramby na odstupujícího prvního tajemníka nýbrž tlakem na mocenské pozice přímých stoupenců "režimu osobní moci", v ÚV zejména. V souladu se stanovami a tím, jak byl teoreticky vykládán "leninismus", měla být již na plégu prosezena podrobná informace celé straně, odhozena stalinská veteš o potřebě "monolitní jednoty" řídicího centra a celé strany.

2/ Do poloviny února mohly a měly proběhnout výroční členské schůze, kde měly být podány co největším počtem nejprogresivnějších členů ÚV i členů nižších orgánů a aktivistů základní informace o deformacích vnitrostranického života i o deformacích politického systému, v tom i o nejhrůznějších z nich - politických soudních procesech a nedokonalých rehabilitacích. Současně bylo možné natolik mobilizovat spořečenskovední pracovníky, aby se výroční schůze mohly názorově i v politickotaktickém ohledu sjednocovat alespoň kolem rámcových tezí pozdějšího akčního programu, když již koncem února byly jeho hlavní teze formulovány. Souběžně s tímto procesem v ideologických a politickotaktických rovinách měl od ledna do konce února probíhat intenzivní mocenský zápas o hlavní mocenské články: aparáty politických organizací, armádu a bezpečnost. V březnu mohl být dokončován, nikoli teprve pod tlakem veřejnosti nestranické, a tudíž po ztrátě předstihu, začínán.

3/ Na začátku března, jak se ostatně stalo, mohly proběhnout okresní a na konci března krajské konference, v podstatě s těmitéž výsledky, jak tomu doopravdy bylo; ovšem docílenými skoro výhradně na základě vnitrostranického pohybu. Na krajských konferencích by byli zvoleni delegáti na celostátní konferenci, jež by schválila /v době na rozhraní března a dubna, kdy se konalo fakticky dubnové plénum/ současně Akční program i nové složení ÚV a předsednictva, resp. výměnu části členů ÚV /na to má stranická konference podle stanov právo: vyměnit až 40% členů ÚV/. V novém, či reorganizovaném ÚV by sice nutně, vzhledem k časové tísní v diferenciaci, byli zastoupeni nejen radikálně demokratičtí, nýbrž i umírněně reformní členové, avšak nebyli by zde již starokonzervativci. Tedy neoptimálnějším řešením byla taktika "postupně krájeného seřámu"!

K této době se na základě výsledků konference mohla proměnit i vedení zájmových organizací a vláda, jak se ostatně stalo, ale nikoli převáž-

ně na základě tlaku z mimostranických řad, nýbrž na základě vhodné kombinace vnitrostranického i mimostranického tlaku s prioritou prvního. Asi by i kádrové změny ve vládě byly radikálnější, než jak dopadly ve skutečnosti po dubnovém plénu. Neprodleně se měla rušit některá nedemokratická nařízení a zákony, aby národ viděl, že "nové koště nově a dobře mete". A samozřejmě neprodleně začít s demokratizací institucí.

4/ O všelidovou podporu mohly progresivní síly v KSČ požádat přibližně ve stejné době, jak se v polovině března i stalo, ale už s kreditem rozhodující vůdčí složky ve straně i ve vládě, které mají za sebou již nikoli pouze první demokratizační sliby, ale i demokratizační činy.

Nad veřejnými mítingy měly na jednotlivých pracovištích, zejména ve velkých závodech, spíše převládat veřejné stranické schůze /vůbec stojí za zmínku poznámka, že vnitrostranicky se progresisté příliš drželi zaběhnutých kolejí a netradiční byli ve veřejných vystoupeních, přičemž opak byl žádoucnější/.

5/ Souhlasím s Mlynářem, že v celém tomto období do začátku dubna neměla být totálně odstraněna cenzura, jak se fakticky/o něco později i formálně právně/ stalo. Měly být zejména ponechány ty její stránky, které se týkaly vnějších spojeneckých vztahů s SSSR a těch principů vedoucích úlohy strany, jak byly formulovány akčním programem. - V otázce cenzury se Mlynář dostal do sporu s mnohem liberálnější Černíkem i Husákem a tenhle spor prohrál- dodávám, ke škodě věci pokroku. Černík tenkrát prohlásil: "Jednou se zde v předsednictvu přijalo politické rozhodnutí, že cenzura bude odstraněna. Vláda se nenechá vmanévrovat do pozice, jako by ona toto rozhodnutí brzdila, aby se na ni pak vrhla celá ta armáda novinářů". - Zajisté měla být zaručena plná svoboda bádání a profesio-nální diskuse historiků. Ale současně s tím se nemělo připustit, aby neprověřené hypotézy a neprodiskutovaná fakta i závěry z nich/prototypově byla diskuse o okolnostech smrti Jana Masaryka/ se dostaly do hromadných sdělovacích prostředků. Neváhám poznamenat, že i pravda o temné minulost měla být pro nejširší veřejnost opatrně dávkována, byť nikoli do té míry jako tomu bylo v Novotného éře. Asi by to paralyzovalo některé zbytečné emoce, které potom spojenci obrátili proti nám. - Dokonce i nepochybný demokrat a socialista, rakouský politik Bruno Pitterman vyslovil pochybnosti nad politickou vhodností náhlého zrušení cenzury ve složitých společenských podmínkách a bez patřičných tradic svobodného tisku a novinářů. - Hromadné prostředky a komunisté v nich pracující, měli mít ovšem k dispozici maximum informací. Zejména pak/od drážďanské schůzky počínaje/ měli být odpovědnými progresivními vůdci permanentně informováni o všech možných limitech a ostnech zahraniční proveniencce, hrozcících pokrokovému vývoji, jakož i o cestách, jež vedení strany a státu zvolilo, aby jim čelilo. Ku konci března, v období konání konferencí OV a KV KSČ zaj.

sté převažovala v roli hromadných sdělovacích prostředků pozitivní tendence. V pozdějších měsících sice tato převažuje trvala, avšak narůstaly prvky negativní /nejvíce se to týká zahraniční problematiky, kde přibývalo zbytečných a škodlivých protisovětských ostnů. Z vnitřní pak bych vytknul nejvíce přílišnou propagaci "volné hry" politických sil, některé prvky antikomunismu/Student/, vytrhávání některých negativních a černých stránek z celkového kontextu nedávných dějin.

/Zde ovšem postrádáme příslušnou potřebnou kritickou monografii o činnosti tisku v polednovém období/.

6/ A znovu souhlas s Mlynářem, pokud ze závažnou chybu označil odklad voleb až do jara 1969. Pro přesnost souhlasně cituji: "Sjezd se mohl, kdyby se o věci bylo rozhodlo poč. března, sejít v květnu a zvolit nový ÚV strany. Původně na květen plánované volby do národních výborů a na léto plánované volby do parlamentu bylo možné spojit a konat v červnu. Tím by do léta byla vyměněna celá garnitura funkcionářů ve volených státních orgánech - od obecních až po parlament... V takové atmosféře by byly nově zvolené stranické a státní orgány získaly potřebnou autoritu jak k prosazení celkové koncepce reformy po volbách, tak také k tomu, aby se mohly účinně postavit proti extrémním snahám, jež místo o postupnou demokratickou reformu celého systému usilovaly o rychlou destrukci některých jeho článků, bez ohledu na to, zda a jak to bylo možné sloučit s reformou vcelku. Z hlediska jednoho z hlavních problémů reformy - aby se tudíž v první fázi jako aktuální politický požadavek nenastolovala otázka vzniku opozičních nekomunistických stran, měl zmíněný postup také velkou výhodu. Volby by proběhly tak rychle, že by se tento požadavek nedal ani realizovat.... Také z hlediska mezinárodních faktorů, tj. případného zájmu Moskvy do vnitropolitického vývoje dávala rychlá regulární výměna osob ve stranických a státních funkcích všechny trumpety do rukou reformní politiky. Výměna stalinských a Moskvou ovládaných kádrů by byla - podle stanov strany a podle zákonů státu - provedena dříve, než by Moskva proti tomu zorganizovala účinný odpor... A po stranickém sjezdu by Moskva byla už úplně ztratila naději, že se jí podaří sestavit z části stranického vedení "revoluční dělnicko-rolnickou vládu", že "skupina činitelů", zaujímajících legální funkce, údajně pozve spojenecká vojska k záchraně socialismu. - Nebyl jsem sám, kdo zastával takovýto názor na optimální politický postup. Velmi mnoho organizací strany žádalo urychleně svolat mimořádný sjezd, dvě nebo tři krajské organizace tento požadavek předložily dokonce oficiálně ÚV.".... Plně souhlasím!

Zajisté, že by takováto cesta moudře taktickými momenty podmíněná "dávková demokracie", limitů, nedovedla, alespoň v prvních měsících, k tak velké aktivitě nestranické masy. Současně by však brala zahraničím i domácím kritikům demokratizace vítr z plachet, pokud by nemohli poukazovat na rušivé, protikomunistické či protisocialistické prvky v

lidovém pohybu a v činnosti nově vznikajících politických organizací a proudů, jako na "kontrarevoluci" a ohrožení socialistických vymožeností.

Zajisté, že by i uvnitř strany takovýto postup nevedl k větší a rychlejší diferenciaci stoupenců pouhých vnitrostranických referem a stoupenců hlubokých reforem celého politického systému, což by ovšem mohlo být obsahem následující fáze, jejímž mezníkem by byl XIV. mimořádný sjezd. Také by to ovšem neuspokojilo některé radikálnější stoupence politického pluralismu ve stranických řadách, zejména mezi částí stranické inteligence.

Ovšem dosáhlo by se toho hlavního: postupu věci autentického socialismu a demokracie v Československu bez srpnové intervence a po ní následujících dvacet let "normalizace" s přetěžkými následky pro život národů naší země.

x

x

x

O politické roli a odpovědnosti za Srpen oněch odstředivých, totálně pluralistických společenských faktorů, chci psát v další kapitole o polednovém procesu v Československu.

18. října 1987

Masarykův odkaz do druhého půlstoletí

/ K padesátiletému výročí úmrtí 14.zář 1937 /

Stát, jež Masaryk založil a jemuž dlouho stál v čele, existuje, ale nyní začleněn do jiných mezinárodních souvislostí a jiných dobových zápasů a zcela jinak spravován. V tom smyslu patří Masaryk již historii. Ale naše více než tisícileté dějiny - už od nitranských a velkomoravských panovníků - jsou nejen mozaikou vzájemně se lišících epoch, ale tvoří také jistou kontinuitu více než pouze jazykovou. Jde o kontinuitu a interakci mezi hodnotami jednou již získanými a uchovávanými a tvorbou hodnot nových, nejen materiálních, nýbrž i kulturních a mravních, a to hodnot vyšších, než jaké spontánně vytváří jakékoliv, byť sebeprimitivnější lidské společenství. Ať dnes kdokoliv nazírá Masaryka, resp. stát jím představovaný, z jakéhokoliv hlediska, nikdo nemůže popřít, že dvacetiletí tohoto státu a také již Masarykovy životní zápasy, jež tomu předcházely, mají v naší tisícileté historii místo výrazné jako málokteré jiné dvacetileté a jako dílo jen mála jiných jedinců.

O Masarykově mnohostranném životním díle existuje dnes ohromná literatura a jeho osobitost bude nepochybně i v budoucnu podnětem k úvahám velmi rozmanitým a plodným, pokud ovšem v této budoucnosti vůbec ještě půjde o něco lidsky hlubokého. Půlstoletí od jeho smrti však již poskytuje dostatečný odstup, aby aspoň ty nejzákladnější kontury jeho díla a myšlenkového odkazu byly zváženy relativně objektivně, bez apriorních vášní, jež ovšem jakákoliv politicky vyhraněná pozice ve své přítomnosti také vždy provokovala. Odstup půlstoletí je dostatečný i pro to, abychom se dostali za meze pouze okamžité aktuálnosti /která je ovšem v jeho případě právě dnes také možná a pozoruhodná/, jež obvykle dříve či později zase pomíjí a zklamává. V kontinuitě mnoha generací však zůstává odkaz každé vyhraněné osobnosti poučný a plodný, byť nikdy nebývá přímo napodobitelný. Ale pokud dokážeme přistoupit k velikosti lidí jiných dob s pokorou v srdci, bývá z toho i pro nás a pro budoucí pokolení zisk ohromný a ničím jiným nezastupitelný.

Masarykovi a jeho odkazu se přihodilo něco v celých našich dějinách zvláštního: ne to, že na něj někteří reagovali s obdivem a

láskou, jiní s odporem či přímo s nenávistí - to se stává každému, kdo kdekoliv představuje veřejně něco výrazného a kdo o něco pozoruhodného bojuje; u nás se to dokonce stává i největším tvůrcům vědy a umění, jako byli Dobrovský či Smetana, což je jinde ve světě přece jen neobvyklé. Ale to zvláštní jen u Masaryka tkvělo v tom, že od jeho vstupu do českého veřejného života v roce 1882 se lidé v poměru k němu rozdělili docela jinak než podle obvyklých směrů a skupin politických i světonázorových. Odstup vzbuzoval vůbec ve všech směrech, všude však - s výjimkou krajní fašizující pravice - získával i nadšené obdivovatele. Tak například až žakovsky vděčně se k němu chovali jak atheisté, tak hluboce věřící lidé všech konfesí. Zřejmě šlo u něho přednostně o něco jiného, než co lišilo lidi konfesijně a stranicky. Mezi jeho vyslovenými nenávistníky převažovali ovšem vždy jedinci tak či onak patologičtí, ale i to nelze podcenit a tímto konstatováním odbýt; neboť výskyt a aktivita lidí tak či onak chorobných /zakomplexovaných nějakou ranou v dětství navždy poznamenaných, chorobně ješitných či nenávistně se mstících za vlastní neschopnost lásky a činů atd./ je vlastně v dějinách jevem pravidelným, svého druhu normálním - a v hekticky uchvátané moderní civilizaci se spíše zvyšuje. Odtud i druhá jedinečnost Masarykova postavení v našich dějinách, že ještě uplynulé půlstoletí po smrti byl milován i napadán s intenzitou, jak seto nestává mnohým ani za života, a to opět z pozic nejružnějších, např. "Zprava" i "zleva". I to ovšem ukazuje mimořádnost a sílu Masarykova díla a osobnosti. Teprve v posledních letech - zdá se - podobné krajnosti začínají mizet, neboť po půlstoletém odkazu se už ukazují příliš trapné a scestné. Půlstoletí od Masarykovy smrti poskytuje již dostatečný odstup, aby byl viděn nejen prismatem presidentského postavení, proti jeho vůli tehdy značně mythizovaného a jakoby personifikujícího tehdejší republiku, to ovšem nejen s jejími přednostmi politickými, ale i s nedostatky sociálními i národnostními. Dnes je především třeba co nejživotněji prožívat to, co roli jeho stáří umožnilo, totiž jeho pozoruhodné dílo myslitelско-kritické a jeho zcela mimořádnou osobní statečnost a odpovědnost. Neboť za půlstoletí od jeho smrti se začíná již evidentně ukazovat, že bez těchto lidských kvalit zůstává lidský život - byť na jakémkoli jiném sociálně-ekonomickém i národnostním základě - nízký a nehodnotný.

1. Místo v naší tisícileté státnosti

Všechny státní formy i jednotlivé státy se během 20. století v očích většiny obyvatelstva a zejména mládeže tak či onak zkompromitovaly, takže bývají chápány spíše jako nutné zlo než jako podklad lidských nadějí, neřkuli hodnot, po nichž by lidé bezprostředně toužili. I mnozí myslitelé poslední doby spontánně redukuje zdroje tzv. evropanství toliko na starořeckou kulturu a židovsko-křesťanskou eschatologickou tradici touhy po radikální změně; naopak běžně se zapomíná na třetí, starořímský zdroj hodnotného evropanství, totiž umění státně organizovat /rozumně, přehnaně, nikoli samoučelně/ a ústavně žít. Princip státnosti se v evropské tradici zdaleka neredukuje na jeho roli potlačovatelskou, resp. poručnoskou, nýbrž státní formy v sobě obsahují - tu více - - tu méně - i nezbytnou příležitost k rozvoji vyšších hodnot lidskosti a lidského soužití. Stát sám o sobě zajisté patří spíše do oblasti prostředků, t.j. není sám hodnotou lidského života jako třeba vědecké myšlení, umělecká tvořivost či osobní lidská moudrost, nicméně může pro to vše znamenat významnou pomoc /ovšem i překážku/: připomeňme, že ty četné menší národy a národnosti našeho kontinentu, které v posledním tisíciletí nevytvořily stát a nestaly se státním národem, převážně dnes vegetují toliko v oblasti hodnot povahy spíše etnografické. Kde je vrcholem kulturní aktivity lidový tanec, mohou se sice lidé cítit subjektivně šťastni, ale samozřejmě nejsou na úrovni úkolů 20. století. Spojí-li se tato kulturní vyspělost s pouhým užíváním vymožeností moderní techniky, samozřejmě spěje vše jen ke zneužití techniky a do záhuby.

První úlohou našeho státu, jak se zformoval již v 9. a 10. století, bylo nesporně ochránit národ před osudem Polabských Slovanů; mimo jiné i převzetím hodnot evropského Západu čelit expanzi německých kmenů nás obklopujících. Přemyslovští panovníci mezi sv. Václavem a králem Vladislavem splnili tento úkol za pouhá dvě staletí tak znamenitě, že se český stát stal pevnějším a brzy poté i nejsilnějším celkem v onom volném celku Svaté říše římské, což bylo vyjádřeno i tím, že jako jediný se tu vlastně paradoxně stal "královstvím v království", přičemž český král byl jen formálně hodnostně podřazen německému. Tím byl ovšem první úkol - boj o holé bytí či nebytí - dokonale spl-

něn a český stát se mohl stát podkladem druhého, náročnějšího úkolu, t.j. umožnit vnitřním tvořivým silám národa vytvářet kulturní hodnoty odpovídající vrcholným projevům tvorby ostatních evropských národů. Po nábězích posledních Přemyslovců umožnil - jak známo - stát Karla IV. české kulturní tvořivosti a vůbec odvaze k činu dostat se na jedno z předních míst celé Evropy. Brzy následující epocha husitského úsilí o reformu církve a veškerého společenského života pak svým dosahem ostatní Evropu nejméně o jedno století předstihla; o čem se všude jinde jen šeptalo v skrývanicích se kaceřovaných sektách, stalo se mezi dobou Milíče z Kroměříže a Jiřího z Poděbrad u nás veřejnou záležitostí, věcí svobodné diskuse všech vrstev národa. Ale od 16. století již ani toto poslání státu plně nedostačovalo. Jakmile se začala rozvíjet zámořská expanze, kolonialismus a novodobé podnikání, v Důsledku toho i velmoci novodobého typu - nejprve Španělsko, později ještě výrazněji Anglie a Francie - bylo již jen otázkou času, kdy si myslivé hlavy malých, od zámořských cest odlehklých států položí otázku, jak za nové situace budou moci obstát vůči rozvíjejícím se velmocem. "Idea státu rakouského" byla pojmově vyjádřena až roku 1848 Palackým, ale ve svých základech se zrodila již v hlavách těch českých /a ovšem s jistými odchylkami i uherských/ šlechticů, kteří zvolili rakouského vévodu roku 1526 na trůn svatováclavský a svatoštěpánský; aby menší národy i za nové situace obstály, je radno se shlukovat v jisté bloky, resp. federace, jež nebude možno jako celek podcenit a rozdrtit. Je známo, že čeští šlechtici chápali toto spojení toliko jako naprosto volné a zrušitelné, dané pouze personální unií panovníkovicou. Je však rovněž známo, že tito šlechtici a jejich potomci přecenili své síly a podcenili síly habsburských snah o centralismus, napodobující Madrid.

Tento třetí historický úkol naší státnosti nejen tedy nebyl řádně proveden /to ostatně nebyl ani mezi jednotlivými německými kmeny, ani v Itálii či Polsku/, ale u nás vedl jeho nezdar - zvláště po porážce stavovského povstání z let 1618-1620, k důsledkům velice tragickým: národ kdysi tak sebevědomý, tvořivý a mocný, jehož státnost se za několik dalších generací stala spíše formální, národ nyní vlastně opět "nestátní" se brzy ocitl tam, kde byl v počátcích své historie: šlo opět o otázku prostého bytí či nebytí. Obrozenci přelomu 18. a 19. století nemohli ani pomyslet na

"samostatnost", maximem bylo to, co vyjádřil Palacký zmíněnou "ideou státu rakouského": soustátí národů středního a dolního Podunají není v principu zlem, ano, mohlo a mělo by být ochranou svébytného kulturního a mravního rozvoje všech těchto národů; aby však to mohlo plnit, nesmí být svévolně ovládáno jedním centrem, nýbrž musí se přetvořit ve federaci rovnoprávných, moderně pluralisticky a demokraticky spravovaných zemí. Palacký doufal dlouho, že toto rozumné stanovisko převezme většina obyvatelstva včetně císaře - aby posléze byl na sklonku života tím více zklamán. Nebyl to jen přechod k dualismu roku 1867, ale především vítězství Pruska 1866 ve válce s Rakouskem /a pak i s Francií 1870, znamenající ustavení vysoce militaristické německé velmoci/, jež učinilo z Rakouska vlastně vazala Německa. Vazal Německa se tím těžce mohl zbavit rakouského centralismu, i kdyby chtěl. Palacký sám připustil krach "ideje státu rakouského", ovšem jeho slavný výrok "budeme i po Rakousku" byl tehdy jen povzdechem starce a mravním povzbuzením; nemohlo se stát přímým politickým programem. Až do roku 1914 se veškerá česká politika proto pořád ještě pohybuje na základech zmíněné "ideje", mladý a zralý Masaryk zvláště významně a nejnáročněji: trpělivě a důsledně volá Vídeň k porádku, prosazuje přechod k federaci a odbourávání privilegií. Proto ale ne náhodou právě Masaryk na prahu stáří, když nastala příležitost, odhodlal se první a z politiků tehdy jediný udělat z povzdechu odcházejícího Palackého nový program, resp. obnovit prastarou českou státnost, ovšem na docela jiných základech. Je známo, že tak učinil až po zralých úvahách, ověřiv si, že Vídeň po případném rozdrčení Srbska jen utuží svůj centralismus, ověřiv si také již sledováním průběhu mobilizace a prvních měsíců války, že nejširší vrstvy lidu začínají statečně ukazovat sympatie pro Srbsko i Rusko a odpor k Vídni...

Zánik habsburského soustátí 1918, na němž měl Masaryk daleko největší a nejvýraznější podíl, nepřinesl ukončení všech zejmých bolestí, ale znamenal ohromný krok vpřed. Předně byl základem národně-osvobozené a demokratické revoluce nejen pro nás, ale pro všechny středoevropské a balkánské národy. Na cestu demokracie se dříve či později vydaly i ostatní národy habsburského soustátí. Za druhé - z hlediska oné naší tisícileté historie - byl obnovením naší plnohodnotné státnosti v Evropě, teď už ovšem také i pro Slováky, zejména po opravě omylu "čechoslovakismu". Byl tedy opravou úsilí po roce 1526 beznadějně ztroskotávajícího. Dnes už si mladí lidé těžko dovedou představit, že kolem roku 1900 o

nás většina obyvatel evropských zemí ani vůbec nevěděla, že byla známa jen jména Smetana a Dvořák, a to ještě lidé většinou ani nevěděli, co je to vlastně za národ, z něhož pocházejí. Ještě za války se těžko ve všech státech Dohody včetně Ruska vysvětlovalo, kdo vlastně jsme. Masaryk se proto obával, že na to, aby se naše státnost stala v Evropě samozřejmostí, bude potřeba nejméně padesáti let kontinuity. V tom smyslu přijal i spíše reprezentativní úřad presidentský, aby tuto kontinuitu světu jako první představoval. Jestliže to trvalo jen dvacet let, ale přesto celý svět v podstatě odmítl Hitlerem proklamovaný "návrat Čechů do Říše", a jestliže obnovení Československa v roce 1945 bylo již pro nás i pro svět prakticky samozřejmostí, tkvěl i v tom výrazný podíl toho, že Masarykem představovaný stát byl těch dvacet let ostrovem demokratické svobody uprostřed fašistických či polofašistických sousedů střední Evropy a Balkánu. Ano že i Masaryk sám představoval jednoho z vrcholných představitelů evropské kultury pro všechny ty, kteří mezi dvěma válkami v Evropě duchovně něco znamenali, a ovšem i pro ty, kteří pak měli vliv na uspořádání Evropy po roce 1945, na poměry, jež ani po druhé válce nebyly vůbec ideální, ale přece mnohem reálnější odpovídaly potřebám dalšího jen mírového vývoje, než odpovídal nedomyšlený versailleský mír po první světové válce.

Jestliže se již roku 1938 vyskytly /a i nyní se občas v pražských i vídeňských krčmách ozývají/ rádobý politizující hlasy těch, kteří prosazují svoji naivní moudrost způsobem rad "Masaryk neměl Rakousko rozbíjet, mohli jsme být velmocí" a pod., není za jisté třeba zdržovat se výkladem o tom, že Masaryk rozbil jen to, co bylo třeba rozbít, abychom nejen jezdili na Jadran či jinam /z čehož ostatně nikdy nikdo nezmoudří/, ale abychom - zde i tam na Jadranu - vůbec důstojně žili. Ale i toto hospodské ~~xx~~ politikaření obsahuje jakési zrno pravdy, a v tom, že vznikem Československa nepřestal existovat problém, který si někteří čeští předáci uvědomili již v roce 1526: co s malými národy v době zvyšující se převahy velmocí, ba dnes dokonce "supervelemocí", jež předáci, a to i ti nejlepší mezi nimi /typu Roosevelta/ dokonce i kdyby chtěli, v záplavě těžko řešitelných jiných úkolů, jež pro ně musí být závažnější a musí mít přednostní pořadí, problematiku osudu malých a menších zemí mohou v nejlepším případě časově odsunout, obvykle ovšem de facto bagatelizovat. Ona Palackého "idea" /ne již ovšem státu rakouského/ neztratila v šedesátých letech ani roku 1918, ani roku 1945. To ovšem Masaryk ve své době dobře věděl, že

"samostatnost" ve smyslu ignorování evropské /a dnes už i celosvětové/ situace by byla chimérou. I on usiloval proto - jako Palacký - o jisté "začlenění", na rozdíl od Palackého se však dalšího zklamání osobně nedožil.

I dnešní "začlenění" má své problémy, byť poněkud jiného typu. Ale veškeré dějiny problematiky začlenění a spojování zemí a národů jak před rokem 1918, tak po roce 1945, registrují totéž, co ukazuje osobní příklad Masarykova odvahy k činu a celoživotní trpělivé mravní statečnosti: že totiž v jakémkoli soustátí či bloku se úspěchu nelze nikdy dopracovat patolizalstvím mocnějšímu, ale jen pevným prosazováním zájmů naší osobité národní státnosti. Masarykův odkaz, navazující na odkaz husitství, Havlíčka a řady jiných, je přísným mementem, že my můžeme uhájit a prohloubit svůj život toliko spojením zásadové pevnosti a statečnosti s co nejdůslednějším demokratismem.

2. Demokracie není jen forma vlády

Masaryk žije v povědomí československého lidu jako vůbec nejvýznamnější a nejcharakterističtější představitel demokratismu; to nejen pro jeho politické dílo a pro postavení jeho stáří, ale i pro způsob veškerého jeho vystupování a chování, a to vůči každému. Celoživotní osobní statečnost a pracovitost se u něho prolínaly s přímostí a prostotou života. Jednal stejným způsobem se zahraničními potentáty a slavnému tvůrci kultury i s člověkem nejprostším, a byl trpělivý i ke svým vlastním odpůrcům, pokud v nich viděl alespoň kus základní lidské slušnosti a občanské odpovědnosti. Náš lid je tvrdými staletými zkušenostmi sice v nejednom ohledu mravně nalomen a oslaben, ale na druhé straně svým způsobem zmoudřelý a citlivý na to, jsou-li u někoho jen slova a programy krásné. Proto si spontánně váží vždy jen toho, kdo je náročný ^{především} ~~na~~ na sebe a kdo s ním sdílí nejprostší formy běžného občanského života. Náš lid snese daleko lépe třeba i tvrdý výkon moci, než zážitek toho, komu na osobní moci ~~záleží~~. Ze všeho nejhůře snáší byzantský sebekult a zpupnost povýšen~~ých~~ ~~čků~~, u nichž si ověřuje, že rotumem ani charakterem nepřesahují průměr. Chce za - jisté, aby volení předáci byli moudřejší než on sám, ale nesnáší, aby kdekoliv výše postavený byl na to pyšný a osobně se z toho těšil. Když nevidí mravní autoritu, kupodivu rychle pro padá skepsi a začne sám v životě kořistit. Naopak pokud si ho někdo získá mravní autoritou, je zase schopen i k osobním obětím. Váží-li si takto někoho, to neznamena, že s dotyčným ve všem souhlasí. Každý

náš člověk má "dost svého rozumu" a "myslí si své". Ale necítí-li nad sebou mravní autoritu, autoritu demokratického stylu života, cítí se zaskočen a reaguje často úplně dětinsky a s primitivním egoismem. Jakákoliv demokracie potřebuje nejen svobodnou kritiku, dělbu moci a účinnou kontrolu této moci, volby na základě výběru mezi více různými kandidáty, ale potřebuje i silné a působivé vedoucí osobnosti, silné ovšem ne až získáním moci, ale mravní opravdovostí vycházející z nitra dotyčného, nezávislou na okamžité politické ~~situaci~~ funkci.

To vše Masaryk opravdu byl a nejširší vrstvy to dovedly vycítit. Mnohem těžší, ba prakticky nad lidské možnosti ovšem bylo, aby tyto své vlastnosti těm, kdož si jich dovedli vážít, prostě předal. Když národ stál - v tu chvíli takřka bez výjimky - v úctě nad jeho hrobem, bylo snad v každém aspoň trochu z Masaryka. Ale jak brzy poté - nejprve Mnichovem - přicházela rána za ranou, některé podobné celonárodnímu šoku, zůstala sice světlost vzpomínek na Masaryka čistá, ale není divu, že mnozí začali také pochybovat, zda demokracie má vůbec dost síly před přívaly "doby" sebe i lid bránit...

Nejde však jen o to, že i nejširší vrstvy lidu, které by ovšem - abstraktně vzato - demokracii "chtěly", mívají důvodné pochyby o tom, zda se demokracie dovede obhájit proti těm, kteří používají násilí, zbraní, mocenské převahy, lži a zastrahování. Ale jde o to, že centralismus, absolutismus, diktát jedince nebo jakékoli oligarchie, dirigismus nějaké těžko kontrolovatelné skupiny a jiné nedomokratické režimy také mohou uvádět jisté argumenty pro sebe, zejména to, že prostý příkaz z centra, z něhož jde strach, může soustředit činnost statisíců a miliónů velmi rychle jedním směrem. V podmínkách, kde jsou lidé i země velmi zaostalé, to ve všech dobách sice opravdu mohlo přinést jisté rychlé ba i velké úspěchy ve výstavbě či boji. Jako na vojně, kde se také o rozkazu nediskutuje. Jenže tyto centralistické systémy se opravdu zrodily v dobách, kdy primitivní lidská společenství především válčila. Nedílná autorita patriarchy a vojevůdce, otrokáře, absolutního panovníka atd. přešla ve svých důsledcích až do 20. století a v mnoha zemích naší planety ji dosud lidé považují za samozřejmou. Ale kdekoliv jde již o složitou výrobu a mnohostranný společenský život novověkého typu, má takovýto centralismus úspěchy vždy jen počáteční a brzy začne dotyčná země všestranně zaostávat. Potom jsou jen dvě možnosti: buď se taková země trvale octne na periferii dějin, nebo její bystřejší a statečnější lidé začnou zápasit o tu či onu formu pluralismu a demokratického života. Všimnou si totiž, že

kde je rozhodující myšlení koncentrováno na malou skupinu, tam se toho moc nevymyslí. Kde ovšem rozhoduje jedno centrum, tam i nenadanější lidé prosazují své nápady velmi obtížně - někdy to vůbec nejde. Nadto vždy centrum vytváří i jisté modely zastrašování aktivity zdola, takže pak před statisíci nadaných lidí vznikne strašlivé dilema: buď riziko aktivity - nebo ohled na momentální zabezpečení rodiny. Na masovost tohoto rozporu postupně umírají ve všech civilizovaných zemích všechny typy centralismu - nebo by zemřela země sama. Pro centralistické režimy, které se za demokratické pouze vydávají, je příznačné, že k aktivitě neustále vybízejí, znovu a znovu, tisíckrát, po dlouhá léta, což je nejlepším dokladem toho, že všude převažuje a vše ničivě zachvátí pasivita. Neboť nejde o to, lidi k aktivitě vybízet, nýbrž jim ji prostě umožnit /jejím zvýhodněním, odkstraněním strachu z všemocného centra jeho rozumnou redukcí na dosud žel existující zřetele branné a pod./ - pak se lidé i bez vybízení chopí aktivity sami. Masaryk k aktivitě slovy nikdy nevybízel - nanejvýš ji osobním příkladem ukazoval.

Centralisté a jejich daleko hojnější přísluhovačů - centralismu navyklí přísluhovači všech ~~typů~~ stupňů - často zdůrazňují, že demokracie byla vždy jistá forma moci, a to i moci třídy nad jinou třídou. To je zajisté jako historické tvrzení pravda: demokratické a pluralistické státy minulých století měly své dobové meze, m. j. dané i tehdejšími stupněmi výroby a třídně sociálních zápasů. Ale tato historizující pravda bývá používána v současných zápasech o novou demokratizaci a tím se mění ve velkou lež. Centralisté to také líčí tak, jako by demokracie byla jen jistou formou moci, což je i pro minulost nepravda. Pluralistické a demokratické formy umožňovaly i v minulosti širší a hlubší rozvoj všech materiálních a duchovních hodnot a vývoj v zemích, kde se staly tradicí, se podstatně urychlil; naopak jiné země zaostávaly. A konečně - za třetí - centralisté tím, že snižují nebo zamlčují úspěchy demokracie minulých epoch a líčí věci tak, jako by doby a demokratické režimy různých epoch neměly spolu navzájem nic společného, resp. podobného /m. j. vyvyšováním samozvanců typu Friedricha Velikého a snižováním demokratů minulosti typu Masaryka/ bojují neproti minulosti jako Don Quijote, ale proti demokratismu současných dob a v tom i demokratismu v socialistických zemích. I když se demokracie antická, raného novověku a dneška velmi liší /a ovšem liší se i podle různého základu podnikání a výrobních ~~praktických~~ poměrů/, mají

nutně i určité rysy společné, resp. velmi různou formou zajišťují cosi shodného. Je to v první řadě decentralizace moci, především striktní oddělení moci zákonodárné, výkonné a soudní, jež jediné zajišťuje, aby se nekumulovalo zneužívání moci, dále záruky nepostižitelnosti občanské aktivity a kritiky zdola; konečně i neustálá kontrola kohokoliv ve veřejném postavení, pravidelné vyměňování selhávajících a stárnoucích hodnostářů za nadějnější a věkově úkolům přiměřenější občany, zejména pak obezřetná a velmi promyšlená opatření, aby se dříve či později nemohli chopit moci opět nějací aspiranti na tyranidu či všelijací demagogičtí dobrodruzi. Nutno hned říci, že demokratické režimy všech dob mají i některé společné slabosti, proti nimž se jen postupně a obtížně hledají opatření: především je to sám vnitřní rozpor svobodné diskuse, totiž že demokracie jí dosud vždy poskytovala i těm, kteří svobody projevu používali pro potlačení svobody a odstranění demokracie; to se jim i nejednou podařilo, takže už v antice sledoval Aristoteles jakýsi jakoby fatální koloběh různých ústav. Ale novověk ukazuje, že proti této domnělé fatalitě a slabosti dosavadní demokracie lze najít opatření jiná než tyranství.

Zmíněné společné znaky demokracií všech typů /resp. zbudovaných na jakémkoli sociálně-ekonomickém systému/ se vyvíjely a mohli rozjasnit jen postupně. Antická demokracie samozřejmě neplatila pro otroky, ale¹ tak se v ní již v Athénách i římské republice vyhranily některé dosud pozoruhodné a uplatnitelné principy: tak např. tribun lidu, lidem volený, mohl kdykoli s lidem rokovat o čemkoli a nesměl za to být reprezentanty moci stíhán. V Anglii se zase již od středověku začal uplatňovat parlamentní pluralismus šlechty, který se v novověku posléze vítězně prosadil a odstranil absolutismus panovnické moci. Osvícenci 17. a 18. století věděli již o nutnosti rozdělit moc na zmíněné tři nesplynutelné složky, jakož i to, že domyšlení principu svobody jako prožívané lidské hodnoty znamená, aby každý postupoval a hájil svobodu i pro toho, kdo s ním polemizuje. Teprve od americké revoluce lze však mluvit o novodobé demokracii, zejména v díle Jeffersonově a Lincolnově /"vláda lidu, skrze lid a pro lid"/. Není třeba zvláště připomínat, že žádný z těchto principů neměl pouze úspěchy; stává se nejednou, že za demokracií se vydává i cosi, co by spíše bylo možno nazvat "vládou korumpovaných, skrze korumpované a pro korumpované". Nelze zapomenout, že ve Francii - klasické zemi politických převratů - se od revolu 1789 již několikrát restituoval mo -

narchismus a pět republik, z nichž každá má značně jiné pojetí demokracie a jiné obtíže s jejím zajišťováním. Demokracie má tedy evidentně i jisté slabé stránky, jež bude nutno i v budoucnu řešit. Obtížnost úkolu však nesmí být záminkou pro setrvávání v nedemokratickém centralismu, neboť i život sám má zajisté více obtíží než smrt a hniloba. Někde opravdu jakoby leckde z demokracie zbylo jen to, že uvládnoucích korumpovaných skupin je více a že spolu soupeří; ale pak platí, že i za tak zlé situace se pořád ještě náprava podaří spíše a rychleji než tam, kde vládnoucí skupina je jen jedna a pevně sevřená, byť i snad někdy nezkorumpovaná...

Mimohřádnost zjevu Masarykova není tedy v tom, že "byl demokrat" jako jeden mezi lepšími z dosavadních představitelů takto těžce zmítaných demokracií, nýbrž v tom, že si jako myslitel i tyto nedostatky brzy uvědomil a že se svým myšlením a ještě více svými životními zápasy snažil ukazovat především to, co by mohlo demokracii prohloubit a upevnit. Věděl, že má-li se demokracie jako forma politické moci a občanského soužití trvale udržet, musí právě znamenat mnohem více než toliko formu politické moci. Jinak řečeno, v demokracii nesmí jít toliko o parlamentarismus, tajné volby s pluralitou výběru, maximální otevřenost kritiky všemi směry a vůči každému atd. Vše to může lidem velice pomáhat k hodnotnějšímu životu, ale může být i všelijak zkresleno a zneužito, takže se demokracie zprofanuje a neudrží. Masaryk proto hledá pomoc politické demokracii až za hranicemi běžné politiky a politiky vůbec: hlouběji v základech lidské bolesti a vzájemnosti jednotlivých lidí. Politika musí být zakotvena v něčem hlubším, než je ona sama, musí sahát až k samým základům lidských hodnot rozumových, citových i mravních, k otázkám chleba a práce, k otázkám lásky muže k ženě, mytky k dítěti, k otázkám individuálního svědomí i k zájmům, kterými se právě zmítají velké skupiny lidí. Politika musí mít podklad intimně lidský i obecně lidský, konkrétní a přesahný. Národu či jakékoli skupině lidí může trvale prospět jen to, co má tyto dvojjediné lidské základy: co sahá i k intimitě lidských srdcí i k zájmům všech lidí o přežití a pokrok. Proto Masaryk studuje filozofické soustavy antiky i novověku, zvláště ty velké hle - dačské zjevy mezi nimi typu Sokrata či Pascala. Studuje různé speciální vědní obory i krásnou literaturu, ne aby se stal "odbor - níkem" v tom či onom, ale aby tam hledal zbraně pro prohloubení politiky vůbec a demokracie zejména. Podobně studuje největší mysliv

telské zjevy českých dějin - Husa, Chlečického, Palackého aj. - ne, aby se k nim "vracel", ale aby i v nich hledal to, co by prohloubilo současnost. Z téhož důvodu studuje různé formy a zvraty jednak křesťanství jako dosud nejvlivnějšího proudu naší civilizace - a obdobně i marxismu, který se mu kolem roku 1900 jeví nejpozoruhodnějším a nejprůbojnějším fenomenem všelidské současnosti a blízké budoucnosti, na jehož úrovni - případně však i na nedostaku jeho úrovně - bude snad záležet osud lidstva. Z téhož důvodu si však všímá fenomenu troskotání lid-skosti v sebevražednosti a narkománii, v alkoholismu i ve zprofánění erotiky atd. Proto zasahuje i do zápasů právních, diplomatických aj., aby všude hledal cosi více než jen užitek dne. Na jeden lidský život si toho bral neuvěřitelně mnoho.

Masaryk zasahoval do dvaceti oblastí lidského života, tehdy už chápaných jako jisté "specializace", jejichž odborní představitelé se začali převážně uzavírat v rámci toho, co jen svého oboru a přestali si klást otázky své společenské a občanské zodpovědnosti, neřkuli zařazení svého vědění do toho, co osudově hýbá celým lidstvem. Masarykovi proto dlouho lidé nerozuměli, někteří mu neporozuměli nikdy a ani dnes, protože mu nastavovali pouze zrcadla svá vlastní uzavřené odbornosti, v nichž ovšem nemohl obstát, neboť jemu o to ani nešlo. Nejprudčeji se vedle profesionálních politiků všech směrů ne náhodou střetl s odbornými historiografy a s katedrovými filozofy. Ti mu vytýkali, že neměl obvyklý filozofický systém. On zase žasl, že ve filozofii - jež přece původně chtěla a měla být hledáním všeobecné moudré životní orientace člověka ve světě - se mohou spokojit s tím, že se uzavřou v pojmech jednoho myšlenkového systému, který zůstane znám jen několika desítkám lidí a brzy bude nahrazen podobným systémem jiným. Divil se, jak to, že si nekladou otázku, jak napomoci moudré orientaci celého lidského společenství. Lidé se po dlouhá desetiletá ptali, a někdy dosud ptají, zda Masaryk byl buď filozof nebo politik, neshledávající, že by byl v obvyklém smyslu tím či oním. Nenapadlo je, že Masaryk pozoruhodně zpochybnil samu zdánlivou samozřejmost tohoto dělení. t. j. paradox, že ti, kdož chtějí být moudří, se nestarají o záležitosti jiných lidí a naopak ti, kdož chtějí řídit společnost k blahu a pokroku, neusilují o to, stát se moudřími. Pro Masaryka byla filozofie a politika zase - jako kdysi v antice - totéž, dvě stránky téže věci. Byly to dva

aspekty snah o řešení nejhlubších otázek po smyslu života jednotlivého člověka i lidské pospolitosti v občanském životě. Filozofie i politika získávají smysl jedna skrze druhou, jinak se nutně míjejí cílem. A demokracie bude moci trvale zakotvit, jen pokud v ní budou lidé vždy více usilovat o takto pojatý život, o praktickou činnost podloženou moudrostí věků a o moudrost projevující se činem pro lidskou pospolitost. Jde tedy i o to, aby národ pochopil, že bude hodnotně žít jen potud, pokud přejme jisté všelidské úkoly a problémy za své; a odborný vědec, vyproští-li se ze služeb buď okamžité konjunktury moci nebo obdobné konjunktury dobových iluzí, jako např. kultu domnělých starých Rukopisů, jímž paradoxně chtěli lidé tehdejší doby zvýznamnit svůj přízemní život kultem narůžovo překreslené minulosti...

To hlavní v jakékoli filozofii: zralá lidská moudrost, schopná úspěšně se orientovat v přírodě i v dějinách, se ovšem nemůže obejít také bez trpělivých a složitých úvah v tichém ústraní; ale nesmí jen na nich přestat, jinak se brzy mění v největší možnou nemoudrost, spočívající v tom, přihlížet z ústraní, jak se lidská společnost řítí do záhuby či v nejlepším případě do tragédie miliónů malomocných, svedených a obětovaných. Zralá lidská moudrost má i ve 20. století - jako kdysi u Pascala a mnoha jiných, dosud nejslavněji u Voltaira - bytostnou potřebu projevit se bojem za pravdu a svobodu, a to ne proklamacemi, ale především občanským bojem o záchranu ukřivděných a nevinných. Boj o záchranu jedince, zdánlivě nevýznamného, kterého představitelé moci či větší ny ~~xxx~~ chtěli v domněle vyšším hájmu obětovat, stává se nejúčinnějším prostředkem mravní a humanistické obrody celé společnosti. V takových zápasech se moudrost získaná studiem jednak projevuje, jednak teprve v pravém slova smyslu dozrává - a přináší zmuo - dření i jiným. Ne náhodou národ, který zprvu těžce bloudil, posléze však prožil vítězství tehokde se dovedl postavit proti pře - vládařící tehdy pověře o rituální vraždě - a to zpočátku úplně sám, opuštěn i nejbližšími přáteli a za cenu velikého osobního utrpení - tento národ i ~~x~~ ~~xx~~ dále v mnohém bloudí, ale nikdy už nebyl schopen propadnout rasismu a šovinismu jako některé jiné střeoevropské národy, především v době rozmachu zvěrstev nacismu. Podobným zápasům o veřejnou obrodu říkal Masaryk "nepolitická politika" a dával jí přednost před politikou obvyklou. Ale právě dnes, kdy lidstvu hrozí globální smrt skrze náhlou katastrofu nukleární a vojenskou, ale snad ještě nebezpečněji - protože plíživě, méně nápadně - skrze doléhající katastrofu ekologickou,

se politika musí stát úplně jinou než dosud. Musí mimo jiné položit do centra pozornosti právě tato dosud "nepolitická" hlediska. Masarykův důraz na nutnost odvratu od tradiční politiky k této zdánlivě "nepolitické", ve skutečnosti hlubší a náročnější politice, t.j. na vše, co ohrožuje a deklasuje lidství i člověka jako individuum i jako pospolitost bez rozdílu hranic a národů, se ukazuje víc než sto let poté, kdy na to již v mládí začal varovně poukazovat, přímo doléhavě a takřka hrůzně aktuální. Buď lidé tento dějinný obrat dokáží provést - nebo už brzy žádné lidské dějiny nebudou.

Masaryk byl tedy přesvědčen, že domakricii bude možno zakotvit se všemi jejími klasickými znaky - např. důlbou moci, otevřeností a všeobecností kritiky, především však občanské odpovědnosti a statečnosti - jen pokud se demokraté naučí usilovat i o hodnoty hlubší než pouze politické. Musí se naučit hlouběji chápat, více milovat a aktivněji přetvářet život sám, učit se občanské odpovědnosti i v pracovně nejvíce specializovaného odborníka jistého zdánlivě svébytného oboru, i v nejintimnějších vztazích muže k ženě, ženy k muži, obou k dětem, postojů jednotlivců k zachování a prohloubení pospolitosti, představitelů postpolitotí o maximální ohled k individuu. Jde o tolik různých věcí, ale vždy přece zase o jedno: o hlubší lidskou opravdovost, než jaká je dosud běžná. Všechny tyto zásady Masaryk více žil než psal, více ukazoval než vysvětloval. Ale i když je vyslovil v období, kdy ještě nešlo o demokracii socialistickou, je nesporné, že tyto zásady mohou dalekosáhle pomoci všude tam, kde se začíná pravdivě a poctivě zápasit i o demokracii socialistickou. Neboť i socialistickou demokracii mohou představovat a jí pomáhat lidé jen v té míře, jak budou v každém ohledu poctiví a čestní, jak budou žít ne pro lesk svého dosaženého "já", ale pro jiné, a jen skrze zápasy pro lidské obecenství i pro prohloubení své vlastní osoby. Masaryk - jak známo - nebyl odpůrcem socialismu, ale obával se, kam až může dospět socialismus založený jednostranně centralisticky, věděl, že "svět jde doleva", ale obával se, aby lidé tuto cestu necháпали jen jakousi přírodní ~~katastrofu~~ fatalitu, kterou lze respektovat a na ní si přiživovat svůj nízký egoismus, resp. odřevovat všelijaké komplexy. Věděl, že k opravdu hlubokému životu v socialismu lze dospět jen obtížným vývojem a maximální angažovaností miliónů, jež umožní toliko socialismus demokratický.

Pravděpodobně nebylo náhodou, že lid země, která zažila Masaryka, se jako první s ohromným nadšením před dvaceti léty chopil i-

deálu spojit socialistické hospodářsko-spoločenské základy s důslednou demokracií. Snad bylo i jistou jeho chybou, které podle - hl několikrát ve své tisícileté historii, že s jakýmsi požitkem příliš předběhl, málo se staraje, co bylo tehdy únosné pro ostatní socialistické země. Dnes už je ovšem v tomto ohledu jiná situace, a to právě u našich spojenců. Naopak zase náš lid je v těchto letech převážně ve stavu jakési globální deprese a skepse. Ale tento rozpor bude nutno řešit a z tohoto stavu se dostat. Nebude to snadné a nemůže k tomu být jednorázové. Musíme začít o to účinně usilovat, protože jiné cesty prostě není. A tak Masarykův odkaz může v druhém půlstoletí působit snad více než v prvním.

3. "Odrakouštět!"

V mladých a zralých letech se Masaryk zabýval důležitými problémy své "nepolitické politiky" často velmi detailně. Tak tehdy učil i odvaze jít "proti proudu", ať přicházel z vídeňského centralismu či pražského nacionalismu, prudce odmítal pouhé projevy oddanosti tomu či onomu a žádal hlubší a poctivou práci, m. j. i na osudech národů v daných možnostech tehdejší rakouské říše. Učil příkladem nehrbit hřbet před vlivnými a mocnými, ale také se před nimi nestahovat do pohodlného soukromí. Ve stáří a v novém postavení prezidenta se m. j. snažil výsledky toho všeho shrnout do stručných formulací, jaké by mohly být základem pro ~~podobné~~ zápasy v co nejširší veřejnosti - např. "demokracie je diskuse", "ročilení není program", "revoluce hlav a srdcí" apod. I těm heslům se ovšem rozumělo někdy lépe, někdy hůře. Zvláště snadno bylo zkreslit heslo "odrakouštět", jehož správný výklad je naopak právě dnes velmi důležitý. Mnozí to tehdy po roce 1918 - a mutatis mutandis i po roce 1945 - chápali jako pouhou výměnu německých firem za české, holdů císaři za fráze o svobodě atp. Masarykovi však tímto heslem nešlo o změnu jazyka a forem, ale o překonání jistých zlých návyků, k nimž ztráta naší státnosti a vídeňský centralismus sváděly po dlouhé generace. Z těchto staletých tradic vzniklo m. j. české "švejkovství". Masaryk měl knihu o Švejkovi rád, ale dobře věděl, že "švejkovství" nemůže být konečným řešením individuální odpovědi na společenské a politické požadavky a problémy.

Masaryk brzy poznal, že se centralisté mýlí ve způsobu svých požadavků, byť někdy i oprávněných, a prostí lidé že se zase často mýlí laciností své odpovědi na potíže s centralismem. Hlavním a zá -

sadním omylem centralistů všech doksud známých sociálně-ekonomických systémů - i těch lepších mezi nimi - je to, že způsobem direktiv z centra, ať jde o cokoli - vyvolávají nutně u lidí mimo centrum něco jiného, než sami původně chtěli. Centralisté všech dob mají celkem zřetelnou představu o tom, jak x by všichni lidé - ovšem podle jejich představ - měli vypadat: měli by být pracovití, skromní, bez výhrad oddáni centru a aktivní jen potud, pokud to centru umožňuje x udržet se. Přitom se centralisté domnívají, že když toto všechno budou hodně zdůrazňovat, opakovat a přikazovat, postupně se všichni lidé takovými stanou. Dosáhnou však bez výjimky toho, že lidé, dříve než by se snad takovými stát mohli, pochopí, co se od nich žádá, a začnou se tak ve vlastním zájmu a vůbec na veřejnosti chovat, především také tak mluvit, což nedá žádnou námahu. Vnitřně se však lidé ve smyslu požadavků nemění. Vzniká jakási "dvojjazyčnost" lidí, ji lidé se jinak chovají a jinak mluví na veřejnosti a ve školách, jinak v soukromí. Centralisté se pošetile radují, když slyší, co chtějí slyšet, ale velice se pletou v tom ohledu, že by to byla cesta, aby se lidé opravdu takovými stali. Ve skutečnosti by vlastně ani příliš nevadilo, že jinak mluví lidé na veřejnosti, jinak v úzkém kruhu přátel. Ale to vše má další důsledky. Důležitější je, že lidé si svůj soukromý svět stále více opevňují a posléze se stávají vůči všemu, co přesahuje obzor rodiny a kamarádství, úplně lhostejní, i když jde třeba o poctivost v práci, o situaci přírody vně jejich plotu atd. Navenek odvádějí "daň císaři" slovy a formálním plněním, resp. účastí na základních politických parádách a oficialitách, ale ve skutečnosti pro nic veřejného nehnou prstem. Dělaví cokoli přesně jen po tu mez, za kterou se jim dobře zaplatí, ale protože za péči o přírodu či mravní charakter jim nikdo nic nezaplatí, nestarají se o to. Dokonce to považují za prjev chytrosti, jak své předáky ošidili. Pojmy občanské angažovanosti, resp. statečnosti, brzy buď vůbec neznají nebo se jim - a to častěji - přestěhovaly někam do říše krásných pohádek, se kterými se v reálném životě neobstojí. Stát se cítí vítězem, protože téměř všichni mu říkají ano, milióny jednotlivců se cítí rovněž ve výhodě, že se naučili opovrhovat "erárem" a vše, co je za jejich prahem, do tohoto eráru zahrnuli. Stát neustále proklamuje odpovědnost, ale lidem je "vše jedno". A proti tomu "mocní" nic nezmohou.

To, co Masaryk nazýval "rakušáctví", nebylo dáno např. stylem života dělníků či rolníků na březích x Dunaje, tolik podobným našemu životu. Nebylo to dáno rázem života vídeňské inteligence, jenž tam byl o mnoho vyspělejší než v maloměstácky revnivě a

primitivně závistivé Praze. Nebylo to dáno ani osobou starého císaře, který z centralistických vladařů zdaleka nebyl nejhorší a dovedl osobními zásahy některé nejdrastičtější ~~je~~ projevy centralismu mírnit. Ale bylo to dáno tím, že jádro státu bylo přece jen naduktě a tupě centralistické, takže se lidé ve své většině - nejen v českých zemích, ale i na území dnešního Rakouska, centralismem naučili masově životu v neodpovědnosti, navykli si na téměř všechno nadávat a přitom osobně nedělat vůbec nic pro nápravu. To bylo "rakušáctví" v celé podstatě. Lidé něco jiného říkají, něco jiného jsou. Co by chtěli, pro to se neangažují, a čemu nadávají, s tím jsou ve skutečnosti již sžiti. Centralismu poskytuje každému "dole" neustálou alibistických výmluv, že se "nedá stejně nic dělat", že nezbyvá než vegetovat v naprosté osobní neodpovědnosti. Ty, kdož se pro cokoli angažují, považuje centralismem decimovaný člověk za poloblázný, iluzionisty, a když je moc tu a tam k postihne, pak dobře jim tak! Proč se do něčeho pletli? Tak staré Rakousko "vůrtlovalo" /würsteln/ od maléru k maléru, od porážky k porážce - a lidé si většinou nevšimli, že tím trpí celé národy, především právě ti "dole", tak primitivně chytračící vůči centralismu.

Masaryk proto chtěl, aby republika byla opravdu tím, co to slovo kdysi ve starém Římě znamenalo, totiž "res publica", věc veřejná, věc angažovanosti všech a každého. Samozřejmě, že za dvacet let a za tehdejší hospodářské a národnostní situace nemohl mít úspěchy v míře vrchovaté. Ale že statisíce přece mnoho z jeho snah pochopily, to ukázalo mimo jakoukoli pochybnost např. to, jak docela jiný průběh měly obě mobilizace v roce 1938 než mobilizace v roce 1914. V roce 1938 byli lidé ochotní - a to patří jistě již k nejvyšším projevům občanství v pravém slova smyslu - za svůj stát i umírat; 1914 se lidé starali, jak se co nejrychleji tam či jinde schovat či ztratit. Jestliže takovéto historické skutečnosti jsou někomu dnes lhostejné, pak jen proto, že je k osudu národa a hnutí sám lhostejný.

Dbes "jsme tedy i po Rakousku", jak správně tušil Palacký, ale bylo by jistě projevem naprosté slepoty si namlouvat, že toto "rakušáctví", rakušáctví v nás, v našich nitrech, je už věcí minulosti. Pravda, jeho dosavadní přežívání bylo způsobeno zmíněnými celonárodními šoky a otřesy, jež započaly Mnichovem a na nichž náš lid většinou neměl, odpovědnost. Ale jako se na věky věků nešlo vymlouvat na chyby šlechticů z roku 1526 nebo na zbabrané povstání roku

1618, tak není možné ani trvale se vymlouvat na otřesy Mnichova nebo na sebefrofanaci socialismu monstrprocesy padesátých let. Někdy se přihodí, že v lůně centralistické instituce vyroste obroditel přímo z v centru samém - tak např. papež Jan XXIII. Ale většinou - jak ukazují např. hrůzné a tragické dějiny sousedního Německa - se to nestává, leda když už je příliš pozdě. Jako někdy v dějinách nešlo cokoli morálně kvalitnějšího nastolit dekretem, tak ani demokracie nemůže ožít bez angažovanosti lidí. Demokracii mohou dělat jen demokrati. Kdekoli je demokracie jen zvnějšku zanesena /jako např. ve výmarské republice v Německu//, tam se dlouho neudrží. Československá demokracie vznikla roku 1918 angažovaností desetitisíců a hájit ji chtěl již milióny českých a slovenských lidí. Lze pochopit historické důvody, proč se pak u nás znovu ustavil centralismus. Ale jako doposud všude a vždy v dějinách, kdekoli se nadlouho prosdil centralismus, zákonitě země v hospodářském, kulturním i mravním ohledu hrozivě zastává.

Pro malé národy se nadto dnes otázka demokracie začíná znovu stávat otázkou zápasu o bytí či nebytí. Je mimo diskusi, že by bylo přímo absurdní myslet si, že stačí, ba že je vůbec možné a proveditelné prostě se "vrátit k Masarykovi". Masaryk sám se jen vždy podobným historizujícím návratům jen vysmíval. Ale považujeme za nesporné, že i demokratizační snahy z konce 20. století se i z jeho životního díla mohou naučit leccemu cennému a znovu živému. Především právě proto, že ani v nejmenším nepomohou sentimentální ponory do minulosti. Ale hluboké nahlédnutí do minulosti, je jednou z podmínek, aby současnost a budoucnost byly maximálně živé a opravdové a na úrovni řešení nových, v 19. století neznámých problémů, které dnes znamenají naději či hrozbu pro národy naší ohrožené planety.

Září 1987

Reformě chybí teoretické základy

/Poznámky k návrhu zákona o státním podniku v ČSSR/

Všechny části přebudovávaného hospodářského mechanismu musí tvořit jeden vnitřně propojený celek, kde všechny součásti jsou ve vzájemné shodě, působí stejným směrem, ovlivňují vývoj národního hospodářství k dosažení určitých předem vytyčených cílů. Proto je nutno velmi pečlivě vážit a srovnávat opatření týkající se postavení podniku a systému jeho hospodaření s těmi změnami, které se mají uskutečnit v oblasti centrálního řízení a plánování. Současně se změnou plánování a řízení podniku a se změnou jeho ekonomického postavení v celé hierarchii plánovacích subjektů je proto nutné změnit i plánování a řízení na úrovni centra. Zásady zákona o podniku nemohou být dovedeny do života, není-li vyřešen problém plánování na úrovni centra.

Při posuzování dosud zpracovaných a schválených materiálů týkajících se přestavby hospodářského mechanismu ČSSR vycházím z téze, že zásadního obratu ve vývoji ekonomiky ve směru intenzivního vývoje nelze dosáhnout bez zásadní změny v chování podniků jako základních článků výrobního procesu, kde se rozhoduje o jeho kvalitě, efektivnosti, o zavádění výsledků vědeckotechnického rozvoje do výroby atd. Tomuto cíli je nutno podřídít všechny ostatní složky mechanismu fungování. Chování podniků je přitom zásadním způsobem určeno jejich postavením v systému plánování jako ekonomických subjektů, danou ekonomickou a organizační strukturou výrobní základny a náplní činnosti centrálních a řídicích orgánů.

Takový závěr měl ovšem vyplynout z analýzy, která měla předcházet přijetí "Zásad..." a jejich "Konkretizace" a odhalit, v jakých vazbách a vztazích spočívají příčiny zaostávání naší ekonomiky. Protože se tak nestalo, musí se každý autor, posuzující návrhy na změny a přebudování ekonomického mechanismu zabývat nejprve touto otázkou.

Domnívám se, že negativní rysy dnešního systému fungování ekonomiky vedoucího k extenzivnímu typu hospodářského rozvoje mají svůj hlubší základ /abstrahujeme-li od politických vlivů/ a i v nesprávném pojetí některých obecných teoretických představ o ekonomické podstatě socialismu. Ekonomická teorie socialismu jako ucelená soustava prakticky neexistuje a nikdy neexistovala. Politická ekonomie socialismu se v minulých desetiletích /počínaje

koncem dvacátých let/ vyvíjela především nikoli jako samostatná ekonomická teorie, ale jako nástroj ideologického zdůvodňování "předností" reálného socialismu: současná oficiální politická ekonomie socialismu v tomto směru nadále "úspěšně pokračuje.

Centrální plán není totožný s plánovitostí

Domnívám se, že jednou z hlavních příčin nefunkčnosti současného hospodářského mechanismu je ne správné pojetí plánovitosti: plánovitost je ztotožněna s centralizovaným státním plánováním. Plán je ztotožňován s plánem vytvořeným centrálními plánovacími orgány a podle pokynů a direktiv těchto orgánů. Z toho plyne snaha postihnout centrálně vytvořeným plánem všechny vazby v národním hospodářství, vybilancovat vztahy mezi zdroji a potřebami. Uplatňuje se představa, že co není postiženo centrálním plánem nebo plánem sestaveným podle shora rozepsaných úkolů a ukazatelů a shora stanovených přidělů a limitů patří do sféry, která uniká plánovitosti a padléhá jakýmsi jiným, nejspíše živelným zákonitostem, kdy se opouští půda socialismu.

Díky tomuto pojetí jsou podniky vyřazeny z aktivní samostatné plánovací činnosti. Nejsou samostatnými na centru nezávislými plánovacími subjekty. V celém plánovací procesu absolutně převládají a jsou rozhodující vertikální vazby, t. j. rozpis direktivních úkolů a limitů plánů shora po vertikální ose řízení, a podávání zpráv, hlášení a informací o plnění plánu zdola nahoru.

V této souvislosti není podstatné, zda se direktivní rozpis úkolů a limitů plánu po vertikální linii uskutečňuje prostřednictvím naturálních nebo hodnotových /tzv. ekonomických/ ukazatelů, přímými či nepřímými nástroji - jde vždy o rozpis úkolů a limitů z centra, koncipovaných centrální rozhodovací sférou na jednotlivé články podnikové struktury jako nejnižší články - adresáty plánu. Podniky jsou tak v procesu plánovitého řízení odsouzeny v podstatě k tomu, aby byly pasivními vykonavateli direktiv přicházejících z centra a nejnižšími články podávajícími zprávy a informace o plnění plánu a jeho ukazatelů. Řešení těchto problémů proto není hledání dalších "dokonalejších" ukazatelů hodnotových či naturálních, objemových či tzv. "kvalitativních", přímých či nepřímých nástrojů řízení základních článků podnikové sféry, dokonalejších forem a metod rozpisu centrálně stanoveného plánu v podobě limitů, normativů a pod. Východiskem může být pou-

ze úplný rozchod s tzv. ukazatelovým plánováním, které je jednou ze základních příčin pasivního ekonomického chování podniků.

Problémem, který s tím úzce souvisí, je to, že horizontálním vazbám mezi odběrateli a dodavateli je přisuzována v současném systému plánování pouze pasivní úloha. Horizontální vazby mezi dodavateli a odběrateli nemají hrát však ani v nově navrhovaném systému plánování aktivní úlohu v procesu tvorby plánu a jeho realizace.

Zdrojem těchto přístupů je zřejmě nesprávné chápání ekonomické podstaty socialistického podniku jako ekonomického subjektu - nemám nyní na mysli jeho podřízené postavení a pasivní úlohu v celkovém plánovacím procesu, ale to, že se k podniku přistupuje jako k jakémusi ne v plné míře socialistickému prvku, jakoby podnik tím, že bude prosazovat vlastní ekonomické zájmy jednal protisocialisticky. Podnik prosazením svých ekonomických zájmů jako výrobce i jako spotřebitel/vyrábí za účelem prodeje a získává z prodeje dostatek zdrojů na úhradu výdajů spojených sprostou a rozšířenou reprodukcí a na úhradu důchodů svých zaměstnanců/uspokojuje určité společenské potřeby, t.j. potřeby svých odběratelů a dodavatelů. Tím podnik uspokojuje část společenské potřeby a tedy potřeb společnosti, které ovšem může daleko lépe poznat a do budoucna odhadnout než nad ním stojící orgány "plánovitého řízení". Podřizuje-li se podnik požadavkům svých spotřebitelů, plní tím svou funkci, a není v tom nic protisociálního. Je to jednání, které je v zájmu podniku, ale i v zájmu společnosti.

Žádné podstatné změny

Pozůstatky tohoto pojetí plánovitosti se projevují však i v některých formulacích obsažených v "Zásadách" a jejich "Konkretizaci". Tak např. v bodě 11 "Zásad" se uvádí, že je "nutno za rozhodující směr přebudování hospodářského mechanismu považovat kvalitativní změnu v obsahu státního plánu; s tím by bylo možno souhlasit, avšak druhá polovina věty ukazuje, jak si tvůrci těchto materiálů tuto "kvalitativní" změnu představují. To se lze podrobněji dozvědět v rozpracování těchto tezí v bodech 11 a/, b/, c/ a v bodech 12, 13 a 15, z nichž je zřejmé, že ve skutečnosti nejde o žádnou kvalitativní změnu v obsahu státního plánu a ve způsobu jeho dovádění do organizací ve srovnání se současnou praxí. Jde v podstatě o zachování dnešní praxe, o "dovádění", tedy rozpis centrálně stanoveného státního plánu, jeho závazných

úkolů a parametrů do hospodářských organizací a hledání cest a nástrojů, jak tyto organizace donutit k tomu, aby dané limity a úkoly státního plánu plnily. Mám na mysli následující formulace "Zásad" obsažené ve shora uvedených bodech a dále rozpracované v bodech 1/ a 2/ "Konkretizace": "...obsahem státního plánu má být usměrňování základních naturálních a hodnotových proporcí budoucího vývoje..., je nutno dobudovat /a nikoli zásadně přebudovat/ SPK a plánovací komise republik, ...součástí uplatnění principu plánovitosti je běžné centrální usměrňování chodu ekonomiky, ...a provádění nezbytných úprav v oblasti limitů a adresných úkolů státního plánu... a tím reagovat na odchylky v plnění státního plánu... hospodářské plány organizací se mají sestavovat na základě závazných parametrů, pravidel a jmenovitých úkolů státního plánu... je nutno zabezpečovat, aby ústřední orgány kontrolovaly a analyzovaly výsledky tvorby a realizace hospodářských plánů a přijímaly příslušná opatření ke splnění záměrů státního plánu... je nutno uplatnit komplex zásad podporujících zájem organizací na progresivních úkolech plánu..., obsahem státního plánu mají být závazné, adresně a konkrétně vymezené úkoly a limity státního plánu" atd.

Všechny uvedené formulace - i mnohé jiné - nesvědčí o tom, že má jít o zásadní, kvalitativní změnu proti současnému systému plánování. Tyto rozporné formulace jsou ovšem dále rozpracovány v "Konkretizaci", kde se zcela jasně hovoří o posilování úlohy centra, posilování úlohy centrálního řízení, o tom, že státní plán musí řídit vývoj užitečných hodnot a hodnot, hmotnou a hodnotovou stránku plánů, že se má posílit úloha odvětvových orgánů centrálního řízení jako orgánů centra v konkretizaci a rozpracování jednotného státního plánu, v rozpisu jmenovitých úkolů a limitů státního plánu na hospodářské organizace, v zabezpečování běžného usměrňování chodu ekonomiky atd.

Z toho všeho ovšem vyplývá, že ani "Zásady ani jejich "Konkretizace" nepředpokládají žádné podstatné kvalitativní změny v plánování ve srovnání se současným stavem. Chování podniků má být i nadále v rozhodující míře ovlivňováno direktivními úkoly. Ke kvalitativní změně by mohlo dojít pouze za předpokladu, že by se shora rozepisovaný plán zlikvidoval jako takový.

Nezbytnost dělby práce v plánování

Pro kvalitativní změnu a jiné pojetí současného systému plánovitého řízení je nutno v oblasti plánování dosáhnout následu-

jících změn:

1/ Národohospodářský plán se musí změnit ze základního nástroje řízení a běžného usměrňování chodu ekonomiky na dlouhodobý program ekonomické politiky, vytyčující ekonomické a sociální cíle rozvoje.

2/ Druhou relativně samostatnou sférou uplatnění plánování by se měly stát ekonomické subjekty podnikové sféry. Ty by měly mít pravomoc samostatně plánovat a řídit svou činnost pro oblasti, které v rámci společenské dělby práce zabezpečují se svěřenými výrobními prostředky a finančními zdroji, jež dále rozmnožují.

Základní změna v systému plánování by tedy měla spočívat v tom, že by rozhodování a plánovací činnosti byly rozděleny mezi celospolečenské plánovací subjekty a hospodářské subjekty podnikové základny. Měla by tím vzniknout situace, kdy nejen společnost jako celek představovaná celostátními plánovacími orgány ale i hospodářské subjekty podnikové by se staly samostatnými rovnoprávnými subjekty planujícími svou činnost a vlastní rozvoj na základě svých zájmů, především na základě potřeb svých odběratelů.

Přenesení plánování určitých činností z centrálních orgánů na ekonomické subjekty podnikové základny by neznamenal, jak se někteří mylně domnívají, likvidaci plánování, ale naopak jeho prohloubení, jeho zrealnění a všestranné rozvinutí. Centrální orgány by se při takovém pojetí plánovitosti a rozdělení sfér plánování mohly plně soustředit na řešení problémů celospolečenského vývoje, promítat v celostátních plánech a obhajovat v nich zájmy celé společnosti a zaměřit se na řešení těch problémů, které nemohou a nejsou s to zabezpečit jednotlivé podniky, které nemají o daných oblastech dostatek informací a nemají ani dostatek prostředků a zdrojů pro jejich zabezpečení, a rovněž na řešení těch problémů, kde ekonomická kritéria prosazovaná a obhajovaná podnikovou sférou jsou nedostatečným nebo nesprávným kritériem pro rozhodování. Podniková sféra by se měla plně soustředit na plánování výroby a prodeje jednotlivých druhů užitných hodnot na základě požadavků svých odběratelů a spotřebitelů, na základě jejich koupěschopné poptávky a odhadů jejího vývoje /nastiňovaného m.j. i v celostátních plánech o vývoji základních proporcí v plánovaném období/, na základě dalších informací dostupných podnikové sféře a zabezpečovaných m.j. i celospolečenskými informačními a plánovacími centry. Podniky by též z vlastní iniciativy

tivy a z vlastních ekonomických zájmů usilovaly o hospodárné využití veškerých výrobních zdrojů a zaměřovaly výrobu, její strukturu i sortiment tak, aby uspokjovaly požadavky odběratelů a spotřebitelů nejen z hlediska momentálního stavu trhu, ale i z hlediska změn, k nimž na trhu může s dalším vývojem dojít, neboť jinak by neměli zajištěnu realizaci svých výrobků.

Takovéto pojetí plánovitosti by ovšem vyžadovalo provést úpravy obou již publikovaných dokumentů, neboť plánování je v nich chápáno v podstatě shodně se současným stavem. To se projevuje v "Konkretizaci" zejména v bodech 2.2.1-2.6. Zde uvedené pojetí se liší od současného stavu pouze tím, že místo pojmu "ukazatele" se používá nejasných pojmů "kritéria, závazné ekonomické normativy, úkoly a výstupy státního plánu, parametry státního plánu" apod. Podstata, t.j. skutečnost, že podniková sféra má být "hodnocena" podle plnění těchto úkolů, ukazatelů, parametrů a kritérií rozepsaných direktivně po vertikále shora dolů, zůstává zachována a nemůže proto přinést žádoucí a nezbytnou změnu v chování podnikové sféry. A bez té nelze dosáhnout přechodu k intenzivnímu typu vývoje národního hospodářství jako celku, k zásadní změně v uplatňování výsledků vědy a techniky ve výrobě.

Toto pojetí plánovitosti se projevuje i v právní verzi návrhu Komplexního dokumentu pro přestavbu hospodářského mechanismu z 8.6.1987, především v bodě III.2 a III.4, a to především v takových tezích, že "pětiletý plán má být nadále komplexním dokumentem zabezpečujícím hmotné a hodnotové proporce a komplexní bilance tvorby a rozdělování zdrojů", že "úkoly plánu je nutno promítnout s využitím bilance meziodvětvových a mezioborových vztahů do vstupů a výstupů jednotlivých odvětví a oborů národního hospodářství, že ve vztahu k organizacím jsou závazným výstupem směrnice pětiletého plánu, ..., přímé úkoly, t.j. závazné, adresné a konkrétně vymezené úkoly, limity vybraných úzkoprofilových materiálových zdrojů a jiných zdrojů, vybrané investiční akce s prioritami celostátního významu, vybrané akce technického rozvoje, informativní ukazatele, které informují organizace o širších souvislostech jejich začlenění do národohospodářského rozvoje v žádoucích směrech" atd.

Celý systém sestavování pětiletých plánů se pak má odehrávat tak, že se zpracuje celostátní směrnice pětiletého plánu, na základě stanovených úkolů a limitů zpracují organizace své návrhy hospodářských plánů a předloží je centru. Podle shora uvedených dokumentů se touto cestou mají korigovat představy centra o předpokládaném působení kritérií, přímých úkolů, limitů a zásad, vyhlášených ve směrnici, mají se získávat informace o disponibilních

zdrojích v národním hospodářství, včetně zdrojů perspektivních, s nimiž organizace počítají, a to jak v oblasti jejich tvorby tak i potřeb, má se kvantifikovat míra, v níž závazné úkoly budou determinovat organizace, míra vyčerpání výrobních kapacit závaznými úkoly v jednotlivých organizacích atd. Na základě toho pak má být zpracováno konečné znění komplexního pětiletého plánu, jehož výstupem mají být i závazné úkoly a ukazatele pro podniky a upřesněna pravidla běžného usměrňování chodu ekonomiky.

Jako přímé a závazné limity mají být m. j. stanoveny konkrétně vymezené úkoly k zabezpečení rozhodujících státních programů v oblasti strukturálních změn, vědeckotechnického rozvoje, mezi národních závazků státu, potřeby obrany státu a zajištění strukturální rovnováhy a směrů užití produkce, limity v oblasti rozdělení deficitních materiálových, devizových apod. zdrojů. A nakonec budou schválené ukazatele státního plánu dovedeny po ose řízení na jednotlivé organizace.

Významnou úlohu v tomto sestavování a rozpisu plánu na organizace budou hrát odvětvové orgány, které budou přidovádění závazných úkolů a limitů na hospodářské organizace zabezpečovat probilancování plánů a uspokojování oprávněných požadavků ostatních odběratelů. Ústřední orgány mají pak nadále kontrolovat plnění hospodářských plánů a přijímat opatření ke splnění záměrů státního plánu.

Z uvedených pasáží komplexního dokumentu je zřejmé, že dosavadní charakter a systém plánování je zachován. Centrální sféra se zřejmě nevzdává svých fikcí o tom, že plánovitost je předem /a přitom z centra/ zabezpečovaná proporcionalnost, i když prožíváme nyní již osmou pětiletku vývoje našeho národního hospodářství, z nichž nejen že se ani jedna nesplnila, ale po prvním, půldruhém roce se prakticky každá rozpadla. Je otázka, zda to naneč není živelnější vývoj, než kdyby se proporce stanovovaly a vytvářely ex post na základě zákona hodnoty a zákona trhu!

Skutečnost, že dosavadní způsob a systém plánování je zachován, se v plné míře projevuje v části III.2.2.4 návrhu Komplexního dokumentu, kde se píše o řízení oběhu zboží prostřednictvím bilancí a dodávkových úkolů, zaručených dodávek pro určené odběratele atd.

Plán má podle uvedeného pojetí stále nahrazovat normální fungování hospodářského mechanismu, fungování trhu, horizontální vazby mezi podniky, přímou vazbu mezi spotřebiteli a výrobci, nadále

substituovat vliv cen a hmotné zainteresovanosti na výrobce a spotřebitele, na jejich podnikání, na jejich samostatnou plánovací činnost. Bude se složitou byrokratickou cestou snažit plnit velmi nedokonale ty funkce, které ve zbožně-peněžním hospodářství dokonale plní zpětné vazby mezi výrobcí a spotřebiteli, mezi účastníky trhu.

Domnělé a skutečné příčiny

Zdá se, že pracovníci centrálních orgánů/plánovacích i těch, které jsou pověřeny koncipováním přestavby/ přisuzují příčiny existujícího stavu národního hospodářství nikoli danému systému plánování a řízení /neboť nepředpokládají jeho základní změnu/, ale spíše nedokonalosti centrálního plánování, tomu, že nepostihuje správně a dokonale veškeré vazby, a očekávají, že při vzájemné interakci mezi centrálními orgány a podniky by se situace měla změnit. Vypadá to, jako by nebili seznámeni dostatečně s těmi rozbory, které o této problematice byly v posledních letech na různých úrovních zpracovány a které prokázaly, že za daného stavu rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů, za daného rozložení diferencovaných ekonomických zájmů, které nezbytně prosazují účastníci hospodářského mechanismu, za situace, kdy objektivně existuje zbožní výroba, kdy práce není prací bezprostředně společenskou, kdy neexistuje reálně zespolečenštění výroby a práce v rámci celé společnosti a všelidové vlastnictví se nemůže realizovat jako bezprostředně společenské, nelze se -bedokonalejším plánováním z centra "přinutit" podniky, aby "zaváděly" technický rozvoj a aby intenzivně hospodařily. U autorů všech těchto materiálů se projevuje základní obava, že bez centralizovaného plánování by se ekonomika rozvíjela jakýmsi nekontrolovatelným a nesprávným směrem, že samo fungování hospodářského mechanismu není schopno zabezpečit převážnou část veškerých ekonomických vazeb na základě horizontálních zbožně peněžních vztahů.

Tato základní tendence zakotvená v "Zásadách", jejich "Konkretizaci" i v návrhu Komplexního dokumentu se plně projevuje v návrhu zákona o státním podniku. V úvodním "ideologickém" zdůvodnění návrhu zákona se zdůrazňuje úloha centrálních orgánů v tvorbě plánů a současně s tím se píše, že "druhou stránkou tohoto procesu bude zásadní posílení samostatnosti podniků ve všech oblastech hospodářské a sociální činnosti..."

Nejde přitom o samostatnost podniků v tvorbě plánů, ale o jejich převedení na hospodaření na vlastní účet. Návrh zákona se ani slovem nezmiňuje o tom, že by se podniky měly přeměnit z dosavadních objektů plánu /t.j. objektů, na které jsou ukazatele a úkoly centrálně stanoveného plánu rozepisovány, z adresátů plánu/ na samostatné plánovací subjekty, které se stanou skutečnými tvůrci plánů na základě vlastních poznatků, na základě svého postavení jako samostatných účastníků reprodukčního procesu, účastníků trhu a zbožně peněžních vztahů.

V par. 36 návrhu zákona o podniku se uvádí, že "hospodářská činnost podniku je řízena státním plánem hospodářského a sociálního rozvoje", přičemž "cíle a úkoly státního plánu se uplatňují vůči podnikům v zásadě ekonomickými prostředky a postupy", že "podnik je přímým adresátem výstupů státního plánu, jimiž jsou zejména jmenovité úkoly, normativy, limity a dotace", že "pro podnik jsou závazné jmenovité úkoly, normativy a limity". Aby si to někdo nesprávně nevykládal, píše se v "politekonomickém" zdůvodnění, že "jmenovité úkoly státního plánu by se měly v budoucnosti používat jen pro zabezpečení nejvýznamnějších národohospodářských priorit... V nejbližších letech však bude nezbytné používat tyto závazné úkoly i v případech dodávek jednotlivých výrobků, pokud jsou nedostatkové. Stejně tak bude nutno v nejbližším období stanovovat individuálně podnikům nepřekročitelné limity např. v oblasti deviz a spotřeby paliv, energií, strategických surovin apod." Jinými slovy: až se zbavíme nedostatků /v oblasti spotřebních předmětů i výrobních prostředků/, pak bude možno přejít k jinému systému plánování bez stanovení těchto závazných úkolů, limitů, přidělů atd.

To je ovšem základní mylná představa, neboť nedostatek sám není technická nebo materiální kategorie, ale kategorie ekonomická. Nedostatek, o němž je řeč a který se nejen pocituje, ale stále prohlubuje, je sám důsledkem a výsledkem daného systému plánování a bez zásadní změny tohoto systému plánování se nedostatek nelze zbavit. Ze zkušeností všech zemí, jejichž systém plánování a řízení ekonomiky je totožný se systémem centrálně-přídělového plánování a řízení založeným v SSSR koncem 20. let při likvidaci NEPU, je známo, že nedostatek se stále zostrňuje a projevuje se i u těch výrobků, jichž se v přepočtu na jakékoli základní údaje vyrábí podstatně více než ve vyspělých kapitalistických zemích srovnatelných s našimi ekonomikami. To ostat-

ně popsal a všestranně zdůvodnil J.Kornai. Změny navrhované v "Zásadách" a v návrhu zákona o podniku nemohou vyvést naši ekonomiku z tohoto bludného kruhu.

V návrhu zákona se v této souvislosti zdůrazňuje, že podniky budou sestavovat své hospodářské plány na základě závazných výstupů státního plánu, že musí především zabezpečovat závazné výstupy státního plánu a požadavky zvláštních předpisů /o nichž o všem není nic bližšího známo a které vytvářejí cestičku pro to, aby se na základě těchto "zvláštních předpisů" stalo tzv. výstupem státního plánu, jinak řečeno rozepsaným ukazatelem, kde co.

Na podobný nedostatek v návrhu sovětského zákona o podniku upozorňoval v diskusi sovětský ekonom V.Kosěnko v diskusním příspěvku uveřejněném v časopise Kommunist č. 8/87 s názvem "Rozšíření pravomocí nebo jeho imitace?". Uvádí v něm, že zásady, které byly zakotveny ve "Statutu" /položeni je/ o socialistickém státním podniku" přijatém před 20 lety, kde se píše v par.9 odst.1, že podnik se řídí především ekonomickými metodami na základě kontrolních čísel, státních objednávek a dlouhodobých ekonomických normativů, se nadále v průběhu dalších 20 let narušovaly a že podnik byl nadále pouze jednotkou, která měla plnit rozepsané ukazatele. Kde je záruka toho, že podobně formulované zásady v současném návrhu zákona o podniku nebudou narušovány?

Technokratické pojetí podniku

Tyto pochybnosti a problémy neřeší ani návrh zákona o podniku předložený k diskusi v ČSSR.

Zcela nejasným zůstává, jakým způsobem se má dosáhnout toho, že "mezi ústředními orgány, které budou v souladu se zákonem o pětiletém plánu mít pravomoc konkretizovat úkoly a limity státního plánu, a podniky nemůže být žádný další mezičlánek pracující na principu úplného chozrasčotu". Nejde tu o problém organizací, o to, co budou představovat ekonomické a tedy i plánovací subjekty podnikové základny: dnešní VHJ nebo podniky jako základní články, v nichž se odehrává reprodukční proces, a jejich postavení se má zásadně změnit? V části pojednávající o organizaci podnikové sféry se uvádí, že se "předpokládá, že zůstanou zachovány jen ty velké hospodářské celky /dnešní VHJ/, které mají své ekonomické opodstatnění zvláště proto, že jejich strukturální jednotky /dnešní podniky/ jsou organicky spjaty hlavním výrobním, výzkumným či obchodním programem. Od těchto VHJ budou však

zpravidla odděleny podniky, které mají specializovaný výrobní program sloužící širšímu okruhu odběratelů a které byly začleněny do VHJ z formálních organizačních hledisek". Blíže se o tom píše v "Konkretizaci" "Zásad" v části 4 "Chozrasčotní sféra a její organizace". Zde se uvádí, že "základní článek řízení je nutno vymezit v souladu s pojetím změn v hospodářském mechanismu a v návaznosti na věcné úkoly rozvoje ekonomiky"... "základní článek napříště vytvářet důsledně podle hledisek ekonomické efektivity a požadavků úplného chozrasčotu". V bodě 4.2 "Konkretizace" se uvádí, že "plný chozrasčot je nutno chápat jako jednotu hospodářského plánu, hodnotových nástrojů, ~~xx~~ organizačního uspořádání, účasti pracujících na řízení a přímé řídicí práce"... a že se má "vytvářet přímá závislost důchodů hospodářských organizací na jejich skutečných hospodářských výsledcích".

Takovou závislost však /nezávisle na tom, co se chápe pod státní hospodářskou organizací/ vytvářet nelze, jestliže tvorba hospodářského plánu hospodářské organizace má být ve větší či menší /a z celkového pojetí návrhu zákona i z úvodních pasáží je zřejmé, že ve větší/ míře předurčena respektováním závazných výstupů státního plánu a rozpisem shora uvedených kritérií, normativů, ukazatelů a limitů.

Z těchto částí dokumentů vyplývá, že "základní článek řízení" se chápe do značné míry technicky a organizačně, nikoli jako základní ekonomická jednotka ve smyslu sociálně ekonomické jednotky, v jejímž rámci se uzavírají a odehrávají základní ekonomické vztahy jak v samotném výrobním procesu, tak v rozdělování, ve směně i ve spotřebě a v jejímž rámci se v důsledku toho vytváří jednota ~~ekonomických~~ určitého druhu ekonomických zájmů /samozřejmě diferencovaných podle postavení zaměstnanců a účastníků reprodukčního procesu a jejich úlohy v něm/ pracovního kolektivu.

V návrhu zákona uvedené kritérium základního článku, t.j. to, že tyto základní články mají být vymezeny "v návaznosti na všechny úkoly rozvoje ekonomiky". nasvědčuje tomu, že základní články jsou chápány jako technicko-organizační jednotky, které jsou koncipovány a budovány tak aby byly co nejlépe přizpůsobeny plnění centrálně stanovených úkolů a cílů. Podobně se v úvodu návrhu zákona o podniku uvádí, že mají být "zachovány ty velké hospodářské celky /VHJ/, které mají své ekonomické opodstatnění zvláště proto, že jejich strukturální jednotky /dnešní podniky/ jsou organicky spjaty ~~hlavním~~ ^{hlavním} výrobním, výzkumným či obchodním

programem". Má to snad znamenat podporu organizační centralizace podniků vyrábějících stejný druh výrobků do velkých hospodářských celků - VHJ či podniků, které mají monopol na výrobu jednodruhotlivých druhů výrobků? Jednotlivé články těchto "jednotných hospodářských celků" budou pak jen ekonomicky a právně nesamostatnými ~~celky~~ organizačními celky, které ovšem nebudou moci rozvíjet svou činnost podle zásad socialistické podnikavosti a hospodářského soutěžení. Nelze si představit, že by spolu vážně soutěžily /nebo přesněji řečeno konkurovaly/ dvě nesamostatné výrobně technické jednotky v rámci jednoho velkého hospodářského celku. Přijetí takového principu pro zachování nebo budování velkých hospodářských celků /VHJ/ by znamenalo zachování dosavadních VHJ koncernového typu, které byly budovány právě na základě toho, že jejich podniky vyrábějí výrobky zahrnuté v nomenklatuře oborů do stejného oboru, čímž právě vznikl nejen neodůvodněný monopol výroby, ale došlo k úplnému umrtvení aktivity právně a ekonomicky nesamostatných podniků, z nichž vymizely veškeré prvky podnikavosti.

Kdo vlastně bude dnes, kdy je vybudováno několik desítek VHJ /které samozřejmě vždy byly budovány resortními ministerstvy ~~ja~~ jako plně zdůvodněné jednotky, a to v době ne tak dávno minulé/, schopen objektivně posoudit, které VHJ jako základní článek řízení a jako vnitřně jednotný státní podnik jsou ekonomicky ~~o~~ podstatné, a které jsou zábranou toho, aby se v nich sloučené podniky osamostatnily jako ekonomické a právní celky a jako samostatní účastníci trhu, a které tedy vznikly /podle slov úvodního znění návrhu zákona/ "neorganicky", nebo které "vytvářejí neodůvodněný monopol"? Snad to bude a má být schopen posuzovat jejich zakladatel, jak se v této části materiálu předpokládá, t.j. u státních podniků v řadě případů resortní ministerstvo, které však samo před několika léty tyto VHJ samo uměle a administrativně byrokratickou cestou vytvořilo a budovalo je neúspěšně v souladu s koncepcí "Souboru opatření" jako základní články výrobní základny?

Prakticky neomezená možnost orgánů státní správy /t.j. resortních ministerstev/ zasahovat do činnosti podniků se projevuje i v té části návrhu zákona, kde se píše o řídicích orgánech podniku, kdy zakladatel /u státních podniků resortní ministerstvo/ předkládá návrh na volbu a odvolání ředitele podniku a potvrzuje výsledky voleb. Jde tedy o jakési pravomoci samo správy, která je však pod dohledem státního orgánu a je státním

orgánem přímo řízena.

Celkově je tedy možno ke všem těmto dosud uveřejněným materiálům týkajícím se přestavby říci, že se v nich projevuje velké množství protichůdných momentů, které svědčí o tom, že se vynakládá spousta energie a času na zpracování materiálů a formulací, které zřejmě nemají být vůbec uvedeny do života a které v žádném případě nemají znamenat podstatnou změnu současného systému řízení a plánování a současného hospodářského mechanismu.

x x x

Základním nedostatkem všech pokusů o reformu, které se až dosud uskutečnily v socialistických státech - a pro současné pokusy v SSSR i ČSSR je to zvláště charakteristické - je to, že probíhají nebo alespoň jsou koncipovány bez hlubšího teoretického zázemí, bez hlubšího teoretického pochopení toho, o co vlastně v těchto reformách jde, jakých cílů se má vlastně dosáhnout. Ve skutečnosti však každé praktické rozhodnutí, každý praktický krok narážejí na problém, zda jsou v souladu s podstatou socialismu, zda jsou v souladu s působením objektivních ekonomických zákonů za socialismu. Ze všech materiálů, napsaných k problémům ekonomické reformy v SSSR a ČSSR mám dojem, že dnes patrně nikdo neumí dát jasnou odpověď na otázku, co to vlastně socialismus z ekonomického hlediska je, jaké jsou jeho základní ekonomické znaky a rysy, jaké objektivní ekonomické znaky a zákony typické nebo specifické pro toto stadium vývoje lidské společnosti za socialismu působí.

Tato okolnost vyplývá do značné míry z toho, že ze skutečného vývoje je znám prakticky pouze jeden jediný ekonomický model socialismu, jediný typ ekonomického systému, který vznikl v SSSR koncem 20. let v období ústupu NEPU, t. j. systém direktivně přidělového hospodářství stalinského typu. Tentýž model či systém byl vytvořen o 20 let později v převážné většině dalších zemí budujících socialistickou ekonomiku. Otázka zní, zda cílem reformy má být zdokonalení tohoto systému, který byl tenkrát jako reakce na NEP a při ústupu od něho vytvořen, anebo jeho zásadní změna. Na tuto zásadní otázku nedává bohužel ekonomická teorie socialismu žádnou odpověď. Je vůbec možné, že systém ekonomických vztahů /včetně vlastnických/ nastolený v SSSR koncem 20. let a reprodukováný celá desetiletí nejen v SSSR, ale i v ostatních socialistických zemích, neodpovídá ekonomické

podstatě socialismu jako společenského systému, že neznamena uskutečnění cílů marxismu -leninismu v praxi.

Vracíme se tím vlastně k základním problémům politické ekonomie socialismu, o nichž se diskutovalo v SSSR ve 20. letech, a k které zůstaly tehdy /a zůstávají dosud/ nevyřešeny. Jde například o tyto podstatné problémy:

- jaká je podstata socialistického vlastnictví: je to vlastnictví všelidové, státní, družstevní, rodinné, osobní, soukromé, skupinové nebo jen některé z těchto typů vlastnictví; jak se socialistické vlastnictví realizuje;

- jaké jsou základní /ve smyslu hlavní/ objektivní ekonomické zákony socialismu, které odrážejí podstatné, trvalé, příčinné vztahy mezi ekonomickými jevy, a jaká je podstata základních ekonomických kategorií socialismu;;

- jaký je vztah mezi ekonomickou úlohou státu jako představitel společnosti a ekonomickou úlohou jednotlivých ekonomických subjektů /pakliže nějaké od státu odděleně skutečně samostatné ekonomické subjekty existují/ podniků, jednotlivců, jejich seskupení atd.;

- jaký je vztah mezi úlohou státu a úlohou trhu a jeho zákonů v řízení a regulování ekonomických procesů za socialismu;

- jaké druhy ekonomických zájmů a/zájmů jednotlivých vrstev a skupin obyvatelstva, jednotlivých skupin vykonávajících různé funkce v reprodukčním procesu/ za socialismu existují a jaký je jejich vliv na vývoj soc. ekonomiky.

Na tyto a mnohé další otázky, které mají bezprostřední souvislost s koncepcí ekonomického mechanismu a systému řízení a plánování za socialismu, nemáme, bohužel, dosud jasnou teoretickou odpověď.

Přitom však právě absence odpovědi na tyto základní otázky o ekonomické podstatě socialismu je jedním ze zdrojů, který nahrává dogmatikům všeho druhu. Ti při sebemenší odchylce od podstatných rysů dosud platného jediného modelu socialismu bijí na poplach, že se porušují zásady socialismu jako společenského systému a jimž za této situace nelze odpovědět poukazem na možné jiné modely socialismu, které nenarušují jeho ekonomickou podstatu. Nahrávají alei čistým pragmatikům, kteří navrhují různá konkrétní praktická opatření, aniž by si sami kladli otázku o teoretické podstatě problému, jejíž řešením se zabývají.

UČ SE SYNU MOUDRÝM BÝTI,

stávalo napsáno v dřívějších dobách na našich školách. Dnes se s tím setkáme už jen málokde, většinou jen na zrušených školách, kde se už nevyučuje. Je v tom hluboká pravda, protože být moudrým je mnohem víc, než být jen vzdělaným. Škoda, že si tak málo vážíme toho, že jsme vlastní učitele národů, kterého si pozval, ač nekatolika, do Francie sám kardinál Richelieu, aby mu pomohl s rozvojem školství, když už předtím uplatnil svůj věhlas Komenský v Holandsku, Anglii, protestantském německu, Švédsku a jinde. Snad jen pro málo zemí platí ~~kixkixk~~ v takové míře biblické rčení, že málokdo bývá prorokem ve své vlasti. Nic na tom nemění ani fakt, že se u nás každoročně pořádají Uherskobrodské dny Jana Amose Komenského, ani že má Pedagogický ústav ČSAV jeho jméno a Den učitelů se slaví v den jeho narozenin. Přes halasné skloňování Komenského ve všech pádech a braní jeho jména nadarmo se už dlouhá léta potácí naše školství od reformy k reformě, berouc si za svůj světlý vzor reformy dělané jinde a to ještě často z nezbytí a nouze. Když byli sovětští pedagogové v šedesátých letech na návštěvě v Československu, divili se, že se tu tak málo setkávali v současné pedagogické literatuře s Komenským, zato však spíše se svými odvary více méně na zapřenou budovanými právě na něm. Tentýž podiv projevil v šedesátých letech i význačný sovětský komeniolog akademik Lordkipanidze a nebál se ukázat k údivu mnoha československých pedagogů Komenského v celé jeho bohatosti a šíři pohledu i jako náboženského myslitele, kterým také vždycky především byl. A v témže roce vzdala svůj hold Komenskému i ministryně školství RFSR, když hovořila ve své přednášce otevřeně o historii sovětského školství, pro něž byl v letech války a revoluce¹ Komenský reálným vzorem. Hovořila kriticky o současných sovětských školských reformách, které byly podmíněny především neutěšenou ekonomickou situací Sovětského svazu, a podivovala se nad tím, že my tyhle často krátkodeché reformy napodobujeme, aniž odpovídají našim podmínkám, a nedokážeme rozvíjet své vlastní tradice, v mnohém opravdu hodné obdivu a uznání. Z jejího projevu se mohli naši pedagogové dozvědět, že původní pětiletá /!/, později osmiletá a ještě později desetiletá povinná školní docházka nebyla pro sovětské školství žádnou vytouženou revoluční vymožeností, ale spíš nedobrovolnou realitou, po níž byl Sovětský svaz nucen sáhnout vzhledem ke své situaci, dané revolucí a válkou. A my je brali

všechny jako svůj velký vzor. V době, kdy se ve většině Evropy povinná školní docházka prodlužovala, my ji zkracovali a zaváděli jsme osmiletku. A po několika málo letech rozumnější školské politiky jsme opět snížili prakticky základní docházku na osm let, protože ty dva roky jakési takési školní docházky do povinné desetiletky zůstávají spíš jen na papíře. Kdo nejde do učebního poměru nebo na další typy středních škol /gymnázium, střední odborné školy, resp. střední odborná učiliště s maturitou/, vychází prakticky po somi letech. A důvod? Průmysl potřebuje lidi, a tak sem s nimi. A náklady na školství nejsou také nejlacinější. Také v přípravě učitelů a středoškolských profesorů se reformy netrhly - a opět ode zdi ke zdi. Co je platné, že mají dnes naši učitelé kromě těch, co vyučují na mateřských školách, vysokoškolské vzdělání /a někteří dokonce i titul PaedDr./, když celková úroveň našich pedagogů, mimo jiné i v důsledku stále za životem spíše pokulhávajících platových úprav a tím i neúměrné feminizace, reálně značně poklesla. Uprávně řečeno, na pedagogické fakulty, resp. filozofické a přírodovědecké fakulty s učitelským zaměřením, jsou většinou ti /lépe řečeno ty/, kdo by jinde neuspěli /y/ nebo chtějí dosáhnout vysokoškolského vzdělání za každou cenu. Výběr je navíc pokriven tím, že v rozporu s ústavou se nesmějí hlásit k žádnému náboženství, což vede jednak u mnoha k neupřímnosti a pokrytectví a jednak řadu poctivých, nábožensky orientovaných mladých lidí, z nichž by byli dobří a zodpovědní pedagogové, apriorně eliminuje. Je až směšné sledovat, jak přesto chodí mnohé učitelky do kostela do jiné obce, nebo přes celou Prahu a volí už na počátku svého manželství raději konflikty s rodinami svých partnerů, když musí, chtějí-li si udržet zaměstnání, odmítat třeba svatbu v kostele nebo pokřtění svých dětí. Nejsme jistě zásadně proti reformám, ani proti experimentům. Rychle se rozvíjející život, plný změn, se bez nich neobejde, ale měly by odpovídat opravdovým potřebám společnosti /viděným však spíše z ptací než žabí perspektivy/ a směřovat už s předstihem výš a dál. A nepoměřovat stále jen jednostranně, podle vzoru svého politického přítele, zvláště je-li občas spíš za námi než před námi. Chtít se vrátit ve všem všudy ke školství bývalého c.k. mocnářství nebo i první republiky, jak by si to přáli někteří skalní staromilci, je ovšem stejně nemožné, ale vylévat soustavně z vaničky i dítě, které se tak nemůže ani pořádně vyvinout, je stejně pošetilé a nemoudré. Odporuje právě hlubokému, pansofickému Komenského pojetí moudrosti, která nás učí poznávat, co

je už překonané a co je třeba rozvíjet, oč je třeba usilovat. Opravdu vědecky, protože i pedagogika je věda, bez politického nebo lépe řečeno politikářského konjunkturalismu. Učit se být moudrým je, jak vidno, nejen úkolem těch nejmenších, ale i celé společnosti, především těch, kdo výchovu a vzdělání mladé generace připravují a jsou za ně odpovědni.

- ot -

Stalo se v Olomouci

V pátek 2. října 87 v 9,15 hod. mělo u okresního soudu v Olomouci proběhnout veřejné soudní řízení ve věci Michala Mrtvého, moravského katolického aktivisty, stíhaného pro rozmnožování převážně náboženské literatury, zvláště pak za rozmnožení statě Eriky Kadlecové o náboženství u nás. Při posledním odvolacím řízení u krajského soudu v Ostravě byl rozsudek okresního soudu zrušen a vrácen k doštření a znovuprojednání v Olomouci. Tomuto jednání měl předsedat JUDr. Josef Horník. - Krátce před začátkem jednání bylo oznámeno, že řízení se odkládá na neurčito, a to podle sdělení úřednice u soudní síně proto, že soudce Horník náhle onemocněl.

Již den před zahájením řízení byla několika přátelům znemožněna účast tím, že jim byla náhle zrušena plánovaná dovolená - řádně ohlášená - a to pod různými záminkami. Další události mohou být ukázkou současného stavu zákonnosti v ČSSR, zvláště pak na severní Moravě. Ing. Tomáš Hradílek byl již od čtvrtka 1. října t.r. hlídán ve xx svém bydlíšti. Ostraha pokračovala celou noc a ráno, po vstupu na nádraží v Lipníku nad Bečvou byl T. Hradílek obsteupen příslušníky VB a vyzván bez vysvětlení k následování. Po námitkách a protestech mu bylo oznámeno, že pokud nepůjde dobrovolně, bude předveden násilím. Tomáš Hradílek na to reagoval tím, že tento zásah považuje za protiprávní a lehl si na zem. Asi po 20 minutách přijelo auto VB a T.H. byl násilím naložen dovnitř. Poté byl převezen do 2. poschodí budovy SNB v Přerově, kde byl bez odůvodnění a protiprávně prohlédán. Asi po 3 hodinách byl vyzván k opuštění budovy. /Během těchto tří hodin se T. Hradílek odmítal účastnit jakéhokoli hovoru./ Na námitku, že by měl být odvezen tam, kde byl vzat, reagovali příslušníci tím, že Tomáše vynesli z budovy a položili ho ba zem. - Zároveň v Lipníku přihlíželo mnoho občanů a ti byli jednáním příslušníků MV pobouřeni.

Nejinak se vedlo dalším třem přátelům Michala Mrtvého, kteří se chtěli účastnit tohoto veřejného zasedání. Jan Kišš, Petr Holubář a Stanislav Devátý z Gottwaldova-Zlína byli již po příjezdu na nádraží ČSD v Olomouci perlustrováni uniformovanými příslušníky VB. Po odmítnutí jim byly zadrženy občanské průkazy a ná -

silím zabráněno v nástupu do tramvaje. Nicméně po krátké tahanici a po protestech přihlížejících občanů se jim podařilo nastoupit a odjet k budově soudu. - Budova okresního soudu v Olomouci připomínala stav obležení. Bylo zde připraveno modré vozidlo VB /tzv. anton/ a dalších asi 15 vozidel VB, nepočítaje vozidla STB.

Krátce před 9. hodinou byli tři přáteklé před budovou soudu znovu zadrženi a opět bez vysvětlení vyzváni k nástupu do připravených vozidel VB. Po protestech a prohlášení všech tří, že tento zákrok považují za protiprávní, si všichni tři lehli na zem. Dále pak je nutno zabývat se každým z nich zvlášť.

Na Petra Holubáře se vrhlo asi 8 příslušníků VB. Chytili ho a brutálně se ho pokoušeli naložit do vozidla. Při tom byl tloučen pěstmi a násilím mu byla nasazena pouta. Za vlasy byl vtážen do vozidla, tam sražen na podlahu a jedním z příslušníků byl s nohou na krku držén na zemi. Před očima mu byla držena bombička se slzným plynem a příslušník, který ho držel, mu nadával: "Jestli se pohneš, ty hajzle, tak ti to stríknu!"

Petr Holubář, při zákroku hlasitě volal o pomoc a žádal spravedlnost. Té se mu dostalo tím, že byl převezen na VB v Olomouci, kde do půl pasu svlečen /při nakládání do vozidla/ a s pouty na rukou držén asi další hodinu.

Dalšímu z účastníků - Janu K. Ššovi, invalidnímu důchodci, trpícímu srdeční slabostí - se nedostalo zacházení o mnoho lepšího. Asi 6 příslušníků se ho rovněž pokoušelo vtáhnout do dalšího vozidla VB a přitom byl boxován pěstmi a bit obušky. Když se příslušníkům VB podařilo nasoukat ho do vozu, by přitlačen halvou na sedadlo a jedním z příslušníků škrčen tak silně, že dostal srdeční záchvat a musel mu být podán nitroglycerin. Jan Kišš celou dobu zákroku volal hlasitě o pomoc. Byl rovněž převezen na VB v Olomouci.

Stanislav Devátý, ležící na zemi, byl také napaden asi 5 příslušníky a i ti se ho pokoušeli odvléci do vozidla. Trvalo to asi 10 minut a během té doby se kolem shromáždila sposta lidí, přivolaných voláním všech tří o pomoc. Díky těmto shromážděným, kteří hlasitě protestovali, byl Stanislav Devátý ponechán ležící na zemi. Možní říci, že občanů bylo velmi mnoho, vystupovali z tramvají, zastavovali vozidla a také přihlíželo hodně lidí z budov v okolí soudu. Ze strany přihlížejících se příslušníkům VB

dostalo hodně protestů a námitek. Před budovou soudu byl také protiprávně a bez odůvodnění zadržen a převezen na VB Vít Pelikán z Olomouce.

Přátelé Michala Mrtvého /bylo jich asi 40/, kteří se nako- nec po kontrolách občanských průkazů dostali do budovy soudu, /ovšem bylo již známo, že soudní jednání je odročeno na neurči- to/ šli a shromáždili se před budovou VB. Žádali propuštění protiprávně zadržených spoluobčanů Petra Holubáře, Jana Kišše a Víta Pelikána. Vzápětí však došlo k další potyčce mezi občany a příslušníky VB, kteří z budovy VB vyvedli Petra Holubáře a snažili se ho opět brutálním způsobem dostat do přistaveného vozidla VB a odvézt na neznámé místo. Petr Holubář volal o po- moc, vozidlo VB bylo obstoupeno lidmi a tak mu bylo zabráněno v odjezdu. Těmito nenásilnými protesty bylo dosaženo i propu- štění dalších zadržovaných Jana Kišše a Víta Pelikána. I tomuto incidentu přihlíželo mnoho kolemjdoucích hlasitě odsuzujících jednání příslušníků VB a STB, kteří se tohoto zúčastnili. Po pro- puštění všech tří zadržovaných se všichni přihlížející rozešli.

Co k tomu dodat: Michal Mrtvý je mladý 24letý katolík, a už tím, že byl poslán do vazby a v ní držen několik měsíců, se mo- censké orgány zřejmě snažily udělat z něho odstrašující příklad. Tomu nasvědčuje i incident z 2. října t.r. Podle odhadu se akcí policie /včetně Lipníku nad Bečvou/ účastnilo více než 100 pří- slušníků. Dveře do soudní budovy byly rovněž blokovány STB a ta kontrolovala i pracovníky soudu. Jednání bylo přeloženo z velké soudní síně č.7 do malé s kapacitou asi 20 míst /č.4/, a před touto místností už byla nachystána tzv. veřejnost, aby neby- lo možno říci, že proces neměl formální náležitosti. V těchto lidech byli p známi i bývalí spolupracovníci soudce Horníka /ten kdysi pracoval v Sigmě Olomouc/. Celá tato režie měla zřejmě za úkol odsoudit Michala Mrtvého bez skutečné veřejnosti.

10. října 1987

S.D., Gottwaldov-Zlín

Funkce mýtů ve společnosti

Autorem této podnětné úvahy je mladý ekonom z generace třicátníků. Vzhledem k jeho zaměstnání v oficiální instituci je uveřejňována pod pseudonymem.

Pro poznávání je užitečné rozlišovat děje, události, spontánně označované jako subjektivní, t.j. zjevně v kompetenci toho, kdo poznává nebo jedná, a děje, události objektivní, jejichž příčiny zjevně leží mimo vnímajícího.

Lidé poznávají, odkrývají objektivní. Poznání je jednotlivé, vztahuje se k jednotlivostem. Poznávání jednotlivostí však provokuje rozum k dotazování na vyšší jednotlivé, směřuje též k představě celku, vytváří vědomí jakéhosi všezahrnujícího komplexu.

Poznatky jsou sdělitelné. Děti mohou vstupovat do samostatného života vybaveny předběžnou představou celku, převzatou od předchozích generací, např. prostřednictvím vzdělávacích procedur. Jsou-li obrazy světa, které si jednotlivci utvářejí při odkrývání objektů, podobné či téměř shodné, může to být důsledek dosažené úrovně poznání a veřejného zájmu o toto vědění. Více-méně identický obraz světa, obecně sdílené přesvědčení o jednom určitém "vřazení" jednotlivců do celku, o jednom určitém údělu lidí v celku, přesvědčení o nevyhnutelném /zákonitém/ uspořádání celku atp., takové představy hromadně ~~vnáší~~ komunikované a uznávané jako platné mohou zpětně působit jako činitel, který posiluje soudržnost společnosti.

Poznávání, pronikající odkrývání jednotlivostí a uvtáření individuálních zkušeností je náplní života. Předmětem poznání se může stát i společnost, nebo také její "vřazení" do celku. Jednotlivé pronikající odkrývání může dospívat k závěrům, které nebudou shodné s předběžným obrazem celku, světa. Takové poznání se může stát zdrojem partikularizace občenů, příčinou oslabování soudržnosti společnosti.

Fakt, zda je určité společenství více nebo méně soudržné, je důležitý při vzájemných komparacích a konfrontacích společností. Společnosti, která předvídá možnost komparace či konfrontace jistě prospěje, pokusí-li se zvýšit soudržnost, sjednocení indi-

viduálních cílů občanů. Značné sjednocení individuálních cílů zvětšuje sílu společnosti. Proto větší integritě společnosti může napomoci též zmenšení prostoru anebo zákaz poznání, které by zpochybňovalo přiměřenost společného, integrujícího obrazu světa. Vůdcové, kteří volí takový ~~skrzskrzskrz~~ postup, mohou jednat s vědomím, že nesledují osobní cíl, nýbrž usilují o nadosobní, o posílení integrity společnosti pro případy komparace.

Každý obraz světa, má-li mít šance na obecné přijetí ve společnosti, musí zjevně demonstrovat návaznost svého výkladu na realitu, na děje a události, které jednotlivci mohou ověřovat a přijímat jako platné ~~skrzskrz~~ výpovědi o objektivním. Lze říci, že v uvedeném smyslu musí být obraz světa-celku-vědecký. Krom přívlastků a vnějších znaků vědeckosti musí mít vnitřní přesvědčivost, nezbytný předpoklad k obecnému uznání.

Poznávání, individuální odkrývání partikularit, se zaměřuje na nové objekty, ale vrací se i k minulým. Poznávání a utváření individuálních zkušeností může vést k závěrům, které se neshodnou s uznaným obrazem světa. K procesu poznávání patří ověřování, tedy komunikace individuálních poznatků. Poznávání, které je životní náplní, shromažďuje materiál k pozměňování obrazu světa.

Dá-li společnost vlivem určitých okolností přednost tomu, aby využila integrujících účinků uznaného obrazu světa, začne patrně usilovat též o to, aby zabránila všemu, co by mohlo narušit uznanost jejího obrazu světa, integritu projevovanou v maximální shodnosti individuálních cílů, její sílu. Začne-li společnost, byť v zájmu zmobilizování vlastní síly, zmenšovat prostor individuálně pronikajícímu odkrývání, které se jakkoli může dotýkat uznaného obrazu světa, nutně tím vytvoří podmínky pro postupnou přeměnu tohoto obrazu, ale i všech dalších poznatků, které by mohly narušovat soudržnost společnosti, v mýtus.

Mýtus je pojmenování pro uznaný obraz světa /založený na poznání obecně přijatém za platné/, který senemění ani vzdor pokračujícímu poznání. Stejným slovem seněkdy označují i dílčí výpovědi o objektivním, které stejně vytrvale odolávají korekcím nového poznání.

Mýtus, kodifikovaný případně též ritualizovaný obraz světa, může vykazovat zesílené integrující účinky na společnost. Každému jednotlivci nabízí určité pohodlí, šetří námahu proni-

kajícího odkrývání tím, že nabízí již zhotovený obraz celku, který může poskytovat objasnění základních životních nouzí, popis společného údělu, obraz účinků sil, zákonů, z jejichž vlivu nelze uniknout. Mýtus nabízí jednotlivci určitou možnost vyrovnání a vyrovnávání s nepoznaným celkem či s dílčími objektivitami, poskytuje jakousi podobu smíru se jím, která se obejde bez námahy poznávání. Představuje-li převažující shoda v cílech, které sledují jednotlivci, sílu společnosti, pak mýtus se na vzniku takové společnosti významně podílí.

Společnost, která se o takové své síle chce ujistit, musí o mýtus pečovat, reprodukovat jej, musí mýtem žít, angažovat se do mýtu.

Mýtus, který nabízí uznaný obraz světa a tím poskytuje jednotlivcům možnost vyrovnávat se s nepoznanými silami celku určitým smírem, bez námahy a riskování omylu při pronikajícím odkrývání, předpokládá jejich důvěru - víru.

V době, kdy proces uznávání ještě nebyl ukončen, se nový obraz světa ucházel o důvěru jednotlivců tím, že přinášel vysvětlení pro vřazení individua do celku, že jeho výklad celku těsně-prokazatelně souvisel s objektivitou, že jím identifikované síly se projevovaly jako rozhodující, jejich účinky jako předvídané, atd. Byl-li tento obraz světa uznán a posléze se proměnil v mýtus, pak je třeba předpokládat, že jednotlivci, protože jej přijali, jsou ochotni podřizovat své jednání s jeho posledních důsledcích účinkům mocnějších sil, prasilám identifikovaných mýtem. Společnost, která jeden z zdrojů své síly čerpá v mýtu, pak již od občanů vyžaduje víru v nevyhnutelné působení prasil a žádá důvěru občanů ve správnost úsudku těch, kteří společnost řídí a hlouběji pronikli k jádru obrazu světa. Taková společnost může od svých občanů vyžadovat vědomé podřizování mýtu, disciplínu při událostech společnosti, jež mohou být provázeny účinkem prasil.

Třeba-li společnost svou sílu unifikací cílů a vůlí jednotlivců a využívá-li při tom integrujících vlivů mýtu, je pro ni užitečné, když posiluje převažující jednání jednotlivců, že prasil světa upravují dění jednotlivého tak, že nemohou nastat události, jež by měly samostatný smysl, zůstaly by beze vztahu k mýtu.

mý

Stabilitě a síle společnosti napomáhá, když mýtus přesune podstatnou část tíže života, t.j. mocná rozhodnutí, která mění algoritmy soužití společnosti, do minulosti. /Revoluční převraty již byly, hlavního cíle společnosti již bylo dříve dosaženo./

Život všedních dní přináší jednotlivcům strádání. Mýtus jejich existenci připouští jen jako participaci s partikulárním, buď bez jakékoli vazby na celek /pomíjivost, dočasnost obtíží/, anebo jen s poukazem k celku, který však je formální, bez podstatné vazby /matěřská znaménka/.

Protože strádání všedních dní je prokazatelné, je součástí individuálních zkušeností, nemůže je mýtus odmítat docela. Musí tedy připouštět, že přijaté algoritmy soužití v této společnosti, její vazba k celku, ještě není dokonalá. Mýtus musí připouštět perfektibilitnost existujících algoritmů, ovšem s výhradou, že výběr rozhodujícího algoritmu se již udál.

Možnost dílčím způsobem zlepšovat uspořádání a soužití ve společnosti nabízí dvojí užitek. Naděje pomáhá jednotlivcům snášet přítomná strádání, což méně oslabuje kolektivní sílu společnosti. Navíc i přiměřená otevřenost dílčímu zlepšování společenských poměrů dovoluje, aby mýtus deklaroval existenci společného cíle všem těmto snahám. Spojí-li jednotlivce ke společné vůli i směřování k identickému cíli, síla společnosti vzroste. Avšak dosažení tohoto cíle, protože běží o jednu z variant podstatných rozhodnutí života, mýtus opět musí přesunout do neexistujícího horizontu, do budoucna /komunismus/.

Mýtus, který aspiruje stát se obrazem světa, musí mít těsnou vazbu na realitu, nemůže se zcela vymykat z dosahu individuální zkušenosti. Nové poznání dílčích objektů a utváření nových individuálních zkušeností pozměňují znalosti o jednotlivostech. Tím se současně shromažďuje též materiál k pozměňování obrazu světa. Jednotlivci nové poznatky ověřují, musejí je komunikovat. Tím vzniká pro mýtus určité nebezpečí. Pokud dá společnost přednost síle, opírající se o jednotnost cílu obězanu a těžící přítom z účinků mýtu, pak musí tomuto nebezpečí čelit.

Jedna z možností, jak mýtus může oslabovat toto nebezpečí, existuje v oblasti možné, individuální zkušenosti. Mýtus aplikuje, využije bezprostřední přesvědčivosti poznatků z oblasti

individuální zkušenosti a dovodí, že v jiné společnosti, při jejím uspořádání, které překročilo hranice mýtu, existuje větší strádání /např. hrozba nezaměstnanosti - ztráta zdroje důchodu a seberalizace, existence nespravedlivé sociální diferenciací, vykořisťování atd./.

Tím, že mýtus v zájmu uchování integrity společnosti nemění východiska své argumentace v oblasti bezprostředně jistých individuálních zkušeností /hrozí strádáním, které jiné společnosti nemohou odstranit/, tím předpokládá, že se běh událostí světa zastavil. Věcné změny, které plodí individuální zkušenosti odlišné od obrazu světa mýtu, představují narůstající nebezpečí. Čelit mu lze represemi, odstranit je však nelze.

Vedle fixace argumentů z oblasti individuálních zkušeností, trvá mýtus též na ustáleném výkladu vřazenosti jednotlivce do celku, trvá na nutnosti zachovat algoritmy soužití ve společnosti. Jiné nebezpečí pro něj spočívá v poznávání, které hromadí materiál k pozměňování obrazu světa a v důsledku toho i ke změnám algoritmů soužití. Mýtus může toto nebezpečí redukovat u směrnováním příslušných procesů poznávání /stagnace ve společenských vědách i v rozvoji základů jiných věd/. Běžnou obranou mýtu před nebezpečím, kterým je hromadění materiálu k pozměňování obrazu světa, je zákaz šíření informací s tímto obsahem, izolování a exkomunikace heretiků, s poukazem na objektivní nebezpečí rozkladu či oslabování soudržnosti společnosti, které z jejich vlivu hrozí. Součástí takového postupu může být též snaha nezmenšovat počet ostatních objektů, na něž se může pronikající poznání zaměřovat bez nebezpečí pro mýtus.

Trváním mýtu narůstají rozdíly v návaznostech jeho výkladu světa na události, z nichž jednotlivci vytvářejí své bezprostředně jisté ~~zkušenosti~~ individuální zkušenosti. Trváním mýtu narůstají rovněž rozdíly mezi jeho kodifikovaným obrazem světa a poznáváním, které, ač vystaveno tlakům, hromadí materiál k pozměňování obrazu světa. Tím, že společnost využívá k posílení své soudržnosti integrujících účinků mýtu, tím nutně vytváří podmínky, které pracují proti trvání mýtu.

Jednou z příčin, k produlžujících trvání mýtu, se může stát diferenciací společnosti. V každé společnosti sebe samu spravující se diferencují řídicí a řízené subsystémy. Vrstvy, které řídí společnost, lépe vnímají integrující vlivy mýtu. V silné a stabilní společnosti mají tyto vrstvy své postavení zajiš-

těno stabilně. Řídící vrstvy mají osobitý zájem na stabilizujících účincích mýtu. Mýtus se může stát i prostředkem k opětovnému sjednocování obecných cílů jednotlivců a k obnově síly společnosti /čímž se následně posílí i postavení řídicích vrstev/, anebo prostředkem k prověřování jejich síly a nástrojem exkomunikace asociálů, kteří ztrátou důvěry v mýtus oslabují soudržnost společnosti /a následně též postavení řídicích vrstev/.

Je v zájmu mýtu, aby ponechával volný prostor praktickému, všednodennímu individuálně jistému prožívání a jednání. Je v zájmu řídicích vrstev, aby dokázaly dostatečným počtem partikulárních praktických cílů zaměstnávat činnost jednotlivců.

Při sledování partikulárních cílů se aktivita jednotlivců soustřeďuje směrem od celku, a od obrazu světa. Hledají a snaží si vytvářet mikrosvěty, oblasti jistého prožívání, v nichž identifikují sebe sama, sice pouze vůči partikulárním objektům, avšak s jistotou individuální zkušenosti. Hledání suverenity však přináší i zklamání, upozorňuje na existenci nemanipulovatelných, neovládnutých objektů, jejichž vřazení do celku jednotlivci uniká. Přijal-li jednotlivec mýtický obraz světa, pak věří, že v posledních souvislostech je zatím neovládnutá partikularita vřazena do celku způsobem, který tvrdí mýtus. Důvěřuje vrstvám, které řídí společnost, že vzájemně nejlepšího řízení usilují co nejhloběji pronikat do tajemství uspořádání společnosti a jejího optimálního vřazení do celku. Tím jim přiznává výsadu pečovat o obecně uznávaný obraz světa. Do oblasti bezprostředně prožívaného, jistého, tak postupně proniká vědomí nevyhnutelnosti podřízovat se při pronikajícím poznávání jak prasilám světa, tak také řídicím vrstvám společnosti, jejichž zaměstnáním /posláním/ je pečovat o algoritmy soužití tak, aby společný úděl byl co nejlépe snesitelný.

Ponechat volný prostor individuálnímu pronikání mezi objekty, přináší mýtu, resp. řídicím vrstvám společnosti, kromě přiznání práva na péči o mýtus, ještě další užitek. Výsledkem pronikajícího odkrývání a sebepovtržování jednotlivců ovládnutím partikulárních objektů, je zhotovování produktů, které mohou zpohodlňovat, zpříjemňovat život. Je spravedlivé, že také ti, kdož pečují, aby společný úděl byl co nejlépe snesitelný, se mohou podílet na užívání produktů této praktické činnosti. Avšak vý-

sada pečovat o mýtus posilující soudržnost společnosti a následná výsada péče o algoritmy soužití, umožňuje změnit právo podílu ve výsadu podílu přednostního. K zájmu uchovat si postavení ve společnosti přistupuje tak i věcný zájem na uchování přednostního podílu na produkci ostatních vrstev společnosti, což násobí zájem řídicích vrstev na ~~trvání~~ trvání mýtu.

Osobitý zájem řídicích vrstev společnosti na trvání mýtu je prostředkem k dosahování dvou jejích cílů, které ovšem nelze sledovat nezávisle.

Prvním cílem lze nazvat úsilí posilovat své postavení ve společnosti zaměstnáváním ostatních vrstev.

Druhým cílem lze nazvat posilovat své postavení ve společnosti ~~zaměstnáváním ostatních vrstev~~ reprodukcí soudržnosti, třibením síly společnosti.

Dají-li řídicí vrstvy přednost prvnému cíli, jednotlivci to pocítí jako přibývání podnětů k individuálním aktivitám, jako všeobecnou přízeň rozmanitým ~~vlivům nových objevů~~ v přírodních vědách a v technických disciplínách. Nejisté pocity se mohou postupně přeměňovat v jistoty individuálních zkušeností přímo závisle na tom, zda jednotlivci mohou přiměřeně zužitkovat výsledky své větší činnosti. Převažující spokojenost s vlastní životní úrovní a spokojenost s možnostmi seberalizace při partikulárních praktických aktivitách je významný stabilizující činitel. Probuzená činnost obyvatelstva se projeví narůstáním společenského bohatství, což mohou zužitkovat i řídicí vrstvy přiměřeným zvětšením svého přednostního podílu.

Podněcovaná aktivita tím může vyprodukovat tím více prostředků ke správnému a z pohodlnému životu, čím větší bude mít prostor k pronikajícímu odkrývání. /Zaujetí "techniků" pro jejich problémy je žádoucí, budou-li své pronikající odkrývání orientovat na možnosti zvyšování blahobytu a ne na revizi obrazu světa a budou-li při svém zaujetí respektovat postavení řídicích vrstev společnosti a jejich monopol na péči o algoritmy soužití./ Přesto, že řídicí vrstvy mohou vyvíjet zvláštní úsilí, aby se aktivizované pronikající odkrývání zaměřovalo výlučně k partikulárním aktivitám, dotazování, které ve svých důsledcích směřuje k představě všezahrnujícího

celku. Čím větší prostor má pronikající odkrývání k tomu, aby účinněji ovládalo další objekty, tím rychleji se může hromadit materiál k pozměňování obrazu světa a průběžně narůstá zájem i o odkrývání algoritmů uspořádání společnosti, tím větší nebezpečí pro trvání mýtu.

Vrstvy, které mají zájem na trvání mýtu proto musí osvědčit zdatnost rozpoznávat nebezpečí oslabování soudržnosti společnosti rozbíháním individuálních cílů. Vytrácející se vnitřní soudržnost společnosti je nutno restaurovat. Proto se organizují procedury její opětné sebeidentifikace sjednocováním individuálních cílů, což může být provázeno více či méně dramatickými událostmi rozchodu s renegáty.

Obnova vnitřní integrity společnosti opětným zaangažováním jednotlivců do mýtu, není možná bez redukce prostoru pronikajícímu odkrývání. Úbytek šancí k seberalizaci, pokles motivace k individuální činnostem, se ve svých důsledcích nemůže projevit zpomalením procesů tvorby bohatství společnosti a pravděpodobné vysychání zdrojů k čerpání výsadních podílů na tomto bohatství, to mohou být signály k tomu, aby se vrstvy řídicí společnost dříve či později zase odhodlaly ~~aktivizovat~~ ~~aktivizovat~~ k pokusu aktivizovat praktickou činnost ostatních vrstev.

Vývoj událostí ve společnosti, která svou sílu utváří prostřednictvím mýtu a jejíž řídicí vrstvy sledují oba na sobě nezávislé cíle, tak může probíhat v periodách. Pro jednotlivá údobí bude příznačné preferování buď prvního anebo druhého cíle. Řídicí vrstvy přitom musí osvědčovat dvojí dovednost. Za prvé správně skloubit velikost svého výsledného podílu bohatství společnosti s mírou otevírání prostoru individuální činnosti, jež sice urychluje tvorbu tohoto bohatství, avšak současně pracuje proti trvání mýtu. A za druhé umění včas zablokovat oslabování soudržnosti při rozvíjení vějíře individuálních cílů, správně stanovit rozsah exercicií zaměřených na opětovné semknutí společnosti kolem mýtu a nalézt "Pravého" viníka případné stagnace či decelerace tvorby bohatství společnosti.

Vrstvy, které mají zájem na trvání mýtu, se pokoušejí vštěpovat mýtu jako jediného obraz světa, učinit z něj pilíř vzdělávání. Daří-li se generace, které nastupují samostatnou

životní dráhu, vybavovat unifikovaným obrazem světa, může z toho pro trvání mýtu vyplynout několikerý užitek. Například vědomí pubescentů /byť i vštěpované/, že usilují kolektivně o tentýž konečný cíl /poukazem na jejich zvláštní poslání, atp./, je také jedním z důkazů o soudržnosti společnosti. Přijímání mýtu dospívajícími generacemi jako již uznaného obrazu světa zvětšuje sílu společnosti, která spočívá v jednotě myšlení a jednání občanů, protože posiluje obecnou shodu názorů na "vrázení" společnosti do celku, posiluje shodu názorů na její místo, resp. na poslání v Dějinách, shodu názorů na to, že společnost se řídí nejlepší soustavou algoritmů soužití, shodu názorů na nejlepší způsob rozvrstvení /beztržní spol./ a na určité poslání jednotlivých vrstev, například pečovat o mýtus, atd. Daří-li se vštěpovat dospívajícím generacím mytizovaný obraz světa, znamená to, že pokud se budou jejich individuální zkušenosti utvářet i nadále ve shodě s mýtem, prodlouží se jeho trvání. Budou-li se individuální zkušenosti některých jednotlivců utvářet v nesouladu s mýtem, pak reaktivní osamocení v davu zpomalí hromadění materiálu k pozměňování obrazu světa.

Vzdělávání ale představuje pouze část vlivů, utvářejících mikrosvětly individuálních zkušeností. Druhým zdrojem těchto vlivů jsou aktivity jednotlivců, zaměřované na dílčí objekty. Všední náplně života, kontakty s partikularitami, přinášejí jak jistoty, zážitky ovládnutí jednotlivostí, následkem čehož se utváří suverenita jednotlivců, tak také zážitky zklamání z neovládnutí objektivit, které vyznačují hranice této suverenity.

Připronikajícím odkrývání, které je náplní života, se jednotlivci setkávají s jevy, jejichž následky jsou nečekané, jejichž průběh je nejistý, vratký, anebo zcela nečekaně nastávají, t.j. nejsou známé jejich příčiny. Poznávání je úsilím porozumívat.

Při porozumívání objektům té části světa, která se nazývá příroda, se vyskytují jevy, které nejsou ve shodě s rozumem. Poznávání je úsilím, činit jevy pochopitelnými. Při porozumívání objektům přírody lze dospívat ke zkušenosti, že co se zprvu jeví jako nerozumné, je zatím ještě neodkryté, nepochopené.

Při porozumívání procesům ve společnosti však tato zkušenost už není jednoznačná. Procesy, které se jeví jako nerozumné, buď nelze objasnit korektními logickými soudy, anebo je objasnit lze, ale jejich průběh způsobuje škodu. Při porozumívání procesům ve společnosti tedy lze rozlišovat dvojí nesoulad

s rozumem. Nesoulad logický, který /podobně jako při porozumění objektům přírody/ znamená, že poznávající zatím nepochopil, neodkryl správně průběh určitého procesu. A nesoulad věcný, praktický, který znamená, že příslušný proces neprobíhá zcela v zájmu jednotlivce a vyžaduje přiměřenou kultivaci. Není neobvyklé, když se jednotlivci pokoušejí ovlivňovat procesy, které považují za projev praktického nerozumu.

Při úsilí ovlivňovat průběh procesů, které se jeví jako nerozumné věcně, také existuje riziko neúspěchu, jako v ostatních oblastech poznávání. Avšak neúspěch snahy ovlivnit některý prakticky nerozumný proces, může mít dvojí vysvětlení. 1/ Proces, který se jevil jako prakticky nerozumný, je nerozumný též logicky, t.j. není zatím dostatečně pochopen. 2/ Nebo se ten - týž proces jeví jako věcně nerozumný jednotlivci, který z něj má škodu, zatímco jinému plyne z téhož procesu prospěch, takže někdo jiný jej pokládá za ovládnutý k obrazu svému. Při poznávání společenských procesů mohou jednotlivci dospívat ke zkušenosti, že proces, která se zdá být v neshodě s rozumem, se mu zatím vymyká ne proto, že by jej nepochopil, že nedostatek je na jeho straně, nýbrž proto, že někdo jiný má právě z takového průběhu prospěch. Při poznávání procesů ve společnosti dochází k odkrývání dílčích zájmů, které mohou být protichůdné.

Při porozumění procesům ve společnosti může nastat situace, že v tom, co se poznávajícímu jevílo nejprve jako ojedinělé nerozumnosti praktické, se rozpozná posloupnost procesů, které spolu souvisí proto, že mají společnou příčinu. Společný zdroj praktického nerozumu může být odhalen ve více či méně skrytém zájmu jedné ze společenských vrstev, která má právě z takového průběhu příslušných procesů osobitý užitek, i když z hlediska jiných vrstev jsou tytéž procesy prakticky nerozumné, bez užitku či k jejich škodě. Může nastat situace, že aktivita gnoseologická se postupně pozmění na aktivitu praktickou. Tedy nejen mezi společnostmi, ale také uvnitř společností může docházet ke komparacím nebo konfrontacím zájmů.

Případné komparace nebo konfrontace vrstev společnosti mohou mít různý rozsah s různými následky na algoritmy soužití. Na závěr ještě triviální schéma, rozčleňující hlavní varianty následků z hlediska jejich významu pro trvání mýtu.

1/ Při konfrontaci se potvrdí nezbytnost regulovat soužití ve společnosti zavedenými algoritmy, potvrdí se postavení jed-

notlivých vrstev i trvání mýtu jako činitele posilujícího soudržnost společnosti.

2/ Prokáže se nezbytnost změnit některé algoritmy soužití, čímž se projeví snaha usmířit protichůdné zájmy tak, aby se potvrdilo postavení jednotlivých vrstev i trvání mýtu.

3/ Při konfrontaci zájmů se změní postavení některých vrstev, změní se též algoritmy soužití, aniž se ale oslabí integrující funkce mýtu.

4/ Změna v postavení vrstev a změny v algoritmech soužití podnítlí vystřídání mýtu jiným obrazem světa, aniž se tím změní jeho funkce posilovat soudržnost společnosti.

5/ Dojde ke změně jedné z nejdůležitějších společenských hodnot, převládne jiné pojetí její síly. Schopnost mýtu posilovat pomnožnou shodu kolektivizovaných cílů bude mít menší váhu než projevy síly, kterou utváří vzájemná závislost k aktivitě motivovaných jedinců.

září 1987

K návrhu zákona o podniku, ale nejen o něm

Vztahy mezi podnikem a státem, mezi podnikem a jeho zaměstnanci, výkon dispozičních práv k celospolečenskému vlastnictví a v neposlední řadě postavení komunistické strany v ekonomice země, to všechno jsou otázky, které nelze obejít, když se uvažuje o změnách ekonomického mechanismu Československa. Uspořádání těchto vztahů podle představ současného vedení naší země je obsahem návrhu zákona o státním podniku.

Návrh byl předložen k veřejné diskusi. I když iluze o tom, že by její výsledky mohly nějak podstatněji ovlivnit konečnou podobu zákona nejsou na místě, nelze ji podceňovat. Naši občané v ní dostali po 18 letech možnost se znovu seznámit s problematikou jednoho ze základních společenských vztahů - vztahu občana k vlastnictví /v tomto případě k celospolečenskému vlastnictví/ a zformovat si k ní svůj postoj.

Ve svém příspěvku do probíhající diskuse budu hodnotit návrh zákona - jeho celkovou koncepci i jednotlivá ustanovení především podle návrhu úpravy tohoto vztahu. Jakkoli je důležité právní postavení podniku, stupeň jeho podnikatelské samostatnosti, nástroje či ukazatele, kterými bude veden nebo řízen, rozhodující je vztah občana k celospolečenskému kapitálu. V něm se také nejvýrazněji projevuje neoddělitelnost reformy hospodářského mechanismu země od reformy nebo alespoň podstatných úprav politického systému země, od jeho zásadní demokratizace, bez níž každá hospodářská reforma nutně ztroskotá.

Kapitál a moc

Všechna socialistická hnutí tradičně požadovala zespolštění kapitálu. Je obecně přijímanou skutečností, že s vlastnictvím kapitálu je spojena značná moc nad lidmi. Platí to nejen ve výrobním procesu, ale i v politicko-mocenské sféře. V socialistických zemích sovětského typu byly všechny výrobní prostředky znárodněny, přičemž dispoziční práva k nim převzal stát. Avšak praktické zkušenosti uplynulých desetiletí ukázaly, že se tím výrazně zkomplikoval jak vztah občana k státu, tak i jeho postavení v ekonomickém procesu.

V žádné socialistické zemi nevedlo vyvlastnění kapitálu k

rozvoji politické a občanské demokracie. Míra naplňování občanských a politických práv každého jednotlivce je v nich výrazně nklížší než ve státech, kde kapitál zůstal většinou v soukromých rukou. Je to jen dějinná náhoda, jen důsledek zvláštních podmínek dnešních socialistických zemí, nebo zákonitost? Jestliže kapitál poskytuje moc, neumožňuje monopolní ovládnání kapitálu udržovat monopol moci?

Pokud jde o ekonomiku, pak socialistické země zpravidla výrazně zaostávají za srovnatelnými kapitalistickými státy. Týká se to například produktivnosti zespolečenštěného kapitálu, průměrné životní úrovně, kvality a technické vyspělosti výrobků tad. Žádná z nich se nikdy nedostala do čela světového ekonomického vývoje a technického pokroku. Jestliže v minulosti některé socialistické země mohly být právem hrdé na úroveň své sociální péče, školství či zdravotnictví, pak dnes vynakládají vyspělé kapitalistické státy na tyto účely více prostředků, protože jim to umožňuje rychleji rostoucí národní produkt. Jednou z posledních reálných předností socialistických ekonomik zůstává plná zaměstnanost. Ale stále častěji se ozývá otázka, zda je to skutečně přednost, zda cena, kterou se za to platí - nezájem o práci, nízká produktivita společenské práce, nevyužívání pracovní doby, neodpovědnost, nekázeň - a tedy jistý druh polozaemstnanosti všech, není pro celou společnost příliš vyseká.

Stát - to není žádný abstraktní pojem. Počínání státu určují lidé, kteří jsou u moci. Pokud jsou u moci jen tehdy, když k tomu dostanou od občanů ve volbách mandát, pak je to nutí respektovat jejich občanské i ekonomické zájmy. Když se ale vládnoucí skupina vymkne kontrole občanské společnosti, pak provádí politiku především podle svých zájmů, z nich na prvním místě je zájem o udržení moci. Ovládnání veškerého ekonomického potenciálu společnosti jejich moc značně posiluje.

Podřizuje-li se však ekonomika mocenským zájmům příliš dlouho, nutně se dostane do krize. Je-li v krizi, nejsou prostředky pro růst nebo jen udržení životní úrovně lidí. To vyvolává jejich nespokojenost, což zase oslabuje stabilitu vládnoucího uskupení, které musí dočasně změnit priority a pokusit se o zlepšení ekonomické situace. Když se to podaří, vše se postupně vrací do vyjetých kolejí a koloběh se opakuje. Když se to nepodaří, pak se do krize dostane moc.

Kapitál a komunistická strana

V každé socialistické zemi je veškerá moc, včetně moci ekonomické, soustředěna v rukou jediné vládnoucí strany. Jsou to komunistické strany, které monopolně drží dispoziční práva k celospolečenskému vlastnictví.

Rozebereme si tento problém podrobněji. Analýzy prokazují, že i když řízení velkých kapitalistických firem přebírají ve stále větší míře manažeři, majitelé kapitálu jim nikdy nepředávají dispoziční právo ke kapitálu. Mezi tato práva patří především právo rozhodovat jménem vlastníka o použití kapitálu, určovat cíle, jichž má podnik dosáhnout, a prostředky k jejich dosažení. K nejdůležitějším dispozičním právům patří právo výběru vedoucích pracovníků podnikatelské sféry, schvalování základních finančních výdajů, způsob rozdělení zisku, provádění průběžné i následné kontroly veškeré podnikatelské činnosti a v neposlední řadě i dohled nad tím, jak se podnik přizpůsobuje měnícímu se okolí, jak se rozvíjí v pokrovnání s konkurenčními firmami.

Nemůže být pochyb o tom, že v socialistických zemích si tato práva vyhradily komunistické strany. Na svých sjezdech a zasedáních ústředního výboru stanoví závaznou generální linii rozvoje ekonomiky a určují prostředky pro její realizaci. Její vedení rozhoduje, pro jaké účely bude užito bohatství společnosti, rozhodují i o proporcích rozdělení národního důchodu na investice i na osobní spotřebu obyvatel. Orgány komunistické strany - od těch nejvyšších až po nejnižší - provádějí výběr vedoucích pracovníků všech stupňů a kontrolu činnosti celého národního hospodářství i všech podniků, závodů a dílen. Vedení komunistické strany je tak ve skutečnosti nejvyšší správní radou národního hospodářství, vládě pak připadla úloha generálního ředitele celé ekonomiky.

Avšak na rozdíl od kapitalistů, nejsou členové KSČ majiteli kapitálu. Míra jejich podílu na výkonu dispozičních práv k celonárodnímu vlastnictví neplyne z počtu jimi vlastněných akcií, ale z jejich podílu na moci, z jejich postavení v mocenské hierarchii. Mají tedy právo rozhodnout o použití tohoto vlastnictví, ale protože nestříhají kupóny, nemají přímý podíl na výnosu celospolečenského kapitálu a proto nenesou přímou ekonomickou odpovědnost ani za výsledky celého národního hospodářství, ztráty podniku, v němž pracují, se neprojevují ztrátou jejich osobní

ho majetku. Jejich odpovědnost je mocenská: buď postupují v mocenské pyramidě nahoru /což je přirozeně spojeno s vyšším platem i dalšími výhodami/,nebo klesají dolů. Ekonomické výsledky jejich činnosti však dopadají na všechny občany země v růstu nebo stagnaci životní úrovně,ve zlepšování nebo zhoršování životního prostředí,v úrovni školství,zdravotnictví , sociální péče apod.,příčemž tito občané nemají do rozhodování komunistické strany co mluvit.

Hlavním důvodem,pro který komunistické strany lpějí na přímém ovládnutí ekonomiky rozhodně není zájem na osobním obohacování jejich členů,i když jak nedávno ukázal případ "Babinský",mnoho z nich využívá své postavení k osobnímu prospěchu. Jde především o možnost ovládat společnost nejen prostředky státní moci,ale i ekonomickými prostředky.

Kapitál a občané

Už jsme si řekli,že v důsledku monopolního soustředění celospolečenského vlastnictví v rukou státu,přesněji v rukou komunistické strany,která stát řídí,mají občané méně politických a občanských práv. Monopol moci posílený monopolním ovládnutím kapitálu výrazně snižuje podíl občanů na rozhodování o politice celého státu i jednotlivých obcí.

Avšak vztah státu a jeho obyvatel je v socialistické zemi zároveň vztahem ekonomickým a pracovně právním. Stát jako monopolní zaměstnavatel proto upravuje svůj vztah k občanům také podle svých zaměstnavatelských zájmů. Občanům například neurčuje jen daň z příjmu,daň z majetku a pod.,ale jako monopolní zaměstnavatel jim stanoví přímo výši příjmů. Pracovní zákonodárství je rovněž upraveno podle potřeb státu. Zaměstnanci mají ztíženou možnost změny zaměstnání,bez souhlasu zaměstnavatele nesmějí pracovat mimo hlavní pracovní poměr a platí pro ně i další omezení. Zaměstnavatel je může propustit nejen proto,že špatně pracují nebo že je podnik už nepotřebuje,ale i pro jejich politickou aktivitu,pokud se dostane do rozporu se zájmy vládnoucí skupiny. Zaměstnanci si nemohou založit svou nezávislou odborovou organizaci,když jsou nespokojeni se způsobem,jakým oficiální odbory hájí jejich zájmy vůči jejich zaměstnavateli - státu,a nemají ani právo na stávkou k prosazení svých požadavků. Dodejme ještě,že platný trestní zákon posuzuje trestní činy proti majetku a právům státu podstatně přísněji,než obdobné činy spáchané proti občanům.

Občan socialistického státu je tak vůči státu jako monopolnímu podnikateli a zaměstnavateli v daleko slabším postavení, než občan státu kapitalistického vůči jednotlivým podnikatelům. Tam při konfliktu s jedním podnikatelem si může najít zaměstnání u jiného nebo začít podnikat sám. V socialistických zemích nemá kam uniknout. Kádrové materiály jej doprovázejí od školních let až do smrti, z jednoho podniku do druhého. Ukazuje se, že ekonomické ovládnutí jednotlivých občanů je velmi účinným způsobem ovládnutí celé společnosti. To od roku 1948 až do dneška poznaly statisíce občanů na vlastní kůži, a proto strach ze ztráty místa, ze ztráty kvalifikace a poklesu životního standardu působí dnes silněji než strach ze ztráty svobody. Není divu, že za takového stavu věcí se pracující nepovažují za spoluhlajitele ~~společníky~~ celospolečenského vlastnictví, za občany-výrobce, ale za nájemní zaměstnance státu, kterým jsou jeho zájmy v zásadě cizí.

Moc a ekonomika

Vláda řídí národní hospodářství jako jeden velký monopol, který plně ovládá trh své země. Absolutní monopol zrušením jakékoli konkurence ruší i trh. Konkurence mezi podniky jednoho majitele nemá smysl. Proto nastupuje centralistické, v podstatě mimoekonomické a byrokratické řízení všech rozdělovacích procesů. Vyřazením trhu se stávají nepotřebnými takové ekonomické kategorie, jako je kapitál, cena jako míra uspokojování potřeb, řada funkcí peněz, zisk, daně a mnoho dalších.

Po dlouhou dobu je možno se obejít bez trhu. Za zvláštních podmínek, například při rychlé industrializaci země jako právě na válku, za války - kdy se na výdaje nehledí, a je-li třeba zajistit mocenské potřeby vládnoucí skupiny, má monopol státního podnikání značné přednosti. Ale v delším časovém období se ukazuje, že se nedaří překonat odstup od nejrozvinutějších zemí a mizí naděje, že se tak stane v dohledné budoucnosti. Za stavu, kdy válka jako prostředek globální politiky je prakticky vyloučena, kdy dochází k prudkému vývoji v nových oblastech vědy, techniky a technologie, kdy se spojují jednotlivé národní a regionální trhy do jednoho jednotného světového trhu, na němž dochází k dříve nevídanému pohybu kapitálu, vědeckých a technických poznatků, výrobků i pracovních sil, že neexistence domácího trhu a vyřazenost z trhu světového se stává nepřekonatelnou zábranou dalšího ekonomického a technického růstu. Dochází k ne-

vynhutelné degradaci do sebe uzavřených monopolních ekonomik, ke zrychlujícímu se zastávání za vyspělým světem, ke stagnaci životní úrovně. Žízení ekonomiky podle mocenských priorit te-
tálně selhává.

Společnost není ochotna tento stav dlouhodobě tolerovat. To je situace, v níž se dnes nacházejí mocenské skupiny prakticky ve všech socialistických zemích, což je nutí hledat východiska ve změně hospodářského mechanismu. Budou-li změny podstatnější, pak se hospodářská situace zlepší dříve a zlepšení bude pronikavější. Bude-li se změny otálet nebo půjde-li jen o hru na změny, je další pokles nevyhnutelný. Ale bez zrušení monopolního postavení státu v ekonomice, bez zrušení monopolu na disponování celonárodním vlastnictvím, bez obnovení trhu, žádné trvalé řešení není možné.

X X X

Návrh zákona

Obraťme nyní pozornost k návrhu nového zákona. Podívejme se, zda změna začlenění podniku a jeho zaměstnanců do soustavy právních, pracovních a občanských vztahů.

1/ Majetkové postavení podniku

Z á k o n definuje podnik jako samostatnou právnickou osobu a jeho činnost lze omezovat jen na zákonném podkladě. Právní samostatnost podniku však v tomto případě neznamena, že podnik bude samostatný i ekonomicky. Tuto samostatnost nebude mít, protože na něj nepřejde právo samostatně disponovat svou částí celospolečenského vlastnictví, kterou má v užívání, a navíc bude omezena četnými ustanoveními návrhu tohoto zákona i řadou doplňujících předpisů.

Podnik bude v postavení podobném postavení nájemce, který hospodaří na cizím. Přitom nebude mít nárok ani na tu část majetku, kterou vlastním přičiněním rozmnožil, má slíben pouze jistý podíl na zisku. Nájemní smlouva, jejíž vzor je obsažen v návrhu zákona o podniku, přitom ponechává správci majetku /státu/ možnost o své vůli měnit jak výrobní, tak i ekonomické podmínky obsažené ve smlouvě. Bude to vztah dvou nerovnoprávných partnerů, který lze přirovnat ke vztahu mezi feudálem a jeho téměř bezprávným poddaným.

2/ Postavení KSČ

Jak už bylo řečeno, návrh zákona nemění ^{existující} ~~dispoziční~~ rozdělení dispozičních práv k celospolečenskému vlastnictví. Naopak, vedoucí úloha KSČ v podnikové sféře se stává součástí zákonných ustanovení. Výslovně přitom návrh zákona uvádí tři oblasti:

a/ KSČ bude určovat zásady hospodářské politiky, bude po příslušné plánovací období stanovovat cíle i prostředky k jejich dosažení;

b/ Návrh zákona zaručuje komunistické straně právo na uplatňování její kádrové politiky. To znamená, že o výběru vedoucích pracovníků na všechna jen trochu důležitější místa budou i na dále rozhodovat její orgány. Z návrhu zákona lze dovodit, že se nepředpokládá změna dosud platných kritérií tohoto výběru. Tak například mezi předpoklady pro výkon funkce ředitele podniku se opět klade na první místo politické předpoklady a teprve za nimi je odbornost a charakter;

c/ Návrh zajišťuje komunistické straně právo kontroly činnosti každého jednotlivého podniku. To, že KSČ bude kontrolovat i chod celého národního hospodářství je natolik zřejmé, že o tom ani není nutné se v zákoně zmiňovat.

Návrh zákona zakotvuje nadřazené postavení KSČ i jejích členů v soustavě vztahů občanských /kádrová politika v podstatě je občanským vztahem/ a ekonomických. Nové je, že toto její postavení je součástí právní normy.

3/ Postavení federální vlády

Podle zákona se nemá změnit ani úloha, kterou má federální vláda při řízení národního hospodářství. Měly by se však změnit metody tohoto řízení. Jestliže jsme přirovnali vládu ke generálnímu ředitelství československé ekonomiky, pak tento orgán nemá ovládat podřízené jednotky pouze administrativně, nemá jim předpisovat každý jejich krok, ale má jim dopřát jistou volnost rozhodování. Činnost podniků by sice měla být tak jako dosud určována závaznými úkoly a dalšími individualizovanými ukazateli, ale zároveň by se na ně mělo působit obecně platnými ekonomickými nástroji.

Praktickým úkolem tzv. průřezových orgánů vlády, které bezprostředně řídí národní hospodářství - Státní plánovací komise, mi -

nisterstva práce a sociálních věcí, ministerstva zahraničního obchodu, Federálního cenového úřadu a dalších bude převádět koncepce a zásady hospodářské politiky do konkrétní podoby státního plánu. Zároveň budou tyto orgány určovat nástroje finanční, cenové, exportní, měnové, mzdové a sociální politiky a politiky zaměstnanosti.

4/ Úloha odvětvových ministerstev

Pro jednotlivé podniky budou konkretizovat úkoly státního plánu odvětvová ministerstva, která budou podnikům předávat závazné úkoly, normativy, limity, dotace, finanční a další ukazatele. Návrh zákona předpokládá, že se tato ministerstva budou zabývat převážně koncepční činností. Ale ekonomická realita i pravomoc, která je jim dána, je budenutit, aby zůstala v podstatě u dosavadního způsobu řízení.

Jejich postavení jako nadřazeného stupně řízení vůči podnikové sféře je obsaženo v ustanoveních zákona o tzv. zakladateli. Tento nový pojem je v podstatě zástěrkou pro skutečnost, že ministerstvům zůstanou stará oprávnění. Budou dále určovat organizační uspořádání podnikové sféry. Při svém rozhodování jistě nebudou vycházet z kritérií ekonomické efektivity, která - jak uvidíme - budou velmi sporná, ale z toho, že málo podniků se řídí snáze než hodně podniků. Jim zůstane právo jmenovat a odvolávat ředitele i povinnost kontrolovat činnost podřízených podniků. Pokud si podniky budou počínat špatně, budou muset - tak jako dosud, vypracovat postup pro konsolidaci podniku a případně vyměnit jeho vedení /viz ustanovení návrhu zákona o přímé správě podniků/. Teoreticky budou moci trvale ztrátové podniky zrušit. Ani to není nic nového, zlikvidovat podnik je možné i dnes. Otázkou však je, zda se této možnosti bude využívat.

Z hlediska podniku budou odvětvová ministerstva tím článkem řízení, který bude svými konkrétními řídicími akty ~~článkem řízení~~ ~~znamená~~ omezovat a v některých případech i rušit jejich zákonem vyhlášenou podnikatelskou nezávislost. Ministerstva budou rozhodovat o prostoru, který zůstane podnikům k samostatnému podnikání.

5/ Samosprávné orgány

Nově zřizované samosprávné orgány, jimiž je shromáždění pracovního kolektivu a jím volená rada, jsou v zákoně s výjimečnou

upřímností definovány jako orgány účasti pracujících na řízení. Účast na řízení je jen právem vyjadřovat se k ~~otázkám~~ projednávaným otázkám. Pojem samospráva však předpokládá právo všech zaměstnanců samostatně a suverénně spravovat podnik z postavení správců podnikové části celospolečenského vlastnictví. Ale, jak jsme si už řekli, toto právo nebude předáno ani vedení podniku, ani jeho zaměstnancům.

O čem tedy budou samosprávné orgány jednat? Podle zákona budou mít právo schvalovat ředitelem předkládané návrhy na změnu organizačního začlenění podniku, účetní uzávěrku, návrh na rozdělení ročního zisku a jiné otázky spojené s činností podniku.

Mimoto dostává pracovní kolektiv právo volit a odvolávat ředitele. Je to však jen právo zvednout ruku pro navrženého kandidáta, v lepším případě /o tom se v návrhu výslovně nemluví/ vybrat z více navržených kandidátů. Avšak samosprávné orgány nebudou mít právo vybírat kandidáty na tuto funkci nebo navrhopvat jejich odvoňání, nebudou zvolené ředitele do funkce ani jmenovat, ani je z ní odvolávat. Ve skutečnosti je právo na volbu ředitele jen právem veta: kolektiv si nebudemoci zvolit vlastního kandidáta, ale bude mít možnost /pokud pomíneme možnost nepřipustného ovlivňování výsledků voleb/ odmítnout zakladatelem navrženého kandidáta nebo odvolání oblíbeného ředitele.

Také složení rady pracovního kolektivu nesvědčí pro její samostatnost. Dvě třetiny mají být voleny z řad pracujících podniku a ze zástupců stranické, odborové, mládežnické a dalších společenských organizací v podniku. Zbývající třetina pak z odborníků, které navrhne ředitel. Je přirozené, že schavlování kandidátky rady /nebo i výběr jejích členů/ bude výsadou příslušných stranických organizací.

Pro zhodnocení významu orgánů podnikové samosprávy je podstatné to usnesení zákona, které dává zakladateli možnost, aby podle návrhu ředitele podniku zrušil jakékoli usnesení rady nebo shromáždění pracovního kolektivu. Samosprávné orgány si tedy budou moci o problémech popovídat, ale nebudou mít pravomoc o čemkoli rozhodnout s konečnou platností. To znamená, že nebudou ani orgánem podnikové samosprávy, ani kolektivním podnikatelským orgánem. Podle toho si také k nim utvoří svůj vztah pracující podniku.

Návrh zákona nemění postavení člověka ve výrobním procesu. Občan bude opět stát sám proti státnímu supermonopolu. Nestane

se výrobcem, zůstane zaměstnancem.

6/ Ředitel podniku

Zákon definuje postavení ředitele tak, že jako jediný vedoucí "řídí činnost podniku, je za ni a za její výsledky odpovědný zakladateli a pracovnímu kolektivu". Ve skutečnosti, podle toho, co jsme si řekli v předcházejících odstavcích, bude odpovědný jen zakladateli a příslušné organizaci KSČM.

Postavení ředitele by se mělo změnit tím, že by dostal prostor k samostatnému podnikání. Ale ve skutečnosti pro většinu ředitelů bude prostor k podnikání buď velmi omezený, nebo dokonce žádný.

Návrh zákona a předpoklady pro hospodářskou reformu

V předcházejících odstavcích jsme si ~~zkratkami~~ charakterizovali základní ustanovení zákona o státním podniku. Návrh však obsahuje i další ustanovení, která s právním postavením podniku nesouvisí, a proto se obvykle do zákonů tohoto druhu nepojímají. Jde zejména o zásady hospodářského mechanismu země a o další proklamativní /v podstatě nezávazná/ ustanovení o tom, jak by si měl podnik počínat.^{1/} Ale tato ustanovení umožňují odhadnout, zda nový zákon a zásady hospodářského mechanismu vytvoří institucionální předpoklady pro skutečnou změnu hospodářského mechanismu.

1/ Podniky nebudou mít ekonomickou samostatnost^{2/}, nebudou mít ani svůj majetek, ani svůj kapitál. Budou - tak jako doposud - především vykonávat to, co jim přikáže jejich nadřazený or-

1/ Některé z nich zacházejí až do směšnosti: jeden z prvních paragrafů uvádí, že podnik je povinen provozovat svou činnost v souladu se socialistickou zákonností. Ale zákony buď platí - a pak musí být zřejmé, že platí pro každého a že o jejich dodržování není třeba diskutovat, nebo platí jen pro někoho - a pak je snad lepší o tom pomlčet.

2/ Proti ekonomické samostatnosti podniků proti vzniku kategorie podnikového vlastnictví se zpravidla namítá, že by podniky dávaly přednost svým zájmům před zájmy celospolečenskými. Je nanejvýš ironické, že tuto dojemnou starost projevují ti, kteří dnes řídí naši ekonomiku jako jednotný monopolní celek. Výsledky jejich řízení neprokazují, že by oni zájmy společnosti respektovali. Jinak by se nemohlo stát, že by po dobu deseti let nenašli východisko z nehlubší krize našich moderních dějin, do níž zemi zavedli, že by dopustili, aby tak zaostávala za vyspělým světem. Podle skupinových zájmů ji řídí právě oni, a to podle zájmů je -

jich skupiny na udržení moci.

Je to slabá mocenská skupiny. Silné, sebevědomé centrum, opírající se o podporu většiny společnosti by se decentralizace výkonu vlastnických práv na podniky nebálo. Bylo by si jisto, že svou hospodářskou politikou uvede zájmy podniků do souladu se zájmy celé společnosti.

gán - odvětvové ministerstvo - a to v podmínkách, které tento orgán vytvoří. Protože prostor pro samostatné podnikání bude značně omezen, ředitelé brzy zanechají snah o samostatné podnikání, o zvýšení technické úrovně a kvality výrobků, o zmodernizování technologie a snižování výrobních nákladů. Opět se věnují především vyjednávání s nadřazeným orgánem o co nejnižší nebo nejvýhodnější závazné úkoly a o co nejlepší ekonomické ukazatele pro jejich plnění. A protože ministerstva budou vědět, že prosperita podniků bude především závislá na tom, jaké úkoly a podmínky jim stanoví, budou vyjednávat. Důsledky tohoto stavu je možné si ověřit na současných hospodářských potížích Maďarska.

2/ Účinnost nástrojů ekonomického řízení bude minimální. Aby to byly skutečně ekonomické nástroje a proto účinné, nestačí je vytvářet "s využitím zbožně-tržních" vztahů. Pokud ekonomický charakter těchto nástrojů neověří trh, pak budou jen jinou podobou dosavadních ukazatelů.

3/ Hospodářské centrum - tzv. průřezové orgány federální vlády i odvětvová ministerstva, by se měly podle návrhu zákona věnovat především koncepčním otázkám. Ale při zachování závaznosti státního plánu, budou-li muset určovat podnikům nepřehledné množství závazných úkolů a kontrolovat jejich plnění, budou-li bilancovat nedostatkové výrobky a určovat každému podniku individualizované normativy a limity, tak jim na koncepční řízení nezbyde čas. Centrum proto bude fungovat v zásadě postaru.

4/ Rozbor návrhu zákona prokazuje, že cílem přebudování hospodářského mechanismu, jehož součástí jsou i úpravy postavení podniku, není obnovení trhu^{1/}, ale zachování takového mechanismu řízení ekonomiky, který bude preferovat potřeby moci. Trh může být obnoven jen při splnění některých základních předpokladů. Mezi

1/ Když zde hovoříme o trhu, nemáme přirozeně na mysli trh volné soutěže Marxovy doby. Jde přirozeně o soudobý trh, ovlivňovaný mnoha zásahy moderního státu, které nepřejí čiré živelnosti a jejichž cílem je působit jak na běžný chod ekonomiky, tak i ovlivňovat její budoucí podobu.

ně především patří:

a/ "Vyvlastnění státu", t.j. decentralizace dispozičních práv k národnímu majetku na úroveň podniků /zde není místo diskutovat otázku, kdo na podnikové úrovni by měl Těmito právy disponovat - zda manažeři nebo kolektiv pracujících podniku, a jak by měla být zabezpečena celospolečenská vlastnictví kapitálu - zda institucí typu Fondu národního jmění nebo institucemi bankovního typu či ještě jinak/. Podniky musí dostat právo rozhodovat o svém výrobním programu, o investicích a o dalších základních otázkách své činnosti, přičemž jejím cílem musí být maximalizace zisku.

b/ Musí dojít k respektování základních ekonomických kategorií: kapitálu, úroků jako nákladů na získání kapitálu, ceny jako míry ocenění kvality a technické úrovně výrobků spotřebitelem, peněz ve všech jejich funkcích, daní jako zákonodárny- mi orgány uznaného příspěvku podniku na finanční potřeby státu, zisku jako míry efektivnosti podnikové činnosti, mezd jako ceny pracovní síly a pod.

c/ Pro zásadní zlepšení fungování národního hospodářství nestačí existence dílčích trhů, jako např. trhu spotřebního zboží, zemědělských přebytků, melouchářské práce a některých dalších. I když k nim přibude trh s výrobky, vyrobenými po splnění svých závazných úkolů, a o některé služby místních, družstevních nebo individuálních podniků, k zásadní změně nedojde. Československo potřebuje jednotný trh celé země, který se bude postupně otvírat navenek jak směrem ke státům RVHP /což se stane jen tehdy, když i tam vzniknou jednotné celostátní trhy/, tak i k ostatnímu světu, čímž se začne postupně stávat součástí jednotného trhu světového.

Ale jednotný trh nevznikne, proto že návrh zákona o podniku i nový hospodářský mechanismus shora uvedené předpoklady nenaplní. Protože pouhá hra na trh nestačí, k zásadním změnám ~~nedojde~~ ve fungování současného hospodářského mechanismu nedojde.

5/ Klíčovým předpokladem hospodářské reformy je změna posto-
jů občanů k práci, k podniku, ke státu. V návrhu zákona žádné podmínky pro takovou změnu nejsou obsaženy. Na postavení občanů ve výrobním procesu se nic nemění. Totéž platí i pro jejich občanské postavení. I nadále zůstanou vůči členům KSČ občany druhého řádu, dál bude pro ně platit kádrový ~~strop~~, dál nebudou mít ~~na~~ možnost podílet se na skutečném rozhodování. Návrh zákona o

podniku nepřináší nic, co by omezovalo nekontrolovatelnost moci politické a hospodářské byrokracie v ekonomice a vedlo k postupné demokratizaci politického systému.

x x x

Co říci závěrem? Návrh zákona o podniku ve své dnešní podobě je i přes některá svá ustanovení umožňující zvýšit prostor pro samostatné rozhodování podniků v podstatě mrtvě narozeným dítětem. Jeho vliv na procesy odehrávající se v československém národním hospodářství bude velmi malý, protože základní ekonomické a společenské mechanismy se nezmění.

Je však nutné poznamenat, že jakkoli jsou zákonné úpravy postavení podniků, hospodářského mechanismu a dalších sfér života společnosti důležité a potřebné, o skutečných změnách v hospodářském a politickém životě země se rozhoduje jinde a jinak. Stačí si tu připomenout rok 1968 - rok Pražského jara. Dochází k nim tehdy, je-li ve společnosti dostatek vůle k reformám. Vedení naší země takovou vůli nemů, jak o tom mimo jiné více než výmluvně svědčí návrh zákona. Naše společnost, která dnes ze sebe setřásá bezmocnost uplynulých 18 let, ji doposud neprojevila, ale není nutné pochybovat o tom, že dříve nebo později toto vedení, nebo to, které je vystřídá, k reformám donutí. Podmínky pro to pomáhá vytvořit i současný vývoj v Gorbačovově Sovětském svazu a v některých dalších socialistických zemích.

Tento proces už začal. Jeho součástí je i diskuse k návrhu zákona o podniku a o družstvech všech druhů, a bude jím i diskuze o hospodářském mechanismu země. Není možné si však dělat iluze, že by se všechno mohlo změnit ze dne na den. Vzpomeňme si jen, že naše společnost se připravovala k Pražskému jaru prakticky dvanáct let - od XX. sjezdu KSSS v roce 1956. Probíhaly diskuse, kriticky se analyzoval stav společnosti, hledala optimální východiska, vyhranovaly se postoje jednotlivců i společenských skupin. Nemyslím si, že dnes budeme na reformu čekat dalších dvanáct let. Na to jsou problémy naší společnosti hlubší, jejich řešení daleko naléhavější a mezinárodně-politické podmínky příznivější. Ale reforma nám nespadne do klína, přiblíží ji jen úsilí ze strany největšího počtu občanů této země.

Poměry na niti

V tiskárně, v níž jsem pracovala, opravovali výtah. Víc než rok jsme chodili kolem obnažené výtahové šachty a vdychu jsme do ní nechávali padat ředitele nebo osobářku - tu nejčastěji. Ta korpulentní, zdánlivě přátelská osoba byla zlým duchem tiskárny. Ona svým působením dokazovala, že jednoznačně záporné postavy antických a šejkspirovských příběhů žijí mezi námi. Také jsme při stoupaní po schodech četli plakáty, vylepené po zdech. Nejpozoruhodnější byl v mezipatře mezi velkou a malou strojovnou; byla na něm vyobrazena zakrvavená lidská hlava a pod ní byl důrazný nápis: **I TVŮJ ÚRAZ ZNAMENÁ ZTRÁTU VE VÝROBĚ !** Z nástěnky nad schodištěm jsme se dozvěděli, kdo kam pojedě do lázní a jiné zajímavosti. Na jaře toho roku, kdy byl výtah v generální opravě, se na nástěnce objevili odněkud vystřižení zajíčci s rozkošnými pusinkami, zručně nakreslená malovaná vajíčka a nápis, týkající se veselých velikonoč. Ale dlouho tam ti zajíčci nevydrželi; snad do týdne byli pryč a na jejich místě se ocitly fotografie z tiskárenského provozu. Na jedné té fotce byla třeba dělnice, jak sedí u stroje s kastrůlkem na klíně, a popisek pod fotkou to komentoval slovy: "Zaměstnanci velké strojovny nejenže nemají závodní kuchyni, ale nemají ani místo, kde by se ve slušném prostředí najedli." Na jiném snímku ~~xxx~~ byl zas mistr, konající práce pomocného dělníka, a nápis u snímku sděloval: "Velká strojovna - zlatá studna úspory pracovních sil." Podobně adresné byly i ostatní fotografie.

Kritická nástěnka z vůle a iniciativy dělníků - to byl v historii tiskárny zcela nevídaný čin. Postávaly u ní hloučky lidí, někteří se na ni chodili dívat potají; všichni byli zvědaví, jak se k ní vedení tiskárny zachová. Jedni tvrdili, že nástěnka co nejdříve zmizí a její původci budou mít nepříjemnosti, druzí zas mínili, že vedení se chytne za nos a bude se snažit dát věci do pořádku. Ale neměli pravdu ti ani oni. Pravda byla taková, že ředitel, osobářka a celá administrativní a funkcionářská suita tiskárny, odpovědná za vyfotografované nepořádky, chodili okolo kritické nástěnky, jako kdyby tam nebyla, a neporazitelně se usmívali...

Od té doby se ledačos změnilo: v SSSR mají nového generálního tajemníka a já zas mám nové místo. Je na odbojně půdě. V jiných poměrech by mé nové působiště mohlo být zahrnuto mezi "památná místa

bojů dělnické třídy" a chodily by sem kvůli poučení školní výpravy. Pokud by si pospíšily, zastihly by tu ještě řadu přímých účastníků těch bojů. Například kvůli novým normám obsluhy strojů tady v šestašedesátém roce stávkovalo několik desítek dělníků a dělnic i se svými mistry. Vedení závodu zavolalo na pomoc funkcionáře obvodní odborové rady a ten křičel na strojmistra, zaměstnaného v závodě dvacet let a patřícího k nejlepším: "Když se vám to tady nelíbí, tak támhle jsou dveře!" Do dalšího kola jednání s dělníky si dělnický ředitel pozval dva příslušníky Státní bezpečnosti...

Ve svém novém působišti pracují v jedné místnosti s mužem, který byl tenkrát jako úsekový důvěrník mluvčím stávkujících, a s mužem, jenž tehdy jako první spustil svůj stroj. Ani jeden ani druhý pak nemohli v závodě vydržet - každý z jiných příčin - a odešli pracovat jinam. Po letech se sem opět vrátili a náhoda je svedla na jedno pracoviště společně se mnou. Ten druhý, kterého mám velice ráda, protože je otcovsky laskavý a trpělivě mě zasvěcuje do zdejší výroby, má na své skřínce v pánské šatně do dnes vyryto velkými písmeny MRVA. "Taky mi na skříňku malovali šibenice," vzpomíná nevesele. "Ale co jsem měl dělat? Pořád nám hrozili a já jsem měl doma dvě školní děti a invalidní manželku..."

Letos v říjnu, když vyšel v Rudém právu velký článek "Proč psali stížnost martinští ofsetoví tiskaři" /stížnost toho beznadějného rodu, kdy jádro pudla je zakopáno v základech naší ekonomiky/, byli účastníci někdejší stávky, jichž je tu pořád ještě dost, vzrušeni. "Jako my v šestašedesátém!" říkali si nad článkem navzájem. "Taky kvůli novým normám a taky nic nepořídili, zrovna jako my... Pořád je to všecko stejné..."

Ale tak docela stejné to není: dělníci dnes nestávkují, nýbrž píší stížnosti, a redaktoři a ředitelé jim bez asistence politické policie vysvětlují, proč jejich požadavkům nelze vyhovět. Výsledek je ovšem týž: všechno zůstane, jak to bylo předtím. Odpovídá to celkovému obrazu: dnešní československý tisk, televize i rozhlas jsou plny kritiky. Otevřená, ostrá slova padají i z konferenčních a sjezdových tribun a též z ekonomických kateder vysokých škol. Ale je to něco platné?

Optimista namítne, že to všechno přispívá k přeměně společenského klimatu a ta pak zákonitě povede ke skutečným reformám; pesimista při té argumentaci vidí dlouhou řadu let, po která to ještě potvrzuje, a právem ho ta perspektiva netěší. Všichni by si přáli zažít změny k lepšímu teď, hned! Napětí ve společnosti roste, bez nadsázky lze mluvit o poměrech na niti. Kdy se ta nit přetrhne? Někteří čekali, že po návštěvě M. Gorbačova v ČSSR letos na jaře, ale bylo to naopak?

ona jako by se ještě zpevnila.

Mnozí hrdí lidé, které dopaluje pomyšlení, že bychom měli otevírat svůj deštník podle toho, zda v Moskvě prší, říkají a píší, že si své záležitosti musíme dát do pořádku my sami. Také si myslím, že naše vlastní činorodost je nutná a nezbytná, ale zdá se mi, že ona sama nestačí. V uplynulém roce jsme byli svědky leccjaké aktivity v tomto směru a dopadlo to s ní podobně, jako s kritickou nástěnkou v jedné pražské tiskárně: ti, jichž se týkala, ji prostě nebrali na vědomí...

Na nedávné tiskové konferenci k 70. výročí Říjnové revoluce se japonský novinář zeptal sovětského činitele, bude-li přehodnocen vojenský zásah do československých událostí v roce 1968. Odpověď zněla, že bude. A tu se naskytá další otázka: Co udělá tato odpověď a její následky s nití, na níž drží zdejší poměry?

Praha, listopad 1987

Václav Vrabec: Zmařená naděje

K historii odbojového seskupení Petiční výbor
Věrní zůstaneme

Z úvodu, kapitol IV., VII. a závěru stejnojmenné
práce z roku 1985

Českého historika musel jímat úžas a úděs když sledoval mohutnou propágendistickou kampaň k 40. výročí osvobození země od fašismu. Nad zápa lvou oslavných článků v novinách a časopisech, pořadů rozhlasu a televize, různých programů a výstav, i nad jejich obdahem. Jejich jed- noticím mottem bylo vyzdvižení současného politického režimu jako vyvrcholení národně osvobozenického boje za druhé světové války, jako důkaz heroického úsilí a principiální politiky komunistické strany, její vedoucí role v politickém systému současného Československa a tedy i v antifašistickém hnutí odporu. Nabubřelost, neobjektivita a jedno- strannost měly za cíl zpracovat tak občanské vědomí, aby bylo přesvěd- čeno, že jen komunisté byli aktivními činiteli protifašistického zápasu, že jen Sovětský svaz se zasloužil o osvobození a vyhnání hitlerovců, že jen Sovětská armáda přispěla k jejich pádu a porážce. Skoro vůbec nebyla vzpomenua úloha západních spojenců protihitlerovské koalice a účast nekomunistů v odboji. A když, tak jenom okrajově, kriticky a s výhradami. Jen aby neutrpěla vedoucí role KSČ a Sovětského svazu.

Neustálé odvolávání se k tradicím minulých bojů, selekce historic- kých dějů a událostí podle utilitárních potřeb, permanentní salvení nějakých výročí spoustou řečí a nechutným způsobem, má přímo za násle- dek odklon veřejnosti od zájmu o historii, umrtvení společenské paměti k nastolení takových hodnot, které se hodí mocenským zájmům. Na druhé straně této rozporuplné skutečnosti je opravdový hlad mnohých po prav- divém vylíčení minulého vývoje, hledání zrněk pravdy v hromadě plev, které se předkládají k věření. Nebezpečí národního nihilismu je pak nasnadě, i následná možnost snadného manipulování většiny, která i přes všechny podobné kampaně zůstává skeptická či přímo lhostejná.

Jistěže nikdo rozumný nechce ubírat zásluhy komunistů a Sovětského svazu v boji s fašismem, jejich oběti a úsilí. Nelze ale na tento boj nazírat nehistoricky, selektivně a utilitárně, činit z něj instrument upevňování moci a jejího histrického zdůvodnění, či spíše apotéozy. Odbojová fronta antifašistů byla velmi široká, zahrnovala různorodé spektrum vlasteneckých a demokratických sil a nelze z ní tedy elimino- vat ty, kteří se neřídili komunistickými koncepcemi, nepodléhali jim a samostatně, podle své mentality a politických postojů i hodnotových kritérií, vyvíjeli vlastní odbojovou aktivitu. Tím více, že v určitém

období na počátku okupace, kdy došlo k rozdvojení odboje v důsledku sovětsko-německého paktu a pochybné linii Komunistické internacionály, zde byla skoro absence komunistů, kteří se ve své většině soustředili na uskutečňování své třídní politiky, vezkrze sektářské a na obranu své vlastní ilegální sítě. Zde bylo vůbec nemožné mluvit o nějaké vedoucí či rozhodující roli, či dokonce o efektivní odbojové činnosti, aniž by při tom stejně jako jiní, netrpěli represí okupační moci. V té době, nesmírně těžké pro náš národ, od podzimu 1939 do počátku léta 1941 to byl právě národní demokratický odboj, který byl reprezentantem porobeného národa a nositelem jeho národní a státní myšlenky, který a ktivně a hmatatelně vedl boj s hitlerovci. Bylo to v jiných podmínkách, než jaké byly později, bylo to v období nejistoty o další osud země a jejího lidu, kdy nikdo přesně nevěděl, jakými peripetemi se bude ubírat další vývoj a jen opravdový vlastenecký cit, vědomí národních zájmů a demokratické smýšlení, hnaly ty statečné do boje proti nacistické přesile. Proto byly také jejich oběti a ztráty v tomto boji veliké, nezměřitelné, a každého, kdo přežil nacistický teror musí pobouřit skutečnost, že nejsou vzpomínáni, že jejich mrtví druzi mají být zapomenuti a historie odboje vymazáni. To je nemorální a nelze to připustit! Český historik k tomu nemůže mlčet a jako spravedlivý protest musí usilovat o pravdivé zobrazení dějinného vývoje, tedy i o připomenutí činnosti těch, kteří nejsou do oficiální historiografie a hlavně propagandy zahrnuti, ba jsou z ní záměrně vyloučeni.

Režimní propaganda ráda užívá jakýchsi kupeckých počtů, aby vyčíslila ztráty a oběti komunistů a Sovětského svazu. v druhé světové válce, aby vynikly jejich zásluhy. Je to nedůstojné a není třeba ani kapesní kalkulačky, aby bylo zjevné, že i v tom číselné relace napovídají o jiných skutečnostech. "Na 360 000 československých vlastenců zahynulo na bojištích druhé světové války, v partyzánských bitvách, v nacistických věznicích a koncentračních táborech. Hybnou ~~silou~~ a vůdčí silou národně osvobozenického boje byla Komunistická strana Československa." To řekl kandidát předsednictva a tajemník ÚV KSČ Jan Fojtík při otevření památníku Ludvíka Svobody v Hroznatině v květnu 1985. A Přehled dějin KSČ, vydaný v roce 1976, konstatuje, že za druhé světové války "v boji za lepší, spravedlnější a šťastnější život padlo 25 000 komunistů". Také se tam dočteme, že těsně před válkou měla KSČ asi 70 000 členů, ke konci války přibližně 37 000 členů.

Oficiální historiografie se jen nerada zabývá obdobím od konce roku 1939 do jara 1941 a s rozpaky či nestoudnou jednostranností a nehistorickým přístupem k faktům popisuje tehdejší vývoj a stav odbojové fronty, její aktivity. Neboť v té době byla tíha odboje převážně na

bedrech jeho národně demokratického hnutí, na jednotlivcích a ilegálních seskupeních nekomunistického zaměření. A byla to doba pro český národ, a nejen pro něj, velmi svízelná. Především proto, že nebylo jasno o další národní existenci, myšlenka československé státnosti byla zpochybněna a obnova samostatnosti a svobody byla v nedohlednu. Byl to počátek úporné germanizace českých zemí i masového teroru jejich obyvatel. Bylo to zoufalá doba vítězného tažení hitlerovců západní Evropou, pádu Francie a před tím uchvácení Polska, doba, v níž^{se} Státníci na západě i na východě nechtěli vyjádřit k další existenci Československa a duch Mnichova ještě úplně nevyvanul. Byla to doba podivné války, kdy se v sovětské encyklopedii psalo o Československu jako o umělém státním útvaru, který vznikl versailskou smlouvou a zanikl v roce 1939, kdy Václav Kopecký údajně mluvil o symbióze fašismu a komunismu, protože válka byla Komunistickou internacionálou označena za oboustranně nespravedlivou a imperialistickou a byla hlásána orěntace komunistů na její ukončení proletářskou revolucí s těžištěm v Německu. Byla to doba, kdy byla přerušena spolupráce komunistů s ostatními odbojovými složkami, kdy byl dr. Beneš označován za agenta imperialistické Velké Británie, k která osamocena vedla válku s fašistickým agresorem, a kdy jeho stoupen- ci doma by li komunisty osočováni jako zrádci a nepřátelé národa, ačkoiiv právě oni pokračovali ve svízelných podmínkách v odbojové činnosti a trpěli represemi. Je to dostatečně známo i z věřejně publikovaných ma teriálů.

A právě v této době zoufalství i nadějí působil v českém domácím odboji Petiční výbor Věrní zůstaneme, který se stal postupně jeho profilující složkou. Jejím významu, charakteru a ideové orientaci, jakož i jeho všestranné odbojové aktivitě, jsou věnovány následující řádky. Jako připomnutí i výzva, jako skromné obohacení a zhodnocení dosavadních znalostí. Jde o odbojovou složku mimořádně aktivní a pozoruhodnou svou specifikou, jejíž zejména programová činnost poutá již déle zájem odborných kruhů a je stále nedoceněna, protože či přestože má stále nosností svých dobových koncepcí co říci dnešku...

I když jsou prameny mezerovité a znalosti dosud neúplné, přece jen umožňují alespoň nahlédnutí do odbojové činnosti okruhu PVVZ a poznání jeho postavení a významu v ilegální síti. Dávají obraz a kontury jeho všestranné činnosti a vypovídají o jeho povaze a ideovém zázemí, které bylo velmi specifické a dostatečně vyhraněné, alespoň proti jiným složkám ÚVODU. Byla to složka v ilegálních podmínkách velmi početná, snad zahrnující tři tisíce aktivních spolupracovníků, v posledním období s dosti propracovanou organizační strukturou, bohatou aktivitou a programovou platformou, která hodně vypovídala o myšlšnkovém posunu české

společnosti doleva, navazující na národní tradice a specifika i myšlenkové proudy ve světě. Integrovala v sobě hodnoty demokracie a socialismu, které pojímala v organické a neodlučitelné jednotě a v tom je snad její největší aktuálnost a podnětnost i v dnešní době najistot a hledání, kdy mnopol moci a pravdy brání optimálním východiskům ze stavu, v němž se společnost nachází.

/.../

Ilegální PVVZ působil od roku 1939 zhruba do konce roku 1941 či počátku roku 1942, i když některé jeho okrajové skupiny vyvíjely činnost i ještě krátce potom. Sdržoval lidi většinou socialisticky smýšlející, z valné části z bývalých socialistických stran, hlavně ze sociální demokracie. Většinou nešlo o významnější funkcionáře, ale o intelektuály, kteří měli k oficiálnímu vedení strany dosti kritické stanovisko, protože nebyli spokojeni s jeho koaliční politikou, byli velmi levicově orientováni. Dále šlo o střední zaměstnanecké vrstvy a část dělnictva. Významnou součástí ilegální sítě PVVZ byli zaměstnanci pošt a železnic. Převaha inteligence vyplývala z účasti činitelů předválečné Dělnické akademie, kteří své názory vyjadřovali v jejích časopisech Dělnická osvěta a Nová svoboda...

I současná čs. oficiální historiografie je nucena dát za pravdu dobovým účastníkům a pamětníkům odbojové činnosti, že PVVZ se stal postupně nejpočetnější a nejvlivnější složkou demokratického národního odboje, že měl z něho nejen nejprmyšlenější programovou koncepci, ale také nejdokonaleji vybudovanou organizaci.

Vedoucí kruhy PVVZ se rekrutovaly ze statečných a obětavých lidí, kterým byla láska k vlasti a demokracii nade vše. Službě národní věci zasvětili vše co mohli, své vzdělání a talenty a nakonec ve své většině i své životy.

Jak již bylo řečeno, skládal se PVVZ z několika složek, které profilely jeho povahu a daly mu také vedoucí jádro, stojící v čele jeho odbojové činnosti. Jeho vůdčí duchovní hlavou byl nesporně doc.dr. Josef Fischer, ale ani ostatní nelze opomenout, protože každý z nich měl svůj díl povinností a zásluh, svůj podíl na velkolepém díle PVVZ. Organizační síť PVVZ a její vedení se formovalo postupně jako pozvolný proces nabírání stále dalších a dalších spolupracovníků a rozšiřování okruhu působení. Proti jiným složkám vznikala pomaleji, což bylo výhodné pro její pozdější dekonspiraci gestapem, i když její zárodek začal existovat bezprostředně po okupaci země. Zárodečné jádro ilegálního PVVZ se zformovalo zřejmě na počátku června 1939, kdy došlo v bytě sestry generála Čiháka a pak v bytě prof. Čížka ke schůzkám Fischera, Čížka, Fu-

kátka a Čiháka, kteří začali tvořit vedení ilegální organizace. Na nich byly bilancovány dosavadní zkušenosti z budování sítě a stanoveny úkoly pro její rozšíření a etaplování v odboji. Iniciativy vzešla asi zejména od Číčka a Čiháka. O organizaci sítě se začal starat především schopný organizátor Václav Žižka, který k tomu využil bohatých kontaktů, které měl jako bývalý tájumník národně socialistické strany a tajemník Národního souručenství, v němž bylo organizováno 90% veškerého dospělého obyvatelstva protektorátu, svědčící o časově podmíněné podpoře společnosti Háchově politice, která se v mnoha ohledech přibližovala obranné taktice české politiky za Rakouska. Žižka získal ke spolupráci představitele odborových organizací železničářů a poštáků Aloise Tomase a Bohumila Truksu, kteří již v květnu 1939 začali budovat ilegální síť důvěrníků těchto zaměstnaneckých skupin, které v mnohém pak tvořili páteř organizační a zpravodajské sítě ilegálního PVVZ. Jak již bylo uvedeno v první kapitole, zapojili se do práce i další odboroví činitelé jako např. František Andršt, Otakar Wünsch, Jan Žižka, Václav Housar, Josef Sedlmayer, z dalších pak prof. Wolfgang Jankovec, ing. Jaroslav Fukátko, prof. Zdeňek Pešek, major Jaroslav Hájíček, dr. Karel Bondy, redaktor Jaroslav Šimsa, K.J. Beneš a jiní.

Řídícím centrem se staly tzv. politická komise, čtyřčlenný kolektivní orgán tvořený Číčkem, Čihákem, Fischerem a Fukátkem, který koncepčně řídil celou činnost PVVZ, a komise organizační, tvořená Čihákem, Andrštem, Bondym, Hájíčkem, Housarem, Jankovcem, Peškem, Tomášem, Truksou, Wünschem, V. Žižkou a štábním kapitánem V. Velinským. Po odchodu Hájíčka do zahraničí, nahradil ho úředník Památníku osvobození Eliášek. Organizační komise se pravidelně scházela v Národním domě na Vinohradech, kam byli zváni na její schůzky i důvěrníci z tvořící se ilegální sítě. Na jednom takovém velkém shromáždění 22. října 1939 byly zkoordinovány přípravy na demonstrační vystoupení k 28. říjnu, byly tam předneseny koncepce a linie celé organizace, rozdány ilegální časopisy a Hájíčkem a Eliáškem provedena i instruktáž o zpravodajské, sabotážní a destrukční činnosti, která byla určena především poštáckým a železničářským důvěrníkům.

Politická a organizační komise tvořily vedoucí jádro PVVZ, které řídilo jeho činnost zhruba až do počátku roku 1940, kdy bylo vedení PVVZ citelně postiženo zatýkáním.

Politická komise se zaměřila především na koncipování programu, k čemuž využila spolupráce různých odborníků. O jeho přípravách se hovoří dost podrobně již v depeši do Londýna z prosince 1939. Organizační komise se soustředila na budování důvěrnické sítě a navazování dalších kontaktů a již v létě 1939 vypracovala směrnice k budování ilegální

sítě na území celého protektorátu. Síť byla budována horizontálně ze spolupracovníků v krajích, okresech a místech, kde byly tvořeny místní buňky, a vertikálně z důvěrníků a členů jednotlivých profesních složek a zájmových skupin, úřadů a institucí. Činnost se tedy neomezovala jen na Prahu, ale rozšířila se do všech krajů, podle známostí a osobních kontaktů. Prostřednictvím štábního kapitána Václava Velínského byl navázán styk s Brnem a vůbec Moravou, kde vyvíjel aktivitu prof. Josef Grňa, který zakládal buňky na mnoha místech. K prvním moravským důvěrníkům patřili Bedřich Koblížek, Vladimír Podborský a František Ryšánek. Grňa, Koblížek, Berka, Trumpeš a Bureš tvořili "moravskou pětku" - kolektivní vedení PVVZ na Moravě.

V knize Věrní zůstaneme je uvedeno, že postupně vznikly buňky asi na osmdesáti místech, které vyvíjely samostatnou činnost. Václav Běhounek vzpomíná, že kolem každého důvěrníka v místě pracovala zpočátku osm či devět lidí a postupně, jak se v ilegální síti prohlubovaly konspirační metody práce, se přecházelo na systém trojek. Do spolupráce by l získání pracovníci asi osmdesáti různých institucí a podniků. Instruktory důvěrnické sítě byli většinou sami členové vedení, z nichž např. Bondy a Janekovec velmi často cestovali po celé zemi, kontrolovali spoje, přenášeli směrnice k práci a navazovali nové kontakty. Vertikální a horizontální síť byly od sebe odděleny a jak vzpomínají pamětníci, byl zejména dr. Bóndy pro pevně organizovanou síť, prof. Grňa pro úzké pojetí organizace, tvořené jen sítí důvěrníků bez nasovějšího zázemí, kteří by však v čase potřeby dokázali zmobilizovat na sto tisíc lidí. Buňky v závodech byly povětšinou kryty organizacemi NOUZu, při čemž vedení PVVZ zřídilo asi 60 důležitých podniků, na ~~nikdy~~ něž především zaměřili pozornost.

Členové vedení PVVZ využívali každé vhodné příležitosti k setkání z důvěrníky z krajů, jako byla např. památná pouť na Vavřínečku u Domažlic v létě 1939, která dala podnět ke vzniku dalších buněk. Důležitá byla schůzka vedení PVVZ 30. října 1939, která zhodnotila průběh událostí 28. října a rozhodla rozvinout ještě ve větší míře ilegální práci, zintenzivnit činnost všech složek.

Ke zdánlivé odbojové činnosti bylo zapotřebí i značných finančních prostředků, které byly získávány z různých zdrojů. Proti jiným složkám nekomunistického odboje to bylo pro PVVZ zvlášť obtížné, protože šlo do značné míry o složku stavěnou na drobných lídech, bez většího majetku. Nejvíce prostředků zřejmě poskytl Anna Polertová a její přátelé z okruhu Ženské národní rady, z podpůrné akce pro opatrování peněžitých podpor při ministerstvu sociální péče, dále K. J. Beneš,

dr. Vladimír Klouda z Mmky, a zednářské kruhy. Z těchto prostředků byly také vypláceny podpory rodinám vězněných vlastenců, financovány ilegální byty, vydávání ilegálních tiskovin i další odbojová činnost. Kontrolou nad podpůrnou akcí a prostředky k ní získanými /i ve spolupráci se Svazem letců, který obstarával prostředky pro rodiny letců a dalších lidí, kteří odešli do zahraniční emigrace/ byli pověřeni J.Fukátko a J.Šimsa. Dali tím základ ke zřízení hospodářské a sociální skupiny PVVZ, do níž bylo zapojeno mnoho evangelických duchovních a vojáků z Obrany národa, která o podpůrnou činnost zvláště pečovala.

Vojenská skupina PVVZ, kterou vedl generál Chůravý a pak plk. Veselý Štajner, úzce spolupracovala s ON. U jejího zrodu byl však generál Čihák, který si předzvezal budovat zvláštní skupiny zaměřené na destruktivní a sabotážní činnost, tzv. "cukrářskou", zatímco samotné PVVZ bylo nazýváno "odboráři", Obrana národa "muzikanty" a Politické ústřední "zpěváky". Ve skupinách měli být vedle vojáků sdružení zejména poštáči a železničáři a také Sokolové, jejichž ilegální organizace byla na odboj napojena právě prostřednictvím PVVZ, který byl pak zejména v dalším období jakýmsi koordinátorem zapojení všech civilních složek národního demokratického odboje, který pak našel výraz ve střečovém ÚVODu. Právě tak odbojová skupina Ruda v čele s ing. Rudolfem Čísařem, který se již velmi angažoval v době příprav projektu Národní strany pracujícího lidu, spolupracovala s ním jen prostřednictvím PVVZ.

Již koncem srpna 1939 odhalilo gestapo zpravodajskou skupinu Zdenka Schmoranze, pozatýkalo tiskové referety okresních úřadů, bývalé důstojníky čs.armády, kteří ji tvořili, a získalo tak první nitky informací o ilegální síti národního demokratického odboje, zejména o Obrance národa, na níž byla skupina napojena. Koncem října a počátkem listopadu 1939 proniklo gestapo do dalších odbojových složek. Nejdříve do okruhu spolupracovníků časopisu V boj kolem Památníku osvobození, s jehož Škaldovou redakcí spolupracovali rovněž Fischer, Jankovec, Šimsa a V. Žižka, kteří se snažili ovlivnit jeho psaní. Koncem listopadu došlo k velkému zatýkání v Brně a v prosinci v síti ON, které pokračovalo pak hlavně v únoru 1940 i v dalších jarních měsících tohoto roku. Při zatýkání padly do rukou gestapa i různé písemnosti, které mu umožnily dekonspirovat síť ON i některé další spoje a vazby. Tak již byl 20.října 1939 zatčen J.Fukátko, jako první vedoucí činitel PVVZ. Týden nato byli zatčeni O.Wünsch a V.Housar. Měl být zatčen i V.Žižka, ale po časné varování se mu podařilo uniknout do zahraničí. Tam odešel také V.Velínský a generál Čihák. Gestapo hledalo i J.Fischera, který se po úvahách o emigrování rozhodl pro "potopení" v ilegalitě. V únoru 1940 pak byli zatčeni A.Tomas, B.Truksa a J.Šimsa. Byla tak postižena značná část

vedení PVVZ. Svou činnost pak zintenzivněli K.Bondy, W.Jankovec a Fr. Andršt, kteří pak spolu J.Fischerem promýšleli další postup a metody konspirace a přiklohlí se k systému trojek přísně zakonspirovaných. Reorganizace celé sítě začala v dubnu 1940, od kdy lze také datovat další fázi v činnosti PVVZ, která spadá do období vzniku ÚVODu, s jehož jednotlivými složkami a představiteli udržovaly styky jen určené spojky, stejně jako v samotné síti PVVZ.

Zna menalo to navazování nových spojení, vyhledávání nových spolupracovníků. Na jaře 1940 začíná fungovat Ústřední vedení odboje domácího jako koordinační orgán Politického ústředí, Obrany národa a PVVZ, s nímž byla dojednána spolupráce pplk.Balabánem a dr. Horou a po jeho odchodu do zahraničí majorem A.Pešlem, s K.Bondym a Miladou Horákovou. Bylo dohodnuto vytvořit "plénium" jako koordinační orgán ÚVODu, v němž každá jeho složka byla zastoupena dvěma zástupci. PŮ zastupovali dr. Holý a mjr. Pešl, někdy i dr. Vladimír Krajina a později dr. Hora, ON plk.Churavý a pplk. Balabán a PVVZ K.Bondy a Fr.Andršt.

Opoženější a pomalejší vyústavba organizační struktury PVVZ se ukázala být výhodnější, protože gestapo do ní proniklo ve srovnání s ON a PŮ nejméně. Důsledkem toho byl také růst vlivu PVVZ v ÚVODu, kdy začal přebírat stále větší část agendy odbojové činnosti a postupně do sebe vstřebával značnou část ostatních složek, takže se civilní síť odboje a postupně i vojáků, překrávala stále více a více se sítí PVVZ, který tak zaujímal dominantní postavení v celém domácím národním demokratickém odboji, stal se iniciátorem nejdůležitějších akcí jeho činnosti. PVVZ si byl toho vědom a jeho vedení pověřilo proto J.Fischera, jehož autorita jako ideově vyvráté osobnosti byla obecně uznávána, aby vypracoval návrh celkové reorganizace ÚVODu, který měl být jakýmsi pendantem ÚVOZu - Ústředního vedení odboje zahraničního. ÚVOD se měl přeměnit na Přípravný národní revoluční výbor, jak to požadovala i ON a přiklonilo se k tomu i PŮ, které se už nemohlo považovat za dominující složku, která nejvíce reprezentovala kontinuitu s první republikou a měla největší spojení se zahraničním odbojovým centrem v Londýně. Ideová východiska PVVZ se tak postupně stávala platformou celého ÚVODu, koncipovaného pak skutečně jako nové politické hnutí bez starokoaličních praktik a na základě dokonalějšího uspořádání společenských vztahů. Fischer začal takový návrh připravovat a protože to bylo v době, kdy již byly formulovány základní téze programu Za svobodu a diskutovalo se o nich, bylo pochopitelné, že se promítly i do jeho úvah a návrhů na skutečné sjednocení odboje, o nichž pak byly vedeny diskuze v celém ÚVODu a od jara 1941 i s komunisty.

ě Je nutno se však vrátit k samotné přestavbě organizace a vedení PVVZ, která začala od jeho vedoucího jádra již na jaře 1940. Byl vytvořen tzv. Akční komitét, který se pravidelně scházel a předsedal mu - jako nejstarší - Josef Pešek. Jakýmsi politickým vedoucím se stal W. Jankovec, zatímco J.Fischer měl na starosti záležitosti ideové a programové, ke spolupráci si přizval K.J.Beneše. Zaorganizační práci byli odpovědni K.Bondy a Fr.Andršt a po jeho zatčení koncem června 1941 ing. Josef Friedl. Vojenské vedení bylo svěřeno plk.Churavému, který byl zároveň hlavní spojkou k ON, a št.kpt.Veselému-Šteinerovi, který se již plně věnoval práci v PVVZ. Většina z nich žila již v plné ilegalitě.

K vedoucímu jádru PVVZ patřilo i jeho odborářské vedení, které tvořili J.Sedlmayer, A.Hais, J.Březina, A.Kulička, B.Pitaš a dr. Kostíuk. Ing.Kafka a dr.Horák se zabývali zemědělskou problematikou. Horizontální a vertikální členění celé organizace se v krajích a místech stále více překrývalo, i když nadále platilo za hlavní princip výstavby. Spojení s oběma systémy zajišťovali všichni vedoucí činitelé PVVZ, kteří často jezdili i do míst jako instruktoři. Zatímco v Čechách, hlavně ve východních a severovýchodních, byla organizační síť budována do značné hloubky i šíře, buďoval ji J.Grňa na Moravě úžeji jako síť malých buněk, řízených pověřenými důvěrníky. K.Bondy později v motáčiích z pankráckého vězení sám přiznal, že síť byla přeorganizovaná, příliš mohutná a nedostatečně zakonspirovaná. Ve spolupráci s početnou poštáčkou složkou PVVZ byla vypracována a používána soustava krycích adres, na něž byla prostřednictvím některých poštovních úřadů, kde ji zadržovali zasvěcení spolupracovníci, zasílána korespondence mezi centrem a místy a naopak. Obsahovala hlavně informace k zpravodajským účelům. Přímým řízením poštácké složky byl pověřen K.Bondy, který také zajišťoval spojení s Moravou, kde se činnost PVVZ opírala o J.Grňu a skupiny prof.dr.Františka Píška a Jaroslava Trumpeše. V Praze byla práce organizována vertikálně sítí jednotlivých složek, které byly řízeny přímo členy akčního komitétu. Ve středních Čechách byla základem práce místních skupin a buněk, řízených pověřenými důvěrníky, kteří udržovali spojení s vedením. Tak tomu bylo i v některých dalších místech. Na základě práce J.Kuklíka lze usoudit, že nejrozvinutější ilegální síť byla vybudována na Hradecju a Pardubicku, kde byla postupně vytvořena krajská vedení se soustavou vedení okresních a okrskových i místních skupin, jejíž zárodky byly budovány již v roce 1939, a to v úzké spolupráci s ON.

Právem se dá říci, že politická a organizační práce se v PVVZ vzájemně prolínaly a podmiňovaly, že na jejich dobrém spojení byla závislá efektivita odbojové činnosti, p28 si jeho představitelé uvědomova-

li a umožnilo jim to rozhodující mírou ovlivňovat působení celého demokratického národního odboje právě v době, kdy se Hitler chystal přepadnout Sovětský svaz, kdy došlo k jednání s komunisty, ke sjednocení domácího odboje v podstatě na ideové platformě PVVZ a k vytvoření společného odbojového orgánu, který dal výraz snaze po jednotě odboje a jeho společném postupu.

/.../

Co snad nejvíce profilovalo činnost PVVZ a jeho postavení v českém domácím odboji, byla jeho práce programatická, která po sobě zanechala velkolepé dílo - program, jehož koncipování a formulování se prolínalo s celým jeho působením, skoro celou dobu jeho existence. To, že se stal nakonec programem ÚVODu, tedy značné části českého národního demokratického odboje a že má v mnohém co říci i dnešní době, za zcela jiných historických podmínek, svědčí o jeho významu, o ideové zralosti jeho autorů, i těch, kdož ho přijali za svůj, ztotožnili s ním své úsilí.

Prof. Václav Černý napsal ve svých pamětech, že program Za svobodu "je nejvýznamnějším z dokumentů českého politického myšlení za války. A je to dokument myšlení, za jehož úroveň se tento odboj nemusí stydět. A zároveň očividný a skvělý důkaz, že náš vlastní, národní odboj pojal program - a stačil na to - státu socialistického, při tom však navazujícího na zcela domorodé tradice pokrokového humanismu, jenž se nikdy nehodlal pro sociální spravedlnost zřít ideálů politicko-občanské a duchovní svobody, usiloval naopak o jejich syntézu." To říká na slovo vzatý znalec kulturních dějin a tradic, sám aktivní účastník odboje.

Nebyl však hotov hned, i když kontinuálně navazoval na dřívější ideová východiska a myšlenkové zdroje. Vznikl za delší dobu, postupně, za účasti mnohých, v těžké době a za vášnivých diskuzí o jeho základních tezích, které byly příznačné pro programové hledání a nazírání oné doby. Stal se trestí myšlení velké části odbojové fronty a tak byl také přijímán.

Již koncem roku 1939 PVVZ oznamuje do Londýna, že na programu pracuje a stručně a rámcově avizuje jeho obsah. Vyplývalo z toho, že programová koncepce byla již v té době promyšlena a postupně precizována v diskuzích v PVVZ i v ÚVODu, a to nejen přímo o něm, protože názory se krystalizovaly v diskuzích i k jiným, aktuálním problémům, jako byl vztah k politickému a sociálně ekonomickému uspořádání první republiky, vztah k Němcům v Československu, k světovému vývoji a peripetiím válečné situace, k vyústění odboje a k nové-

mu pořádku v osvobozeném Československu. Není mnoho přímých svědectví o průběhu těchto diskuzí, tohoto hledačství, ale přece jen z dokladů, které existují a jsou k dispozici, lze usoudit na myšlenkový kvas, v němž se program rodil. V mnohém se odrážejí v depeších do Londýna, které již byly vzpomínány. Vyjadřují to, čím odboj žil, jaké problémy měl, na co myslel. A také jednotlivé etapy jeho vývoje a vývoje válečné reality, který často formoval a ovlivňoval názory lidí, kteří s ním konfrontovali své vlastní prožité zkušenosti. A tak se do programového hledání přirozeně promítaly různé emoce a resentimenty, deprese i nejistota z toho co bude, dopad represí okupační moci a jí prováděné germanizace. I lidé, kteří se aktivně účastnili odboje se ptali po jeho smyslu, zda je únosná cena, kterou muszí platit, jeho efektu, zda bude adekvátní konečnému výsledku. Očekávané brzké vítězství nad fašisty se nedostavovalo a tak se "tu mlčky, tu nahlas - nastolovala otázka, zda není pro národ přece jen nejschůdnější oportunistická cesta, kterou vtíravě poklamovalo vedení kolaboračního tábora...zda není výhodnější neriskovat", přikrčit se, nějak^{se} zabydlet a přečkat, jak to také mnozí k vlastnímu prospěchu učinili. Nejedni odbojáři také odpadli a dezertovali z boje.

Nejintenzivněji se na programu pracovalo v době, kdy se teprve schylovalo k rozhodujícímu střetnutí s fašismem ve světovém měřítku, po pádu Francie, který působil na českou společnost otřesně, znovu vyvolával nálady zklamání, podobné době pomnichovské, z evropského západu, skepse ke kapitalismu a také porážce fašismu. Obrat v sovětské politice ještě nenastal, i když vzrůstaly naděje právě v SSSR a USA se očividně neangažovaly tak, jak bylo přáním. Docházelo k němu také v době zvýšené germanizace, kdy bylo omezováno české školství, odbourávána výuka dějepisu, kdy české umění bylo redukováno a degradováno jen na jakýsi folklór a nezávaznou zábavu, a kdy gestapo již hluboko proniklo do sítí odboje a hitlerovci v plné nahotě odhalovali své pravé záměry, svou krutost.

Bylo proto pochopitelné, že to vše vyvolávalo nálady skleslosti a pochyb, ale také značné radikalizace. Právě PVVZ se snažil vnášet do toho všeho prvek střízlivosti a realismu, i když ani on nemohl nebýt poplatný dobovému uvažování, dané myšlenkové atmosféře. Usiloval o to odhadnout ono možné a nemožné, definovat jasnou perspektivu budoucnosti, když přítomnost byla velmi mlhavá. Přesto si uvědomoval nutnost činnosti akce a především jednoty lidu a národa, jeho záchrany a nového obrození. Proto všemi silami usiloval o jednotu odbojových řad na platformě nového seskupení vlasteneckých sil a vytvoření nového politického hnutí, které by obstálo ve všech výkyvech doby. Proto především on

nastolil otázku mtnosti vyjasnit co bylo nosné z první republiky a co ne, co historické prožitky a zkušenosti z Mnichova a toho, co po něm následovalo, negovaly, co bylo nutné k zdokonalení či přebudování, co bylo zapotřebí dělat jinak. Proto hovoří o nových základech a pokouší se jejich principy vytýčit. Věděl, že se názory na mnohé otázky různí a snažil se proto nacházet společné odpovědi na ně, jednotná stanoviska, a nevyhýbal se proto kompromisním řešením a návrhům, když sám by mnohé formuloval ostřeji a vyhraněněji, jak to odpovídalo jeho ideovému zázemí a nazírání. Snad právě proto dokázal překonat programové koncepce Obrany národa a Politického ústředí a sjednotit na svém programu celý ÚVOD.

Právě vojáci požadovali velmi radikální řešení mnoha problémů. "Vojáci prosycení trpkostí z toho, že nemohli splnit svou povinnost a bránit republiku proti nepříteli, vystupovali ostře proti nedostatkům předmnichovské demokracie, které podle jejich názoru - vedle vnějších příčin - zavinily její katastrofu. Hlavní zdroj "vnitřní nemoci" předmnichovské republiky spatřovali v existenci německé páté kolony a v činnosti pravicových stran /zejména agrární/, jež jí nahrávaly, v působení ~~mnoh~~ monopolů, které negativně zasáhly při rozhodování o obraně státu, v sociální nevyrovnanosti, atd. Odtud pramenila vůle vojáků provést po válce závažné sociálně ekonomické reformy /znárodnění velkého průmyslu apod./ a zcela kategorické odmítání "starého stranictví". Mezi vojáky nebyla zdaleka názorová jednotna - lišila se špička od masy řadových důstojníků, nepoliticky vychovávaná armáda přišla do ilegality v názorové krizi, jež u jedněch ústila do radikalismu, blízkého /ač nevědomě/ názorům komunistů, u druhých do radikalismu pravicového, vrcholícího v požadavku vojenské diktatury, přičemž nejdnou byla obojí radikalismus svérázně a zmateně propojen." Právě však vojáci nejužší v odbpové činnosti spolupracovali s PVVZ, síť jejich ilegální ON se proplétaly se sítí PVVZ a z jeho strany přijímali argumenty a kritiku svého programu, který přijali v únoru 1941, a v březnu 1941, když dostali do rukou návrh programu PVVZ, od svého upustily a dali přednost uceleně propracovanému programu Za svobodu. Radikálně však vystupovali i dále v bolavém řešení německé otázky u nás, který byl předmětem permanetních diskuzí, z nichž jedna z jejich vln vrcholila právě začátkem roku 1941. Ta, spolu s Heydrichovým řádním, dala ve značné míře podnět k prosazení a formulaci požadavku transferu Němců. Přesto však právě PVVZ i dále prohlašuje, že opatření, týkající se Němců, budou "učiněna v rámci potrestání viníků a zrádců, nikoli jako represálie národnostní" a celý ÚVOD to akceptoval

Bylo to pozoruhodné v době vypjatého českého obranného nacionalismu, kdy se většinou jevil odboj jako záležitost výlučně protiněmecká, jako reakce na počínání Němců a vyostření všech dosavadních rozporů ve vztazích česko-německých.

Přiklonění se k programu PVVZ a sjednocení celého ÚVODu na jeho platformě bylo nesnadnější pro Politické ústředí, i když i v něm se postupně prosadila skupina mladších činitelů, která nabyla převahy nad staršími reprezentanty staré předmnáchovske koalice a akceptovala nutnost některých politických i sociálně-ekonomických reforem a zjednodušení politického systému v poválečné republice /což se pak ovšem ukázalo jako značně problematické/, aniž by tím utrpěla kontinuita s republikou předválečnou. Od PVVZ se PÚ lišil i pojetím přechodného období k novému uspořádání pro osvobozovací akci, i vztahem k odboji zahraničnímu, jemuž se jednoznačně podřizoval, zatímco PVVZ prosazoval prioritu domova a zahraniční akci považoval jen za pomocnou, podpůrnou, aniž by tím utrpěla autorita prezidenta Beneše a londýnské vlády. Výstižně o tom psal v jednom svém otáku z pankráckého vězení K. Bondy, který se podařilo pomocí českého dozorce Kolínského propašovat ven: "Složka PÚ měla od počátku blíže k našemu programu než vojáci. Nakonec však větší potíže ideového sjednocení vyskytky se právě tady. Největší roli tu snad hrálo naše ostré stanovisko proti starým politickým stranám a starým politikům, jednak dosti ostře formulované stanovisko protikapitalistické. Složka PÚ totiž měla nejbliže k starým politickým stranám a do jisté míry /ovšem jen do jisté míry/ i vyrostla z jakéhosi společného výboru starých stran a měla i kontakty k některým politickým osobnostem starého režimu. Spěli sice podle mého názoru i oni vnitřně k překonání starého stranictví, ale dělalo jim určité potíže se k tomu otevřeně přiznati. Snad zde hrál roli i jistý ohled na Londýn, kde řada starých politických osobností se velmi činně, přímo i ve vedení našich věcí uplatňovala. Náš sociální radikalismus pak narážel na jakousi tendenci soustřediti všechny složky národa, tedy i takové, jejichž zájmy neb házory by byly bývaly snad dotčeny naší formulací sociálních požadavků... Proto by byli patrně raději viděli, kdyby nebylo došlo k takovému ideovému vyhranění, o jaké jsme my usilovali. Nakonec se i oni podvolili, a tak program námi formulovaný byl přijat za skutečný jednotný základ celého hnutí."

Snad nebude od věci ocitovat zde ještě jednu pasáž z tohoto pozoruhodného motáku, v níž dr. Bondy zdůrazňuje, že "prvé formulace programové, ale tuším i poslední, byly provedeny dávno před tím, než se SSSR zúčastnil aktivně na válce a než si socialistické zásady zcela otevřeně začaly dobývat uznání v celém světě. V době, kdy ještě mnoho lidí pochybovalo o základní vývojové tendenci lidstva, bylo nám

naprosto jasné, že tato tendence je socialistická, jak to řekl Masaryk, svět jde doleva, a přímo, že ta druhá světová válka je jen konečnou fází veliké světové sociální revoluce, která započala již prvou válkou světovou, a že z ní vyjde nové, lepší, spravedlivější - socialistické uspořádání světa. Byli jsme přesvědčení, že se vlně socialismu nevyhne ani Západ. Byli bychom patrně s vývojem doby leccos jinak - ostřeji - formulovali, ale v základech byla naše ideová linie taková, že úplně vyciřovala ducha doby a že na ní nebylo co měniti."

Náskýtá se zde šmozřejmě problém vztahu PVVZ ke komunistům a jejich poměru ke spolupráci s nimi a k jejich programu. Není to však předmětem tohoto zkoumání a ve stručnosti je o tom napsáno jinde. Jak již bylo řečeno, komunisté až na malé vyjímky od podzimu 1939 do jara 1941 s nekomunistickým odbojem odmítali spolupracovat, protože jim v tom bránila linie Komunistické internacionály, rozdílné hodnocení charakteru války a postoj SSSR k Německu, a teprve po jejím překonání došlo ke spolupráci a jejím zástupcům byl návrh programu předložen. Podle některých pamětníků dali někteří, jako např. J. Fučík, k němu své připomínky, ale vcelku KSČ program z pochopitelných důvodů odmítla, i když po červnu 1941 sama vyhledávala kontakty s národním demokratickým odbojem a usilovala o skednocení celé odbojové fronty. A to na platformě velmi široké. Programu vytkli komunisté přílišnou liberálnost, což ani nemohlo být jinak, když tehdejší představa KSČ a celého komunistického hnutí o jediném možném modelu socialistického uspořádání společnosti, jakým byl model sovětský, nedovolovala hledat jiné perspektivy.

Navíc zde v době, kdy se program PVVZ začínal formovat, byl vztah k Sovětskému svazu komplikován jeho poměrem ke světovým událostem i našemu hnutí odporu, i jeho mocenskými zájmy, vyjádřenými mj. účastí na likvidaci Polska, sovětsko-finským konfliktem či připojením různých území k SSSR. To nutny vyvolávalo obavy, ale i naděje, s uvědoměním si jeho, zejména budoucí, role ve světové politice, i snahy vyjít mu vstříc a zabránit tak, aby se jednou nerozhodovalo a nás bez nás a proti naší vůli.

Budiž řečeno, že se všechny tyto problémy odrážely nejen v depeších zasílaných domácím odbojem do zahraničí, ale také v psaní ilegálních časopisů, zejména ilegálního V boje a Českého kurýra, jež myšlení PVVZ do značné míry ovlivňovalo. Promítaly se však rovněž do diskuzí a vypravování různých dalších programových dokumentů dílčího rázu, které byly jednak přípravou k programu Z, svoboda, jednak jeho konkrétním doplněním. Vzpomenuto bylo již elaborátu o národnostní otázce. Pracovalo se však i na jiných podobného charakteru, ale jiného obsahu, protože šlo o jakési dílčí studie, či projekty uspořádání věcí v nové republice na konkrétních úsecích veřejného, kulturního, sociálního a economic-

kého života. Bohužel se o nich ví jen z doslechu, většinou z osobních svědectví pamětníků, protože se jejich texty nezachovaly. K.J.Beneš v přemluvě k poválečnému vydání programu Za svobodu píše, že šlo mj. o návrh na zřízení a organizaci Státní rady hospodářské a Státní rady kulturní jakožto protivah čistě politické jednokomorové sněmovny, návrh na organizaci ministerstva veřejného zpravodajství, ministerstva zdravotnictví, reformu školství, návrh všeobecného pojištění, návrh zákona o neplatnosti majetkových převodů v době okupace a několik elaborátů o otázkách zemědělských a o technickém řešení vysídlení Němců a osídlení pohraničních krajů. Z jiných zdrojů je známo, že se odborníci PVVZ účastnili aktivně práce na vytvoření nové ústavy, s jehož iniciativou přišlo PÚ, že skupina zdravotníků, vedená komunistou dr.M.Nedvědem, vypracovala obsáhlý návrh na organizaci zdravotní služby v poválečném státě a že z popudu J.Peška vypracovala početná skupina pedagogů /prof. Příhoda, Č.Štěpánek, L.Koubek a další/ zákon o školské reformě a demokratizaci výchovy a školství a vybudování výzkumného ústavu pedagogického, který měl uzákonit vytvoření jednotné školské a vzdělávací soustavy.

V mnohém tyto elaboráty sloužily jako podkladové materiály k vypracování programu, v mnohém ho doplňovaly, protože program byl pojat jako rámcový. Návrh programu i jeho jednotlivé kapitoly byly důkladně prodiskutovány celým vedením PVVZ, odbornými skupinami a dalšími zainteresovanými lidmi, takže šlo ve značné míře o dílo kolektivní, i když jeho hlavním autorem byl J.Fischer, který na návrhu pracoval již od podzimu 1939. Koncem ledna 1941 byl návrh hotov a pracovalo se pak na jeho konečné redakci, kterou prováděla redakční komise ve složení Fischer, K.J.Beneš, který dával programu konečnou jazykovou a stylistickou podobu, Bondy a Jankovec, kteří se podíleli na koncipování jeho politických, ekonomických a kulturních otázek, Friedl, který pomáhal při formulování obecně ideových pasáží a Pešek, který koncipoval problematiku školství. Konečné redakce se zúčastnil také plk.Churavý. Asi v březnu byla redakce dokumentu hotova a byl předán ostatním partnerům v ÚVODu k projednání. Po diskuzích v plénu byl program schválen a přijat jako společná programová platforma...

Program nazvaný Za svobodu, do nové Československé republiky byl uveden parolou Pravda vítězí! a sedmi citáty z díla T.G.Masaryka, aby bylo zřejmé, na co navazuje a k čemu se hlásí. Jeho smysl poodkrývá již patetický úvod nazvaný Poslání. Mj. v něm stojí napsáno: "Dospěli jsme k předělu věků. V zápase o nejvyšší duchovní statky, o samotný smysl lidské jsoucnosti, stanuli jsme před rozhodnutím: buď evropské lidstvo rozřeší problémy, k nimž nebylo dovedeno vývojem, nýbrž před

něž bylo postaveno svým vlastním dílem za poslední dvě století - anebo se naše civilizace v plném rozkvětu opět jednou ponoří do temnot barbarství."

Program má šest základních ~~kapitol~~ částí s řadou kapitol a doslov, který byl napsán až po vstupu Sovětského svazu do války a oceňuje tuto událost, jakož i zásahy Sojených států amerických a rodící se protihitlerovskou koalici. Originál měl 56 hustě psaných stran strojem...

...Humanistický a demokratický náboj programu, zasezení úsilí českého národa o znovunabytí svobody a nezávislosti do širokých mezinárodních kontextů, činí z něj dokument historického významu, svědectví myšlenkového kvasu a ideové i mravní vyspělosti a vyzrálosti těch, kteří jej koncipovali a podíleli se na jeho vytvoření, i těch, ~~kteř~~ jejich názory pregnatně vyjadřoval. I jen nepatrná část citací z programu svědčí o jeho promyšlenosti a propracovanosti, o jeho teoretické fundovanosti. Poněkud patetický tón s emociálním zabarvením vyplýval z vědomí závažnosti a odpovědnosti toho, co autoři činí, na co myslí, k čemu povzbuzují celý národ. Nepojímali ho jako soubor agitačních hesel, ale jako komplexní pohled na celou epochu a její nejdůležitější problémy, bez jejichž vyřešení nemůže být skutečné cesty vpřed. Byl pochopitelně dobově podmíněn, odráží atmosféru dnů a nocí, v nichž byl tvořen, ale jeho slova mají obecnou platnost. A vyznívají-li některá trochu iluzivně, není to vina autorů a programu, ale toho, že do vývoje vstoupily nové komponenty, které autoři již tušili, anticipovali jejich kontury, ale důsledky znáz nemohli. Zmařené naděje nemohou jít na jejich vrub. ... Autoři chápali program jako společnou platformu celého národního demokratického odboje, i když ^{se} sami termínu odboj vyhýbali a důsledně mluvili o hnutí, což mělo opodstatnění. A tak byl také program přijat a schválen celým ÚVODEM. Autoři tomu také uzpůsobili některé jeho formulace, které pak nebyly zcela identické s tím, co si skutečně mysleli a přáli. Sami říkali, že byly kompromisní, že by sami některé otázky formulovali ostřeji a vyhoceněji. I tato moudrost, přímo státnická rozmaha a historický nadhled, jsou obdivuhodné. Sjednotit různorodé síly ve složitém a diferencovaném národním organismu vyspělé společnosti je obtížné a skoro nemožné, protože pluralita názorů a zájmů je základem skutečné neformální demokracie, a o tu jim šlo především, v ní věřili. Chápali program jako akční, pro krátkou dobu přechodu po skončení války a pak pro období třicetiletí republiky, do kdy měly být jeho návrha a požadavky uskutečněny. Tedy do roku 1948. Bylo ironií osudu, že právě do tohoto mezníku a předělu ve vývoji naší společnosti, byly některé jeho principy ještě zčásti prováděny a uskutečňovány. Pak se na ně zapomnělo, byly odmítnuty.

... Když byl program Za svobodu zpracováván a schvalován, nepsal se rok 1945 ani 1944, kdy byla situace již docela jiná, byly znát přesnější kontury vyústění odboje, cesta k osvobození. Byl psán ještě před červnem 1941 a tak je ho nutno také brát a hodnotit. Přesto je to důkaz vyspělosti českého domácího odboje, dokument myšlenkového vzrání a vědomí odpovědnosti za další vývoj národa a země. Dokument historického významu, i když nedoceněný.

Škoda, že zapadl a že ani celá odbojová fronta neměla možnost se s ním důkladně seznámit, že jej poznali jen nemnozí a nemůžeme sledovat přímo dopad jeho myšlenek na utváření názorů v pozdější době, i když víme, že i v pozdější ~~čas~~ fázi odboje se o něm ví a některé skupiny se k němu ideově hlásí. Bude řeč o tom ještě v dalším textu.

Pozoruhodné však je, že některé myšlenky programu se objevují i v dalších pozdějších programových dokumentech odboje, aniž by bylo možno usuzovat na jejich přímou myšlenkovou kontinuitu. Svědčí o tom, že věrně odrážel myšlení a mínění doby, většiny lidí, že vycházel z reálných předpokladů a jeho požadavky vyjadřovaly obecné názory a tužby. Vždyť ze stejných premis vycházeli komunisté v Moskvě při formulování kencepece i jednotlivých článků Košického vládního programu a i při letném porovnání obou programů lze učinit závěr, že program Za svobodu byl propracovanější a detailnější, i když byl tvořen v jiné době a za zcela jiné situace. Také v letech 1945-1948 se mnohé jeho myšlenky ukázaly jako nosné pro budování nové lidově demokratické společnosti a poválečnou obnovu veřejného a hospodářského života, kdy komunistická strana, již jako strana vládní, nejpočetnější a nejvlivnější, neměla vlastní program a prohlašovala, že jejím programem je program Košický, na němž se shodli všichni partneři v Národní frontě. A je příznačné, že programové hledání PVVZ bylo podobné onomu obdobnému hledačství v roce 1968, kdy se opět některé myšlenky programu Za svobodu dostaly k veřejnosti, kdy obrodný celospolečenský proces znovu důrazně připomenul, že není skutečného socialismu bez demokracie, že obě hodnoty tvoří nedělitelný celek, že nelze nepřihlížet k národním zvláštnostem a tradicím, chceme-li usilovat o opravdový všestranný rozvoj moderní společnosti.

Ať už byl dopad programu Za svobodu jakýkoliv, jedno je jisté: sta í se ideovou platformou pro sjednocení celého českého domácího odboje, všech jeho složek, protože vytvářel i dobrá východiska ke spolupráci národního demokratického odboje s komunisty, k níž došlo již v roce 1941, tedy krátce po jeho přijetí. A to byl nesporně evropský unikát. Do závěrečné etapy bojů s fašismem a za národní osvobození šel odboj jednotně, alespoň v nazírání na základní a nejdůležitější

otázky a problémy dané doby, na konečné vyhnání okupantů ze země a její přebudování na nových, demokratických základech.

/.../

Na domě číslo 34/7 v pražské ulici Anny Letenské na Vinohradech je umístěna pamětní deska s dlouhou řadou jmen. Jmen vlastenců, kteří se tam někdy scházeli, když rekovali o tragickém osudu našeho národa za druhé světové války, promýšleli účinné způsoby boje proti okupantům a formulovali zásady, jimiž se má řídit společnost, která už nikdy nechce, aby se opakoval Mnichov a všechny hrůzy, které se po něm kupily a zavalovaly porobený národ. Hráz jim chtěli postavit vybudováním základů nové republiky, republiky osvobozené od útisku a ponižování, která by byla štaatným domovem všech občanů. Proto formulovali program její přestavby ná důsledně demokratických principech, aby skutečný pokrok byl znát ve všech oblastech jejich života. Proto po nich jako památka nezůstala jen tato kamenná deska, ale velkolepé dílo programového hledačství v bouřlivé a těžké době, dokumnet velkého historického významu, doklad tvořivého myšlení, které v sobě integrovalo dědictví progresivních ideových proudů, jaké svět poznal.

Těchto několik stránek chtělo přiblížit jejich úsilí, vzdát jim úctu, kterou si plně zaslouží. Chtělo připomenout, že odbojové seskupení Petiční výbor Věrní zůstaneme, byl důležitou, početnou a vlivnou složkou národního demokratického odboje, že mu v mnoha ohledech vtiskl pečeť svého ideového vyzrání. Ve své činnosti v boji s fašismem i za nové, lepší a spravedlivější uspořádání vztahů mezi lidmi i jejich výtvoř vycházeli z přesvědčení, že demokracie a socialismus jsou nedělitelné hodnoty, že jedna nemůže být bez druhé, aby byl zajištěn opravdový společenský pokrok, po němž toužili generace všech věků. Tento jejich odkaz je stále živý a dává záruku, že jejich dílo nebude zapomenuto, že jejich naděje, za něž položili i své životy, nebudou zmařeny.

Památka na ně nesmí pohasnout. Činnost Petičního výboru Věrní zůstaneme musí mít své místo v naší paměti i v našem dějepisectví, jako má a bude mít v naší národní historii.

Stále platí slova programu Za svobodu, že "je na nás a na nesčetných zástupech stejně smýšlejících ve všech ostatních zemích obou polokoulí, aby z bolesti, utrpení a prolité krve vzešel nový svět, jenž se konečně stane člověku pravoudomozinou, nikoli svět strach a nenávisti, nýbrž svět naděje; nikoli svět bojů, nýbrž svět spolupráce a míru; nikoli svět otroctví, nýbrž svět svobody a spravedlnosti - svět, v němž všechen evropský lid se opět ujme odkazu svých nejlepších duchů, zvedne pochodem málem vypadlou z ochablé ruky a znovu rozdmýchává oheň, aby zářil a vedl od věků do věků."

Č. Císař napsal zajímavou a podnětnou práci, jejíž část pod názvem "Přítvrzený reformní kurs" byla otištěna v Listech č. 4 r. XVII, 1987 str. 16-21. Zaujímá v ní také stanovisko k r. 1968 a to bylo podnětem k napsání této poznámky /na okraj/, zaměřené na současnou problematiku, neprovádí žádný podrobnější rozbor tehdejších událostí, ale podává letmý přehled toho, co považuje za chyby a omyly některých reformního procesu r. 1968.

Autor této glosy považuje za přelčné ocitovat nejprve přesně Císařovy myšlenky, k nimž chce připojit připomínky či výhrady.

Č. Císař píše o r. 1968, že se "dělo nejen dobré, dělo se i chybné a špatné. Škoda, že kromě pokrivených soudů v "Poučení" nemáme dosud opevdu solidní studii, či dějiny vývoje 60.let napsané v objektivním vědeckém duchu, jakým se má řídit marxistická historiografie". V dalším konstatuje: "V potřebě bránit Pražské jaro proti zlovolaým útokům dogmatiků jsme si zvykli bránit reformy 60. let důrazem na jejich správné vědecké základy a ušlechtilé programové cíle. Přitom jsme nechápeli chyby a omyly, které jichž jsme se bona fide i z nedostatečnosti dopouštěli, přehlíželi jejich záporné důsledky a lehkomylně je podceňovali. Nebyl mým úmyslem všechny tu vyčerpat, ale alespoň některé připomenout: postupný a rostoucí odpor dogmatických a konzervativních živlů uvnitř strany proti progresivnímu kursu Dubčekova vedení, které jim dopřávalo volný prostor pro ideové a později i frakční působení. - Setrvačnost způsobila byrokraticko-mocenského řízení společenských procesů a pomalý obrát k novým, demokratickým a samosprávným prvkům ve veřejném řízení životě. - Netrpělivá snaha radikálních zastánců reforem urychlit realizaci širokého komplexu změn, pro něž teprve uzrávalo pochopení v jednotlivých vrstvách lidu. -Předčasné a sektářské známkování nepřesvědčených a kolísavých lidí za "konzervativce" a jejich zahánění do skutečně konzervativních frakcí - Selhání socialistické odpovědnosti jisté části publicistiky, která zanedbávala objasňování Akčního programu, živelně nastolovala nové, i dílčí, problémy, v dané chvíli neřešitelné, odváděla až senzacechtivě pozornost k rozporné minulosti, chápala svobodu slova jako bezbřehou názorovou anarchii, neuváženě rozněčovala rozvášněné emoce spod. Slabost nejednotného vedení KSČ, rozdíreného střety progresivních a konzervativních, revolučních a oportunistických, odhodlaných a bázlivých, uvědomělých a rozkolísaných členů, v nichž nechyběly ani osobní ambice, sympatie a antipatie, úspěchy jedněch a závist druhých.

Tyto a další negativní jevy oslabovaly dynamiku progresivních záměrů a programů, zdržovaly jejich cílevědomou a plánovitou realizaci, vnášely do hlavního proudu rušivé prvky, rozmělnovaly zpočátku jednolitý společenský pohyb do mozaiky celé tříště zájmů a zájmečků. Obrovská všelidová podpora obrody socialismu byla tak jen zčásti využívána a byla zčásti promarněována, přesto všechno trvala převaha pozitivních stránek vývoje

je, která od měsíce k měsíci vzrůstala a odsouvala negativní jevy na okraj dění." - Když pak přechází k charakteristice tzv. normalizační politiky, píše, že "chyby a omyly reformních komunistů spolupůsobily k prohře obrodného hnutí".

Nejprve k stanovisku, že "nemáme dosud opravdu solidní studie či dějiny 60. let napsané v objektivním vědeckém duchu." Jistě lze říci - což ovšem platí obecně - že by si bylo přáti lepších a důkladnějších prací, než jsou ty, jež až dosud byly o tomto období moderních čs. dějin napsány. Zároveň však nelze nekonstatovat, že o něm bylo napsáno doma i v zahraničí mnoho závažných rozborů a studií, které z různých úhlů a hledisek analyzují a hodnotí tento historický proces v jeho celku i různé jeho stránky. Je škoda, že tyto práce nejsou v ČSSR vydávány nebo aspoň normálně přístupné v knihovnách těch, kdo se zabývají tímto obdobím a chtějí si v něm třeba otevřít své poznatky ke vztahu k současnému dění. Připomenu tu zvláště základní dílo H. G. Skilinga "Čs. přerušovaná revoluce", jež bude asi sotva předstiženo v šíři a důkladnosti zpracování čs. reformního procesu r. 1968.

Čs. pokus o "socialismus s lidskou tváří" r. 1968 byl společenský proces velmi složité a rozporný a proto i objektivní pravda o něm, pokud je poznatelná, může být obsažena nikoli v jedné studii, ale v celé bohaté literatuře, která se poctivě snaží o jeho poznání. Vždyť i v současnosti, jak o tom svědčí např. stanoviska různých autorů v rozličných exilových publikacích a z domácí provenience jako pars pro toto např. stanovisko P. Uhla "Srpnové trauma" k návrhu dokumentu Charty 77 k 19. výročí 22. srpna 1968, necháme-li stranou oficiální ideologii, jsou k Pražskému jeru zaujímany stále velmi různé, až protikladné postoje a hodnotící soudy. A protože pravda o žádné historické události tohoto druhu není jednoduchá a jednoznačná a protože racionální poznání ještě samo o sobě neurčuje a nemění lidské chování, nelze předpokládat, že by se tu kdy mohla objevit taková práce, která by splnila očekávání ^{č.} císaře.

Čs. proces v r. 1968 byl, pokud jde o vnitřní jeho průběh, již dosti podrobně analyzován na základě bohatého materiálu, který byl k dispozici. V dalším zkoumání této problematiky asi nepůjde tolik o obohacení faktografie, i když ani to nelze zcela vyloučit, ale spíše na základě časového odstupu, který umožňuje plastičtěji a pronikavěji postihnout širší souvislosti a determinanty historicko-spoločenského dění - o její hlubší historicko-teoretické hodnocení. K takovému poznání by jistě přispělo, kdyby se otevřely sovětské archivy a bylo možno na základě studia konkrétního materiálu včetně zápisů z jednání nejvyšších státních orgánů hlouběji poznat vývoj a změny postojů nejvyšších orgánů a jejich představitelů k čs. problematice, jež vedly k rozhodnutí o vojenském zásahu i jejich názorů, pokud jde o další čs. vývoj po tomto zásahu. /Srov. kupř. Kuzněcovovu a Katuševovu cestu do Prahy na podzim 1968,

jakož i sovětské hodnocení výsledků jednání s čs. představiteli po srpnevé intervenci/. Toto přání je však zřejmě dosud nesplnitelné, pokud je vůbec kdy splnitelné - když o určitých věcech asi žádné písemné doklady neexistují. Připomeňme tu, co psal Zđ. Mlynář o průběhu "jednání" o tzv. moskevském protokolu mezi sovětským vedením a zástupci čs. strany ve své knize "Mráz přichází z Kremu".

Pokud jde o "omyly a chyby" protagonistů a stoupců reformního procesu Pražského jara, jež Č. Císař třídí do několika skupin: To co se považuje za chyby a omyly, lze tak jistě při určitém přístupu klasifikovat. Autoru se však zdá, že tažováto jejich charakteristika a rozřídění - Č. Císař odděluje pomlčkami - nepostihuje rúzacou povahu těchto jevů, resp. nechává stranou vnitřní vztah, který existoval mezi jednotlivými těmito jevy. I když konkrétní historický proces r. 1968 byl celkem, v němž jeho jednotlivé stránky a momenty na sebe vzájemně působily a ovlivňovaly se, přece jen v něm lze - a je to i nezbytné - rozlišit hlavní a vedlejší, primární a sekundární, příčinu a následek a pod., což se právě vztahuje i na přehled "chyb a omylů" v úvodu této gloey citovaných. "ovažuje-li se něco za chybu a omyl, pak se mívá subjektivní stránka činnosti lidí, něco, co bylo, ale případně nemusilo být, něco, co lidé udělali, ale udělat nemuseli, nebo neudělali, ale udělat mohli a měli; kdyby lidé dosáhli hlubšího poznání v té či oné věci, kdyby se při ní neřídili svými sympatiemi a antipatiemi, chovali by se jinak, správně a vyhnuli by se později kritizovaným chybám a omylům.

Společenský proces má však svou objektivní a subjektivní stránku. Některé z chyb a omylů, které uvádí Č. Císař, se autoru této připomínky jeví jako jevy objektivně nutné; nahodilá byla jen jejich konkrétní podoba, míra, relevance. Je jistě na místě konstatovat jako chybu slabost nejednotného vedení KSČ v době Pražského jara. Otázkou však je, zda tomu mohlo být zcela jinak? Zde se za dlouhé období vlády A. Novotného mohla zpr,ovat nová reformně orientovaná vedoucí garaitura, která by po příchodu k moci byla s to hned koncepčně formulovat novou politiku a jednotně ji provádět. Tím není řečeno, že nelze vytýkat A. Dubčekovi a vedení, jemuž stál v čele, ta či ona špatná rozhodnutí, chybné kroky a postupy a pod. Zároveň však nelze nepřiblížit k tomu, že bylo třeba určité doby, aby se mohlo vytvořit nové vedení, které by mohlo adekvátněji dostát novým požadavkům; tato doba mu však nebyla dána.

V této souvislosti je také třeba docenit, co za měnalo v praxi demokratické lidové hnutí, jakým se pástupně stal reformní proces Pražského jara, jak lze takové hnutí politicky vést a usměrňovat, zda se lze v takovém, svým způsobem spontánním pohybu obejít bez extrémů a co bylo vlastně takovými extrémými v Pražském jaru? Byl jím nepř. Manifest "2000 slov"?

Každé demokratické společenství - a v určité relaci to platí i pro čs.

společnost r. 1968, která sice nebyla v politickém smyslu demokratická, ale probíhal **žít** v ní rychle proces demokratizace - se nutně dělí, užije-li se tradiční terminologie - na levici, střed a pravici. Pokud se tedy měla v ČS. opravdu uskutečňovat demokratizace, muselo nutně probíhat i takovéto štěpení, které se i veřejně vyjevovalo. Jestliže v ČS. v 60. letech v určitém ohledu počala regenerovat občanská společnost, pak je přirozené, že v průběhu Pražského jara určité její složky se začínaly autonomně projevovat. V praxi se počal- uvnitř KSČ i uvnitř celé společnosti, zvl. v českém národě- uplatňovat jistý pluralismus. Nebyl již jediný subjekt politické aktivity; při celkové podpoře většiny společnosti reformně orientovanému Dubčekovu vedení různé společenské síly a skupiny pro sebe požadovaly jisté možnosti politické subjektivity. Výrazně se to projevilo zvláště ve sféře česko- slovenských vztahů a jejich státoprávního uspořádání.

Dále pak, jde-li o demokratický, či aspoň demokratizační proces, je tu nezbytné relativně delší /nejde o násilný převrat, o vojenský puč/ období, v jehož průběhu by se mohly demokratické reformy postupně připravit a provádět.

Protože sovětské archivy jsou uzavřené, není spolehlivě dokumentárně prokázáno, zda vůbec- a pokud ano- v jaké míře a rozsahu bylo tehdejší sovětské vedení v čele s L. I. Brežněvem ochotno tolerovat reformy v ČS. /Známa odpověď na otázku o změně v osobě prvního tajemníka ÚV KSČ "etó vaše dělo" ještě v tomto ohledu nic nedokazuje/. Jednání v Drážďanech, které bylo v samém počátku Pražského jara v březnu 1968, svědčí o tom, že tato ochota byla minimální a že tedy to, co se stalo v srpnu 1968, vojenské zardoušení reformního procesu za účasti dalších 4 států V-smlouvy, bylo organickým důsledkem tehdejší sovětské politiky. /Její výrazem se stalo po vojenské intervenci do vnitřních čs. záležitostí tzv. Brežněvova doktrína "omezené suverenity"/. Pokud je tento závěr správný, a zatím není důvodu o něm pochybovat i vzhledem k sovětskému postupu vůči polské Solidaritě na začátku 80. let, i když její potlačení bylo potom uskutečněno polskými vojenskými silami, pak samozřejmě - po časovém odstupu - je relativizován i tehdejší význam sporů o to, či ono opatření, o ten či onen krok, o ta či ona stanoviska těch či oněch sil nebo osobností v době Pražského jara. To je ovšem závěr ex post.

Na začátku r. 1968 vycházelo nové vedení KSČ z jiného předpokladu, že tu je možnost ke změně a že je třeba, v zájmu čs. lidu, této možnosti využít. V tomto historickém kontextu je nutno při analýze konkrétního průběhu Pražského jara rozlišovat, co posilovalo vnitřní logiku tohoto reformního procesu a co ji oslabovalo a narušovalo, co bylo možné a přece se/proč/ neuskutečnilo a na druhé straně pak, co přesahovalo možnosti /vnitřní i vnější/ tohoto reformního procesu v jeho dobovém rámci i intencích.

Byl-li tu zmíněn onen závěr ex post, pak nikoli ve smyslu lidového rčení "po bitvě každý generálem", ale proto, že umožňuje - zvláště po zhodnocení následujícího vývoje - přesněji analyzovat i tehdejší vnitropolitický proces v Čs. včetně vztahů vedení KSČ k jeho partnerům ve Varšavské smlouvě zvláště k SSSR a zároveň, což je jen druhou stránkou téhož, i tehdejší sovětské výhrady vůči čs. reformnímu procesu a různým jeho silám, stránkám a projevům.

Již dávno je jasné, že určité jevy, např. vznik nových institucí a některé projevy v čs. publicistice, které se tehdy setkávaly u SSSR /i v Polsku a NDR/ s kritikou a odsudkem a které byly později - po vojenské intervenci - vydávány za doklady o existenci kontrarevoluce, byly jen vhodnou záminkou k protičeskoslovenskému postupu. Kdyby nebyly ty, byly by to jiné; za záminku by posloužily jiné jevy. Čs. reformní proces, jak byl programově vyjádřen v Akčním programu KSČ šměřoval k jinému modelu socialismu, k socialismu demokratickému, k socialismu s "lidskou tváří". A to byla nepřípustná hereze, která musela být za každou cenu potlačena. Mocenský byrokratický - centralistický systém, který se za Stalina zformoval v Sovětském svazu, byl postupně nastolen i ve všech zemích sovětského bloku a byl prohlašován za jediný správný, za konkrétní historické ztělesnění leninismu. Samy diskuse o modelech socialismu, které tehdy probíhaly v ČS., byly později označovány za ideologické projevy kontrarevoluce. Je historickou ironií pro ideology "normalizace" a zároveň opožděnou morální satisfakcí pro stoupence reformního procesu z r. 1968, že v průběhu současné přestavby v SSSR se rozvíjejí různé diskuse o genesi tohoto systému a o nezbytnosti vytvořit nový, demokratický model socialismu, které by - z hlediska tehdejší sovětské i čs. normalizační ideologie - musely být rovněž oceňovány jako kontrarevoluční. x/ V. Falin o společenských přeměnách v SSSR "Vytváříme nový model socialismu". R.P. 5. 8. 1987

Autor této glosy připomíná některé tyto obecnější souvislosti a poznatky proto, že se mu zdá, že je Č. Císař ve svém utřídění "chyb a omylů" čs. reformního procesu v r. 1968 nebere dost v úvahu. V něčem je snad dosud ovlivněn někdejším svým kritickým postupem, pramenícím z jeho tehdejší funkce vůči části publicistiky, již v citované pasáži v úvodu této poznámky vytýkal ztrátu odpovědnosti. Nejde nikterak o to, že by se snad sdělovací prostředky a ti, kdo v nich psali a vystupovali, měli vyjít z kritiky při konkrétním rozboru reformního procesu z r. 1968. Jde jen o relaci vztahů příčin a následků. Pamětníci oněch událostí r. 1968 si mohou v této souvislosti připomenout rezoluci listopadového pléna ÚV KSČ z r. 1968, jež bylo pokusem o vytvoření určité politicko-ideologické platformy pro další činnost KSČ po srpnové okupaci a po tzv. moskevském protokolu. V ní byla také odsouzena část sdělovacích prostředků, jako by jejich "neodpovědné" působení zavinilo to, co se později stalo. Zeměnila se též příčina a následek; vzrůstající kritičnost a radikalizace

části sdělovacích prostředků byla vyvolána především nedůslednou a nerozhodnou reformní politikou vedení strany a státu, jehož slabost Č. Císař sám zaznamenává na konci svého přehledu tehdejších "chyb a omylů". Slabost nejednotného vedení KSČ byla podle mínění autora této poznámky hlavní příčinou "chyb a omylů", které uvádí Č. Císař. V té či oné míře byly jejími přímými nebo zprostředkovanými důsledky.

Lze pochopit záměr listopadové rezoluce z r. 1968 jako účelově pojetého pokusu nalézt přijatelné politické východisko z tehdejší složité situace. Již tehdy však byla rezoluce předmětem kritiky v tom směru, že nerozlišuje správně příčinu a následek, že přemášením odpovědnosti za srpnovou vojenskou intervenci na ty, kdo patřili k hlavním oporám reformního procesu x/

x/ Bez aktivní úlohy sdělovacích prostředků při podpoře a prosazování reformního kursu by se Pražské jaro nikdy nemohlo stát tím, čím se stalo. Obdobně - byť s respektováním všech rozdílů, které tu mezi oběma procesy existují - ani současná přestavba v Sovětském svazu by neměla probíhat a zapouštět hlubší kořeny v různých vrstvách sovětské společnosti, kdyby se v jejím směru rozhodně neangažovaly sdělovací prostředky, jejichž prostřednictvím se postupně uvádějí do pohybu širší skupiny dosud netečných lidí. Srov. kupř. rozhovor F. Burlackého "Bouřlivý proud nese i pěnu", R.P., 26. 9. 1987

se reformní síly ve vedení strany vzdávají svých spojenců, oslabují své možnosti poktačovat, byť v omezeném rámci, v reformní politice a posilují tak dogmaticko-konzervativní síly, které byly od samého počátku proti Pražskému jaru. Po této rezoluci pak následovala příslušná přísná opatření, obnovení cenzury a zřízení úřadu pro tisk a informace; za jejich působení byla postupně omezována, až potlečena svoboda projevu a s ní spojená svoboda tisku, jeden z hlavních plodů Pražského jara a zároveň záruka uskutečňování reformního procesu. Za půl roku na to přišlo známé dubnové plénum ÚV KSČ jako počátek rozhodné "normalizační" politiky. Pro ni pak, jak svědčí "Poučení", to byla sama politika Dubčekova vedení, která otevřela dveře kontrarevolučnímu zvratu. Nebylo již třeba útočit na reformní politiku a její protagonisty nepřímou; pod mocnou záštitou cizí intervence ni moci bylo možno, když reformní proces byl již značně vnitřně rozložen, napadnout přímo hlavní představitele reformní politiky a postupně je zbavit moci a vyřadit z politického života.

Poznámka na okraj Císařovy charakteristiky "chyb a omylů" reformních komunistů, které spolupůsobily k prohře "obrodného hnutí" je svým rozsahem přesáhla. Stalo se tak proto, že její autor považoval za vhodné - v rámci již po léta probíhajících diskusí a polemik o tomto období - některé své výhrady podrobněji rozvést a odůvodnit a poukázat na určité momenty a aspekty poznávání tohoto procesu, které nezřídka zůstávají stranou pozornosti nebo jejichž váha se nedoceňuje.

září 1987

Luboš Kohout:

Poznámky ke glose Z. Jičínského "Na okraj stati Č. Císaře: Přitvrzený reformní kurs"

Glosu Z. Jičínského považuji za metodologicky velmi ppdnětnou a s merritěm kritiky, vznesené vůči Císařovu textu souhlasím. Nicméně poznamenávám, že nepřijímám rigorózní Zdeňkův soud, že činnost tisku /rozumí se i nově vznikajících politických proudů a organizací/ byla pouhou zámlinkou a nikoli příčinou invaze vojsk V-pětky. Mohla být tím či oním, mohla být i obojím. I když se to navenek neprojevovalo, byly zřejmě i názory na pražské jaro u vůdčích představitelů KSSS a SSSR diferencované. Z .Mlynář, dle mého názoru právem, upozorňuje v "Mráz přichází z Kremlu", jistě bez pramenné opory, ale velmi logicky a argumentovaně na existenci dvou základních sil a prpadů v centrech moci v Kremlu. Jestliže Zdeňk správně poznamenává, že prameny ze sovětské strany nejsou k dispozici a nezdá se, že by byly v dohledné době publikovány /osobně nevěřím, že by dozrál čas k vyplnění tohoto dějinného "bílého místa"/, pak by se měl střežit vyslovování kategorických soudů v této složité otázce nejnovějších dějin. Také se mi nezdá, že by polské události let 1980-81 a sovětská reakce na ně potvrzovaly jeho názor. Spíše naopak. Společné oběma procesům, československému i polskému, totiž bylo, že u nás méně, v Polsku daleko, daleko více byla spontánními hnutími a jejich organizacemi /KAN, K 231, přípravné výbory sociální demokracie, KSS-KOR, Solidarity, některé církevní kruhy, ne vrcholný episkopát a j./ odmítána vůdčí role KSČ a PSDS, ať jakkoli progresivně chápaná a realizovaná, brána v pochybnost, či odmítána zahraničně politická orientace obou zemí, vyjádřená příslušností k V-smlouvě.

Ve svých předchozích textech věnovaných této problematice, jsem se zto-tožnil s názory maďarského exulanta Pierra Kendeho /též vyjádřené na stránkách Svědectví/ o tom, že k sovětské intervenci v té či oné podobě dochází vždy a všude, pokud v politickém vedení superstruktury převládne názor, že tyto dva pilíře jejich moci v zemích soustavy/jejich součástí je ovšem i státobezpečnostní a branná moc, centrálně z Moskvy řízená/ jsou ohroženy/ČSSR 1968/, vážně podemlety/Polsko 1980-81/ či dokonce zbo-řeny /Maďarsko 1956/.

Odlišnosti byly zajisté především v tom, že polské stranicko-státní vedení let 1980-81 rozhodlo ve vlastním, a konec konců i sovětském zájmu o vyhlášení výjimečného stavu, kdežto konflikt mezi naším a sovětským tehdejším vedením se vyhrotil především proto, že dokonce i po Čierné chtělo čs. vedení řešit společenskou krizi zcela převažujícími politickými prostředky, nikoli mocenským násilím, jež by automaticky pohřbilo i reformu; situaci jako "kontrarevoluční" nevidělo /a ona také taková nebyla/; a pokud se vedení sovětskému nepodařilo donutit pražské reformátory ani "jednáním" v Čierné, ani osobními dopisy Brežněva Dubčekovi k

násilí nad nově vznikajícími organizacemi a tiskem, přistoupilo k vojenské invazi a v jejích důsledcích k násilnému potlačení jak zárodečných opozičních sil v zemi, tak i celého reformního úsilí, vyjádřeného v Akčním programu KSČ i v předsjezdových materiálech.

Soudím, že jsem problém formuloval daleko opatrněji a přesněji, než Zdeněk, ve své studii "O možnosti pozitivní alternativy Srpna 1968"/viz D I S K U S E č. 5, prosinec 1983, odkud cituji: Proponovaný "uzavřený pluralismus", pokud by se těšil podpoře všech rozhodujících politických sil v zemi, jistě by vyvolal u konzervativnější části sovětského vedení "hněv", u progresivnější rozpaky, ale pokud by nepřibývalo otazníků nad nově chápanou vedoucí rolí KSČ a nad zahraniční orientací Československa /nekomunističtí, a zčásti i komunističtí radikálové snili o neutralitě, mimoblokovém postavení, či o "Malé Dohodě", přičemž to dást hloucně a v hodně napjaté situaci stále více zdůrazňovali/, těžko by v Moskvě nabyli vrchu stoupenci tankové a letecké invaze do ČSSR. - A dále píše: Souhlasím s Mlynářem, že varianta možného vojenského invazního řešení byla zvolena s největší pravděpodobností mezi začátkem a koncem května 1968. Nabyla zřejmě na reálnosti po odmítnutí dopisu Varšavské pětky vedením KSČ v červenci. To však neznamená, že již tehdy byla zvolena za jedinou možnou variantu řešení čs. otázky. Zdá se, že rozhodující lidé i na sovětské straně, alespoň většina z nich, a také Brežněv, dlouho neviděli ve vojenské variantě /technicky dobře připravené a kdykoli spustitelné/ nějaké optimální řešení čs. problému....Ovšem k Černé asi bylo přesvědčeno, již jako celek, bez výjimky, že KSČ pouze politickými prostředky již nemůže pacifikovat situaci. Jednání v Černé tudíž chápalo jako poslední tlak ze své strany, aby reformně komunistické vedení spáchalo "politické harakiri" potřením "kontrarevoluce" administrativními, snad vojenskými opatřeními. Teprve poté, kdy se "dubčekovci" podle jejich požadavků neprodleně neřídili,..zvolili k 17. srpnu/zasedání narychlo svolaného Politbyra/ dle svého vidění věci n e j n e ž á d o u c n ě j š í, ale již "nutnou" vojenskou variantu. Mlynář, soudím oprávněně/i když bez jakékoli přemenné opory/ vyslovil názor, že tehdy nešlo o nic méně, než o otřes Brežněvova "prvnětajemnického" křesla. Zřejmě by peďl, pokud by z rukou Šelesta i jiných "jestřábů" nepřevzal iniciativu při potlačení čs. reformního pohybu. Sám to nepřimo potvrdil v rozhovoru se Šimonem v listopadu 1968 v Moskvě oním lapidárním, že ani on nemůže dělat to, co by chtěl, že kdyby nedal pokyn k invazi ČSSR, určitě by u něho Šimon neseděl a je otázkou, zda by ve svém křesle seděl i on sám...

Za nejpravděpodobnější můžeme uznat dvojí možné vidění čs. věci u špiček sovětské politické reprezentace:

1/ V ČSSR se, jistě v porodních bolestech, rodí nový, pro socialismus v našem pojetí velmi nebezpečný politický systém či model socialismu

/resp. nebezpečný pro zajištění našich mocenských pozic v této zemi/. Nové vedení KSČ bude po sjezdu, kde se zformuje, schopné zvládnout těžkosti a odpor ledva se zrodivších a ještě slabých opozičních sil; mimo jiného i na základě popularity samostatnější zahraniční politiky i popularity pronikavých demokratizačních opatření. Naše dosavadní pozice ve stranickém aparátě, armádě a bezpečnosti ČSSR budou redukovány nebo dokonce eliminovány. Je tedy velmi výhodné, že tu ty "kontrarevolucionáře" máme; můžeme s poukazem na jejich sílu/zejména pokud jde o ideologický vliv přes hromadné sdělovací prostředky/, nebezpečnost, konec konců "maďarské úmysly" donutit "revizionisty" v Praze ke ztrátě popularity mocenským potřebám "kontrarevolucionářů" ještě před sjezdem a potom, bez ohledů na to, jaké bude personální složení nového ÚV, sjezd bude "naš", protože obsahem své politiky. Pokud tak neúčinní, obsedíme zemi vojensky, dokud tu ty "totální pluralisty" máme, jako vítaný argument a záminku; ve vedení provedeme radikální kádrové změny prosazením "internacionalistů" neboli "věrných marxistů-leninovců".

2/ I reformní komunisté již ztratili naději na možnost zvládnutí situace pouze politickými prostředky. "Totální pluralisté" již politicky zvítězili a pokud reformní komunisté nechtějí, nebo dokonce už ani nemohou toto vítězství mocensky zvrátit, musíme tak nolens učinit my, abychom předešli "maďarskému vývoji".

Odpověď na to, které variantě převládnuvšího sovětského vidění čs. problematiky "dát přednost", nemůže dnes nikdo odpovědný podat! Nemá k tomu podklady. Oficiální stranické dokumenty sovětské i naše, publikované a všeobecně známé, favorizují jednoznačně druhou variantu. Poražení reformisté naopak prvou. Ale není nedůležité konstatovat, že nekomunisté a protikomunisté nesou v tomto mimořádně důležitém bodu odpovědnost těch, kdož poskytl buď vítanou záminku nebo důvod k zvolené tankově-letecké variantě.

Také mé pohledy na negativa práce tisku v období "pražského jara" /příčemž se Zdeňkovým zdůvodněním jeho neoporných slabín i s jeho pozitivním hodnocením jeho převyšujících kladů souhlasím/ jsou přece jen kritičtější, než Zdeňkovy. Faktem je, že většina tisku, stranický nevyjímaje, nedostatečně podporovala nebo vůbec nepodporovala a nepopularizovala základní linii, vytýčenou Akčním programem KSČ a některé časopisy, /zřetelně Student, ale i Literární listy/ žádoucí a oprávněný tlak na vedení přeměňovaly v nežádoucí a objektivně škodlivý přetlak. - Ostatně bohatě toho využil Fojtík, kupř. v rozhovoru s jugoslávskými listy v době své jarní návštěvy tam /citoval, či parafrázoval Literární listy/- 2000 slov bylo publikováno naráz ve třech populárních listech doby jako zřetelná jiná politická platforma, než byla ona vyjádřená Akčním programem. Planý politický pluralismus, zejména sociální demokracii, jako alternativní opoziční sílu propagoval zjevně Student, důrazně Svobodné

slovo, méně důrazně Literárky.

V té souvislosti jsem ve svých studiích uváděl i znamenitou sebekritiku-žel, naprosto osamocencou - Alexeje Kusáka, šéfredaktore Students z r. 1971 již v emigraci: "Právě tak abstraktně byl ovšem vysloven požadavek na rozšíření počtu politických stran v r. 1968. Nebral se ohled na to, že právě tento požadavek je pro superstrukturu moci, jak ji představuje blok socialistických států, svázaných Varševskou dohodou, naprosto nepřijatelný a jeho bezohledné prosazování může mít pouze ty nejhorší následky. Bylo zřejmé, že socialistický blok se obává tažové institucionální plurality politické moci, neboť v něm vidí nebezpečí pro fungování států v té podobě, jak vstoupily do Varševského paktu".

x x x

Vyvážená, argumentovaná kritika a sebekritika práce tisku v osmašedesátém, zajisté nevytrhávaná z kontextu chyb a nedostatků jiných subjektů politiky té doby, také, a především, stranicko-státního vedení, jak správně postuluje Z. Jičínský, je naléhavě potřebná, chceme-li co možno nejobektivněji zhodnotit společenský politický pohyb roku 1968 a vyvodit potřebná, dnešní situaci adekvátní poučení.

Praha dne 4. X. 1987

Demokracie je jedinou zárukou nezvratitelnosti
přestavby

Sovětský časopis Ogoňok č.29 z letošního července uveřejnil rozhovor svého zvláštního zpravodaje L.Plešakova s čelným sovětským ekonomem ~~К.Ризанков~~ akademikem Abelem Aganbegjanem, tajemníkem ekonomického oddělení AV SSSR, který s pozoruhodnou otevřeností hovoří o současné ekonomické situaci SSSR. Uveřejňujeme zkrácený záznam tohoto rozhovoru.

P.: Při diskusích o negativních jevech se stále naráží na stará bolavá místa: hrubou výrobu, nízkou kvalitu produkce, nedokonalou tvorbu cen, pomalé zavádění nové techniky a progresivních technologií, příliš vysokou spotřebu energie, surovin, práce na jednotku produkce tad. Nejpodivnější je, že na mrhání surovin se poukazovalo z nejvyšších míst již v polovině 20.let, hrubá produkce se kritizovala ve 30.letech...ale prošla spousta let a k tytéž problémy stále brzdí rozvoj. Proč je tomu tak?

A.: Hlavní náš nedostatek je, že jsme příliš dlouho zachovávali starý hospodářský mechanismus.

P.: Ale to se zdá být zcela elementární a jasné...

A.: Je to skutečně elementární a jasné, ale není tak jednoduché to změnit, protože v hospodářském mechanismu je vše vzájemně propojeno. A jak se u nás plánuje činnost různých hospodářských organizací? Zaprvé má každá z nich mnohé ^{přímé} adresné úkoly direktivně určené: shora se rozepisují úkoly ve výrobě veškeré nomenklaturní produkce. Zadruhé: shora se rozepisují také zdroje a stroje, suroviny a td. A objednávku na všechny tyto fondy je třeba dát půldruhého roku předem. Desítky tisíc norem předepisují, co si kdo může dovolit. Takový strohý byrokratický systém vedl k řadě negativních jevů. Každý podnik se snažil získávat co nejvíce zdrojů, aby byl zabezpečen pro plnění stanovených úkolů, tyto zdroje jinde chyběly, vznikla stav všeobecného deficitu při neustálém růstu nepoužitelných zásob. Zásoby dosáhly v SSSR 460 miliard rublů. Je to mrtvý nepoužitelný balast, ačkoli na jejich výrobu byly vynaloženy obrovské zdroje. Podobný obraz vznikal i v oblasri výrobních fondů, strojů. Celkový objem strojů je u nás dvakrát větší než strojový park USA. Ale jaký

je z toho užitek, když tyto stroje se málo využívají, koeficient směnnosti je o něco málo větší než jedna? Na našich stavbách mrtvě stojí drahé stroje, jeřáby a td. a nevyžívají se. Totéž se děje s parkem nákladních vozů, ale i s parkem osobních služebních vozů. Kdosi kdysi vypočítal, kolik jakých fondů má být pro koho vyděleno, přiděleno, a když se nakonec tyto výrobky dostaly k adresátům, ukázalo se, že je nepotřebují, ale pro každý případ /i pro další budoucí přiděly/ si je ponechávají. Neplatí přece za ně své "vlastní" peníze!

Ale nejhorším jevem u nás je diktát výrobce nad spotřebitelem: ber, co ti dávají, jinak vůbec nic nedostaneš - to je filozofie našich ekonomických vazeb, které vznikají mezi podniky a hospodářskými organizacemi. A je nutno brát všechno, i to, co zastarale, nic jiného stejně není. A to demoralizuje výrobce a spotřebitel se dostává do nerovnoprávného postavení.

P.: Říkáte, že za všechno může starý hospodářský mechanismus. Ale vždyť v posledních pětiletkách bylo přijato mnoho opatření k jeho zdokonalení.

A.: Ano, usnesení bylo opravdu přijato mnoho. Ale tato usnesení až do dubna 1985 měla polovičatý charakter, měla charakter paliativ, zmírňujících bolesti, ale neléčících chorobu.

Natolik jsme si zvykli myslet ve starých pojmech, že když se řekne "plán", každý má na mysli konkrétní direktivně rozepsané úkoly. Ale vůbec není nutné, aby plán představoval systém direktivních ukazatelů. Může být realizován prostřednictvím ekonomických normativů, cen, finančně-úvěrových podmínek, stimulů hmotné zainteresovanosti, s využitím trhu, soutěžením výrobců a spotřebitelů.

P.: A plán zůstane?

A.: Plán musí zůstat, ale jeho charakter a metody realizace budou jiné. Tak např. vycházejíce z potřeb obyvatelstva země jsme vypočítali, že naše zemědělství musí vyprodukovat 100 mil. tun mléka. To dáváme do plánu. Dosáhnout toho můžeme různými cestami: dáme přímý úkol každé republice, aby vyrobila určité množství. Ta to pak rozděluje do oblastí, oblasti do okresů, a ty pak do kolchozů a sovchozů, a pak pomocí kontrolního aparátu dosahujeme plnění plánu. To je adresné plánování. Ale můžeme toho dosáhnout i tak, že na mléko stanovíme určitou cenu a podnikům ji oznamuje.

by - průměr zde skrývá skutečné zaostávání. Žijeme v 70.roce vítězství revoluce, 42 roků od skončení 2. světové války, a když člověk vejde do obchodu... Ne, nelze dáletřpět tento stav. A úkol v této oblasti je složitější, než jak se může naprvní pohled zdát. Naše výsledky v posledních letech v oblasti potravin jsou zcela neuspokojivé. V 11. pětiletce vzrostla zemědělská výroba ve srovnání s předchozím obdobím jen o 6%, počet obyvatel vzrostl o 4,5% - tedy vlastně na obyvatele bylo vyrobeno stejné množství zemědělských výrobků, a přitom peněžní důchody obyvatelstva rychle vzrostly - celkem o 20%, a to jsme museli každý rok kupovat ze zahraničí desítky milionů tun obilí, milion tun masa a mnoho dalších potravin. Nejen, že je to nepřijatelné pro zemi, která má všechny nezbytné přírodní podmínky i jiné, aby mohla uživit svůj lid, ale zároveň je to značný destabilizační faktor! Projídáme prostředky, které bychom mohli na zahraničním trhu využít daleko racionálněji! Proto vyřešení potravinového problému je klíčovým problémem pro zbytek 20. století. Proto ve 12. pětiletce má růst produkce zemědělství o 14,4%.

P.: Ale to jsme plánovali už pro minulou pětiletku a nepodařilo se toho dosáhnout...

A.: Negativní výsledky minulých let nás přesvědčil, že bez revolučních změn v zemědělství jsou naše záměry nesplnitelné. Proto jsme přijali extrémní opatření v reorganizaci agrárního komplexu, likvidovali jsme řadu ministerstev, zavedli jsme nový hospodářský mechanismus, nový systém řízení, velké naděje vkládáme do kolektivní dodací smlouvy, do rodinné dodací smlouvy, vytváříme zemědělsko-průmyslová sdružení. Zásadně jsme rozšířili pravomoc prvotních článků. Zvětšili jsme investice do podniků agrárního komplexu od výroby až po dodávky ke spotřebiteli.

P.: Ale přesto to vše není vidět na výsledcích... Snad to vše nedovádíme do konce?

A.: Zatím je bohužel příliš brzy na to, abychom mohli hovořit o základním zvratu. Slovo zvrát /perelom/ obsahuje v sobě to, že není návratu nazpět ke starému stavu. V tomto smyslu dosud je zvrát nedošlo, i když je určitý pokrok. V r. 1986 jsme zvýšili zemědělskou produkci o 5,1 %, přičemž největšího růstu by-

lo dosaženo v živočišné výrobě. Zde se šlo cestou intenzifikace: vybrakoval se málo produktivní skot, zvýšil se podíl efektivních odrůd atd. Ještě většího přírůstku bylo dosaženo letos.

Mnoho je ještě nedoděláno, ale první výsledky v této oblasti už jsou. Bohužel stále ještě převládá administrativní způsob řízení a byrokratického omezování pravomoci a šamostatnosti podniků. Přestavba je bolestný proces, a přeskupení kádrů vede ke zhoršení v řízení. Ale přes to všechno výsledky k lepšímu^{tu} jsou.

P.: Podíváte-li se na vše očima obyčejného kupujícího, co uvidíte, až bude zvrát proveden?

A.: Obchod s normálním výběrem: desítky druhů masných výrobků, několik druhů salámu, paárků, šunky, široký sortiment masa, drůbeže, polotovarů.

P.: Je to až neuvěřitelné...

A.: K tomu nutně musíme dojít. Ale problém se nevyřeší jen růstem výroby, ale i změnou sortimentu, změnami ve skladování, zpracování atd. Uspokojení poptávky nedosáhneme bez změny cen. Současná maloobchodní cena masa je dvakrát nižší než jeho vlastní náklady, takže za každé prodané kilo masa stát doplácí kupujícímu 3 rubly, na 1 litr mléka doplácí 20-30 kopějek, všechny živočišné výrobky jsou u nás dotovány státem. Takže dotace na živočišné výrobky dosahuje 50 miliard rublů za rok. To vytváří nerovnou situaci. Kategorie občanů s vysokými platy a příjmy, které nakupují více masa, dostávají od státu 2x více dotací než ty kategorie občanů, které mají nízké příjmy, nakupují méně masa, což je sociálně nespravedlivé. Dotace jsou z veřejných fondů a dostávají je určité, sociálně méně potřebné vrstvy. Vede to k neracionální spotřebě. Stojíme tedy před složitým sociálním problémem, který musíme vyřešit: před reformou maloobchodních cen.

Dalším neméně důležitým problémem je uspokojit potřeby lidí v průmyslovém zboží, a ve službách. V minulé pětiletce vzrostla výroba ~~průmyslového~~ průmyslového zboží o 20%, služeb o 25%, nynější pětiletka má přinést růst o 31 a 50%. Ale zase je zde daleko důležitějším problémem kvalita vyráběného zboží a služeb. V roce 1985 jsme vyrobili 788 mil. párů kožené obuvi, USA jen 300 mil., takže na obyvatele to bylo u nás 2,8 páru, v USA 1,3 páru. U nich jsou obuvi plné krámy, jakéhokoli druhu i v kusu i jakékoli ceny, u nás jsou jí také plné obchody, ale boty tam leží, nejsou pohodlné, hezké atd., kupujeme je jen z nutnosti, ale mnohdy ani nenosí-

me, a na dováženou obuv čekáme ve frontě. A tak náš obuvnický průmysl jen zbytečně ničí kuži a materiály.

Kvalita výroby se stále zhoršuje, rok od roku zrtácíme minulé výhody a postavení. Vzpomeňme na 50. léta. Naše věci nebyly takové moderní jako západní, ale byly na dlouhá léta. To bylo i u radiopřijímačů, u automobilů, televizorů, ledniček atd. V důsledku dnes vyráběných televizorů vzniká dnes jen v Moskvě 2-3 tisíce požárů ročně - hoří obrazovky - tak vznikl i požár v hotelu Rossija! A hoří pak celé byty i domy. A co naše Volhy? Dovedli jsme to tak daleko, že mnohé země zakázaly její import, neboť neodpovídá požadavkům bezpečnosti atd. atd. Ale výrobci automobilů to nechtějí slyšet, svádějí to na zahraniční kupující, že to oni zbytečně u našich "výborných" aut hledají úmyslně nedostatky.

Kvalita, to je naše nejostřejší nemoc. Setkáváme se s ní na každém kroku. Vezměme si domy: před válkou postavené neměly sice haly, lodžie atd., ale byly teplé, a nyní - špatné těsnění, špatné panely, topení, bytová jádra atd. atd. Jenom ekonomická opatření se ukázala být v dané etapě pro zvýšení kvality produkce nedostačující. Byli jsme nuceni přistoupit i k přímému administrativnímu kroku - ke státní přejímce zboží. Je to vynucené, dočasné opatření /dokud není kontrola spotřebitele/, ale přivedla mnohé podniky do stavu šoku. První výsledky ukazují, že kvalita vyráběných výrobků se zlepšuje, i když, jak se mi zdá, státní přejímka zboží se nedokázala plně osvobodit od vlivu výrobce. To, že pracovníci státní přejímky jsou zaměstnanci stranických a odborářských organizací podniků a jsou tedy z hlediska disciplíny i materiálně /rekreace, zotavovny, byty, dětská zařízení atd./ závislí na svých zaměstnavatelích a na místních orgánech moci, to není ve prospěch věci. Špatná kvalita - to je nejhorší způsob zbytečného mrhání prací a zdrojů. Vytváří se iluze horlivé činnosti při špatných výsledcích. A to morálně rozleptává lidi. Ekonomická otázka ~~rozleptává lidi~~ dostává negativní politické zabarvení.

P.: Nasytit trh různými druhy zboží bylo vždycky naším neřešeným problémem. A vy najednou hovoříte o tomto problému, na který jsme si už zvykli jako na nevyřešený, že dosáhl jakési kritické meze...

A.: A to proto, že tomu tak skutečně je. Nyní se u nás vytvořil obrovský rozdíl /nůžky/ mezi koupěschopnou poptávkou a jejím materiálním krytím - dosahuje desítek miliard rublů ročně.

Část peněz se ukládá na spořitelní knížky /tato suma dosáhla už 250 miliard rublů/, část je doma. Lidé kupují věci, které nepotřebují, je přece třeba někam uložit peníze... Ale tento rozdíl je nebezpečný. Nejen proto, že desorganizuje obrat zboží, ale i reálně snižuje cenu rublu - znehodnocuje rubl. Ale má to i ještě horší následky. Hlavní z nich je oslabení hmotné zainteresovanosti pracovníků. Nemá smysl vydělávat další peníze, když si za ně nemám co koupit. Daleko důležitější než vydělat si další peníze, je dostat se do takového závodu nebo organizace, kde mají svůj obchod, bufet, kde je možné obstarat si nedostatečné zboží, kde jsou přiřazeni k rozdělování, mají své služby v rámci teritoria závodu atd., kde mají zotavovny, kde možno dostat poukaz na rekreaci atd. Celkově se začíná rozvíjet psychologie, že není tak důležitá mzda, která už v mnoha případech není měřítkem kvality a kvantity práce, ale že je nutné přitřít se k takovému konci a straně socialistického vlastnictví, kde je možné získat nějaké výhody.

Nikdy jste se nezamysleli nad tím, proč silní muži pracují jako šoféři "osobních" automobilů? Jsou jich v SSSR statisíce. Nikde v žádné jiné zemi není takový rozvrat. Na Západě jsou "personální" vozy se šoférem jen u nejvýznamnějších prezidentů společností, bank, atd, všichni ostatní vedoucí pracovníci řídí sami. Většina z těchto osobních šoférů je zámečníky 5.-6. třídy, mohli by si vydělávat s prémiei minimálně 250-300 rublů za měsíc, ale spokojují se s výdělkem 130-150 rublů při průměrné mzdě 190 rublů. Dělají to proto, že se tak přisávají k té části vlastnictví, kde státní vlastnictví - auto - se stalo polosobním výrobním nástrojem. Zatímco "šéf" někde zasedá, radí se, řídí atd. může jeho šofér mající k dispozici jeho auto někoho svézt, něco opravit, nemluvě už o využití auta k osobním cílům. Tento fakt se stal všeobecným.

Takový vztah ke společenskému vlastnictví je mnohdy vyprovokován nedostatky v existujícím systému mezd. V celých sférách národního hospodářství se u nás vytvořily historicky nízké mzdy /obchod, potravinářský průmysl, především průmysl masný/, které jsou neodůvodněně nízké, jako by se předpokládalo, že pracovníci těchto sfér budou mít ještě nelegální doplatek ke mzdě: něco ukradnou, odnesou, dostanou zvýšenou odměnu za deficitní zboží. Jinak si nelze vysvětlit, jak by mohli za takovou mzdu žít.

A to je velmi nebezpečný jev...

P.: Představme si, že náš trh je nasycen všemi nutnými průmyslovými a potravinovými výrobky i službami. Co bude potom?

A.: Pak váš blahobyt bude určován výší vaší mzdy, a aby tato mzda byla co nejvyšší, budete pracovat s daleko větší energií. Pak každá desetirublovka, kterou si vyděláte navíc, bude pro vás důležitá, bude mít pro vás cenu.

P.: Ale pak je nutné, aby i odměna za práci odpovídala jejímu množství a kvalitě...

A.: Přirozeně... Nasycení trhu zbožím a službami znamená konec nedostatku, který je ekonomickým základem ^{masové} špekulace, korupce, takového nenormálního jevu, jako je fetišismus. Pak se ztrácí nutnost různého druhu rozdělovačů, uzavřených obchodů, jídelen, stánků a bufetů. Nasycenost trhu zbožím vytváří zcela jinou kvalitu života. Vyděláváte si například více než já, ale při bohatosti zboží a služeb se mohou oblékat tak jako vy. Budu mít takový šatník jako vy, i když poněkud lacinější, ale bude vypadat stejně jako váš oblek - dobře. Široký výběr zboží mi umožní, abych se svými prostředky manévroval...

P.: To je ale v teorii...

A.: Nikoli, taková je praxe. V Maďarsku se podařilo vytvořit rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou na vnitřním trhu, realitně nasytit trh různými druhy zboží, a najednou vysoce vzrostla zainteresovanost lidí na práci. Nasycenost trhu je velikým stimulem a materiálním podnětem pro zvyšování produktivity práce. Neuvádím zde další její následky, které mají velký význam pro morální zdraví společnosti.

Mnohokrát jsem v té zemi pobýval a přirozeně jsme pro sebe registroval nejen to, co se bezprostředně vztahovalo k práci. Tak např. jsem byl překvapen tím, že v žádné "vysoké" organizaci není vlastní jídelna, protože není potřebná: všude kolem je mnoho jídelen, kaváren, malých restaurací, kde je možno dobře a rychle pojíst. Neexistují tam obchody "berjotky" /sovětský tuzex/, vše je možno koupit v normálních obchodech. A to není teorie, to je praxe, i když na ni nejsme zvyklí.

Jednou jsem se na večerní budapeštské ulici potkal se svým starým známým, naším dosti významným vedoucím pracovníkem. Vracel se z nějaké recepce a byl dosti v náladě.

"Abele", povídá mi vzrušeně, "jsem tady poprvé. Tady v obchodech

mají všechno, jakýpak to je socialismus?"

Zamyslete se nad tím: člověk rozumí pod socialismem chronický nedostatek a rozdělování zboží podle přidělu. A to je celá ideologie! Ale můj známý, i když byl vedoucím pracovníkem, nebyl natolik vlivným činitelem, aby mohl ovlivnit tuto oblast. Příležitostně jsme byl pozván na velmi důležitou poradou, kde plně zodpovědný vedoucí pracovník /nebudu ho jmenovat, protože už byl ze své funkce uvolněn/ začal ve svém vystoupení před ekonomy tyto poučovat a velmi ostrou formou kritizoval Maďarsko a jeho zkušenosti: "Představte si, jak daleko to dotáhli" Kdokoli si může koupit v obchodě, co chce. Umíte si představit, kam to vede?" Tu už to ale akademik G.A. Arbatov nevydržel a přerušil ho: "No, kampak to vede, To je přece socialismus, kde si každý, kdo má peníze, může koupit to, co chce. Jen aby jeho peníze byly vydělány čestnou prací." Umíte si představit, co tím vyvolal...

P.: Abele Gezeviči, množství zboží v maďarských obchodech skutečně dělá nezapomenutelný dojem na naše občany. Ale máme-li mluvit upřímně, ceny jsou vysoké, a navíc stále rostou. Nedávno se zase o něco zvýšily...

A.: Pro pochopení toho, zda růst maloobchodních cen ovlivnil životní úroveň, je nutno vědět, nakolik se za toto období zvýšily příjmy obyvatelstva a z jakých zdrojů. Vše to není tak jednoduché, jak se někdy zdá. Ve vývoji maďarské ekonomiky jsou závažné těžkosti. A maďaraští soudruzi se s nimi vyrovnávají. Pokud jde o naši soustavu tvorby cen, je nutno říci, že je prostě vadná, neboť se vytvořila v období nedostatku, kdy nebylo nutno brát na zřetel poptávku: zboží bude prodáno za jakoukoli cenu, která bude stanovena. Ale ceny představují jen jednu sféru, kde jsou nutné změny. Jsou dokonce ještě důležitější oblasti: u nás je deformován samotný systém rozdělování příjmů a výdajů, který je nutno zásadně přebudovat, reformovat.

P.: Vysvětlete to prosím blíže...

A.: Vezmeme-li na zřetel peněžní příjmy našeho obyvatelstva, pak z nich je zhruba 70-80% určeno na nákup zboží. Důchodová daň u nás je nízká a není diferencována - maximum je 30%. To neexistuje v žádné zemi. Nájemné a komunální služby činí zhruba 3% výdajů. Za vzdělání se u nás neplatí a za zdravotnictví také ne. Sféra služeb je tak málo rozvinuta, že i kdyby člověk chtěl

je zaplatit, nemá za co a nemá komu. Proto téměř všechny své vydělané peníze vydáváme za zboží, kterého je, pochopitelně, nedostatek. Reforma, o níž jsem mluvil, neznamená, že je nutno zvýšit maloobchodní ceny a tak odebrat od lidí část mzdy a snížit jejich koupěschopnost. My jsme socialistický stát, tato cesta je pro nás nepřijatelná. Jestliže značně zvýšíme ceny zboží masové spotřeby /maso, máslo, chléb atd./, musíme to plně kompenzovat zvýšením mezd, důchodů, stipendií.

P.: Pokud jsem to pochopil, pak reforma, o níž hovoříte, musí změnit strukturu výdajů obyvatelstva. Jak ale uvést tuto tezi do souladu s tvrzením, že taková reforma zvýší blahobyt lidu?

A.: Zdá se vám tu být rozpor, který ve skutečnosti neexistuje. Tímto problémem se dávno zabývá velmi důkladně skupina sovětských ekonomů, kteří se specializují na sociální otázky: akademička Zaslavskaja, dopisující člen akademie Šatalin, doktorka ekonomických věd Rimaševskaja, Majer, Rakitakij a další. Pokusím se volně vyložit závěry, k nimž došli na základě všestranných a hlubokých výzkumů. Odvoláváme se na ně proto, že zaprvé plně souhlasím s jejich názory, zadruhé proto, že si nechci přivlastňovat jejich práce, neboť mne osobně zajímají trochu jiné oblasti ekonomiky. Jejich základní myšlenka spočívá v tom, že musíme přistoupit na zcela nový sociální přístup k řešení problému blahobytu. Takový, který by nám umožnil využít peněz obyvatelstva pro zvýšení životní úrovně, aniž bychom se zřekli vymožeností, kterých jsme v této oblasti v naší společnosti dosáhli.

Například je všeobecně známo, že u nás existuje nejnížší nájemné. V kapitalistických zemích je byt /srovnatelný s naším co do velikosti obytné plochy a co do komfortu/ desetkrát dražší než u nás, a na jeho zaplacení se vydává značná část příjmů celé rodiny. Ale tady existuje podivuhodný paradox: jestliže rozebereme různé složky materiálního zajištění obyvatelstva, pak se ukáže, že největší zaostávání je právě v bydlení. Člověk může mít barevnou televizi, ale současně nemá byt. V jedné třetině našeho bytového fondu není kanalizace a vodovod. Ve dveře domu, kde se topí kamny, kde není kanalizace ani vodovod, je možno vidět automobil majitele domu. A tentýž člověk se chystá si koupit k barevnému televizoru videosystém. To je zřejmý rozpor. Máme také více majitelů osobních aut než telefonních přístrojů, a nebo v nejlepším případě jsou si tato čísla blízká. přece v ceně

jsou tyto dvě věci velice různé.

V této sféře je u nás všechno velice deformováno. V celé zemi připadá v průměru na obyvatele 16 m² obytné plochy, ale tento ukazatel je velmi diferencován. Zhruba 17% rodin, což představuje 40-50 mil. lidí, stále ještě žije ve společných ubytovnách /na kolejích/. A dokonce často žena v jednom takovém společném bytě, muž ve druhém, a nebo v lepším případě v jednom pokoji, a k tomu vyvchovávají dítě. Z jedné strany máme tak strašný nedostatek bytů a z druhé strany leží ve spořitelnách 250 miliard rublů, z nichž část jsou lidé ochotni vyplatit na to, aby si zlepšili své podmínky. Ale je podivné, že ~~byť si lidé koupí~~ koupit si družstevní byt je nemožné, v pořadí jsou miliony rodin. A kdyby existovala možnost, aby si lidé za své peníze zlepšili životní podmínky - bydlení, pak by v pořadí byly desítky milionů lidí. Aby člověk mohl utratit vlastní vydělané peníze, je nutno hledat různé cestičky, obcházet různé předpisy. Je to prostým rozumem nepochopitelné. Je nutné, dát lidem možnost, aby si kupovali různé byty, které by odpovídali jejich vkusu. Ať si staví nejruznější vlastní domy, chaty, zahradní domky, které by odpovídaly jejich osobním zálibám a vkusu. Je možné si představit, kolik peněz by bylo vybráno ze spořitelen ne domácích skrýš, kdyby bylo možno si vyřešit tento nejsložitější rodinný problém - problém bytový. To by velmi podstatně zvýšilo blahobyt lidí a značně by to přispělo k řešení jednoho z nejsložitějších problémů státu, který každoročně vynakládá obrovské prostředky na bytovou výstavbu.

P.: Jsou peníze, je nálehavá potřeba bytů, tak co tedy brzdí řešení problému?

A.: Naše myšlení je tady x brzdou. Mnozí spojují zvýšení nájemného se ztrátou jedné z našich největších ^{sociálních} výhod. Ale ve skutečnosti tomu tak vůbec není. Navíc právě zde je možno zcela jasně materiálně potvrdit naši snahu o sociální spravedlnost, o níž v poslední době neustále hovoříme.

P.: Tak dobře, ale jak to bude vypadat prakticky?

A.: Nejprve je nutno stanovit určitou velikost bytu /nazvěme ji sociální normou/, který je stát v této etapě vývoje schopen poskytnout svým občanům, a to za nepatrného dosavadního nájemného. Samozřejmě plocha takového bytu musí zajišťovat členům rodiny

skromné, ale zcela normální podmínky k životu /například 20 m² na člena rodiny/. Plocha, která je nad tuto normu, musí se platit za normální cenu, podle reálné ceny bytu.

P.: Kolik to bude?

A.: Příležitostně jsem to počítal a zjistil jsem, že cena čtverečného metru v Moskvě se pohybuje /v závislosti na komfortu/ mezi 2-4 rubly za měsíc.

P.: Každý rok, každou pětiletku jsme vyhlašovali kolosální bytovou výstavbu, a teď najednou přiznáváme, že největší zaostávání máme právě v této oblasti...

A.: V každé z posledních ~~pětiletok~~ 4-5 pětiletok jsme budovali na 10 mil. bytů a jednotlivých domů. V zásadě to je hodně. Ale pro náš 280 milionový lid /to je 65-70 mil. rodin/ je to mimořádně málo, zejména vezmeme-li na zřetel, že zároveň s výstavbou nových bytů vylučujeme z užívání velký objem zastaralého bytového fondu. Je lehké spočítat, že při starém tempu by sevyřešení bytového problému protáhlo na 50 let. To je alenepřípustné. Musíme na základě všemožných zdrojů zvýšit tempo bytové výstavby alespoň jedenapůlkrát. O to usilujeme. Jestliže v uplynulých 15 letech bylo odevzdáno jeden a půl miliardy m² obytné plochy /včetně dřevěných staveb/, pak k roku 2000 se plánnje 2 miliardy m², a to jen plně vybavených komfortních bytů. Splnění takového velmi napjatého úkolu je velmi reálné, i když to bude vyžadovat určité úsilí a rozšíření stavebí základny.

Navraťme se k původnímu tématu. Zde bych chtěl ještě jednou podtrhnout, že žádná nová výstavba nepomůže ke spravedlivému vyřešení otázky v sociálním slova smyslu. Vždyť i nyní, jestliže vycházíme z průměru m² na jednoho obyvatele, nevypadá to sobyt - nou plochou u nás tak špatně. "Narážíme" však na její rozdělení: někteří mají 2-3x méně než je zdravotní norma, a jiní mají nepoměrně více. Přitom však podstatně větší přiděly, než je norma, se nedějí na základě špatného úmyslu /i když ani ten nechybí/. V některých případech opoštějí děti, které si vybudovaly vlastní rodiny, své rodiče. Jindy děti záskaly vlastní byt po smrti svých rodičů. Příčiny mohou být rozdílné, ale podstat je stejná: přebytečná bytová plocha, kterou nelze odebrat na základě zákona o nedotknutelnosti obydlí, což při velmi nízkém nájemném ^{ne} představuje žádné zvláštní finanční zatížení pro rodinu.

P.: A tak, mám-li se vyjádřit vašimi slovy, dochází k nevyužití

produktu, jehož cena neodráží skutečnou efektivnost.

A.: Je to možno říci i tak...

P.: A navíc, při nynějším nedostatku se přeměňuje bytový fond lehce v tu oblast státního vlastnictví, kterou je možno - jestliže se jí nějak zmocníš - využívat ke získání nepracovních důchodů, jestliže pronajímáš nadbytečnou plochu bytů nebo i pokojů /pronájem "koutů"/. V každém případě bylo možno se s tím setkat do poslední doby v masovém měřítku.

A.: Bohužel to tak bývá, i když je snaha bojovat proti tomu. Myslím si, že by tuto záležitost bylo možno vyřešit daleko úspěšněji, kdybychom kontrolu nad touto věcí svěřili rublu...

P.: Předpokládejme, že ve finanční stránce bytového problému jsme se již orientovali. Ale jak to bude s takovými sociálními výhodami, jako je zdravotnictví a školství? Ty jsme si zvykli odedávna přijímat a dostávat zdarma!

A.: Schéma zůstává stejné: do určité úrovně garantuje společnost bezplatné služby, ale vše, co je nad tuto normu, jde na váš účet. Například nyní neplatíte ani kopějku za pobyt v nemocnici, kde je několik lidí. Léčí vás, dávají vám jíst. Určují určitý druh léčby, dělají rozborů, jestliže je to nutné - i operace, a to vše na účet státu. Ale to je na té úrovni, kterou je možno zajistit pro všechny občany. Jestliže vám tato průměrná úroveň nevyhovuje, jestliže chcete ležet ve zvláštním pokoji, s barevným televizorem, s telefonem a chcete mít dražší jídlo - prosím, všechno budete mít za zvláštní úhradu. Jestliže nechcete, aby k vám domů chodil normální lékař, jehož služby hradí stát, a chcete se léčit u zkušenějšího lékaře s určitou reputací nebo, ještě lépe, chcete-li mít vlastního rodinného lékaře, jednoho z těch, kteří pracují v placených poliklinikách, pak vám budou poskytnuty nejen vysokokvalifikované služby, ale budete vedeni na této zvláštní poliklinice.

Nyní činí všechny naše ^{rozpočtové} výdaje na zdravotnictví 18 miliard rublů za rok, což představuje 3-4% národního důchodu. To je nejnižší podíl ze všech vyvinutých zemí světa. Zdá se mi, že naši lidé by mohli dát mnohé na uchování svého zdraví ze svých úspor. Podobná situace je se vzděláním.

Jestliže se mám vrátit k počáteční myšlence, a to k nutnosti změnit strukturu výdajů obyvatelstva, chci říci: musíme snížit podíl výdajů na zboží z 80% na 60% a postupně na 50%, při prud-

kém růstu výdajů v ostatních oblastech - ve sféře služeb, bytové výstavby, zdravotnictví...

P.: Naše zdravotnictví jste dali do stejné úrovně jako nejo -
střejší problémy naší země. I když jsme si jaksí zvykli, že prá -
vě v této věci je u nás úplný pořádek...

A.: Takový omyl byl založen na nedostatečných objektivních in -
formacích. Podívejme se na fakta: V roce 1986 se u nás poprvé
ta 20 let zvýšila průměrná délka života, která je 69 let. Samot -
ný fakt, že se délka života 20 let neprodlužovala, představuje
smutnou z skutečnost. Ale ještě nepříjemnější je, že z hlediska
délky života jsme podstatně zaostali za mnohými vyvinutými země -
mi, jimž jsme se ještě v 60. letech více méně vyrovnali. A zatím
tyto země zlepšily zdravotnictví, snížily úmrtnost dětí a zejména
mužů v aktivním věku, zatímco u nás probíhaly opačné procesy. V
nejposlednější době se nám podařilo zlomit tyto tendence, a to
díky velmi důrazným opatřením v boji proti alkoholismu a opil -
ství. Je ~~zřejmě~~ možno zodpovědně říci, že to zachránilo mnoho desí -
tek tisíc životů, hlavně mužů v aktivním věku. Začali jsme věno -
vat více pozornosti ochraně dětí a mateřství, zvětšili jsme ma -
teřskou dovolenou, rozšířili výhody matkám malých dětí, což nám
umožnilo snížit nebo stabilizovat dětskou úmrtnost, která i tak
zůstává příliš vysoká.

Stav zdraví obyvatelstva je ~~zřejmě~~ ^{zřejmě} pokojivý. Podle mého názoru není
v současné době naléhavější problém, než je základní zlepšení
zdravotnictví.

P.: Kdybychom velký problém "zdravotnictví" rozdělili na několik
"podproblémů", pak jaký z nich je, podle vás, ten, který přináší nej -
větší ekonomické ztráty? Jestliže takto uvažujeme, pak samozřejmě
mámena myslí, že zdraví lidí je nad všechny peníze, je důležitější
než všechno ostatní,...

A.: Považuji za takový gigantický problém pracovní podmínky. Ty
jsou ukazatelem životní úrovně. S nimi jsou nerozlučně spojeny
takové problémy, jako jsou traumata, profesionální onemocnění, cel -
kový životní pocit lidí, a to nejen fyzický, ale i morální stav
pracovníků. To ovlivňuje produktivitu i kvalitu práce. Znamená
to, že pracovní podmínky mají současně i sociální i zdravotní i
ekonomické aspekty. Nedocenění toho všeho v posledních 2-3 dese -
tiletích přispívalo k růstu negativních procesů v naší ekonomice.
Zdávalo by se, že jsme na stavbu nových podniků věnovali tolik pe -
něž, že jsme do výroby zavedli tolik nové progresivní techniky a

a práce je ruční prací nyní zaměstnáno více lidí než před 30 lety!

P.: A proč?

A.: Protože se všechno dělalo nekomplexně. Vkládali jsme peníze bez přesných sociálních priorit. Kdybychom z těchto částek alespoň 10% věnovali na likvidaci těžké, monotónní, zdraví škodlivé práce, měli bychom daleko větší úspěch. Pokrok v naší strojírenské výrobě byl jednostranný. Snažili jsme se zvyšovat produktivitu strojů, agregátů, zařízení, aby nám dávaly více součástek, polotovárů, součástí. Ale jak se s takovou technikou pracuje člověku, který je k ní připoután, nad tím jsme se pořádně nezamysleli. Zvýšením kapacity stroje, rychlosti obrátek vřetene nebo hloubky obrábění jsme dosáhli toho, že jakýsi polotovar se obráběl podstatně rychleji. Znamená to, že dělník byl nucen ~~podstatně~~ rychleji odebrat součástku ze stroje a dát tam další. Musel pak přenášet z jednoho místa na druhé daleko větší množství hotových součástek a výrobků. Růst produktivity stroje podstatně zhoršil podmínky práce dělníka. Důsledky takového postupu jsou známé: dříve byl soustružník privilegií legovanou profesí, nyní jich je nedostatek. Kvůli tomu nejsme schopni převést naše strojírenské podniky na dvousměnný provoz. Mládež nejde na tyto profese, i když se soustružníkům podstatně zvýšili mzdy. Ohromný strojový park zůstává nevyužit, desítky miliard rublů jsou umrtveny. Vše to je výsledek toho, že jsme svého času nepochopili a nedocenili to, jak je nutná komplexní mechanizace pracovního procesu.

Ani nyní to není všem jasné. Vezměme například takovou obrovskou sféru, jako je nakládka a vykládka zboží, kde je zaměstnáno celkem několik milionů lidí. Jejich práce je těžká, monotónní, nezájímavá. Mechanizace této práce musí být uznána za prioritní úkol naší společnosti. Ale kdepak! Lvovský závod na nakládače na auta vyrábí jako jediný v zemi takové stroje, ~~s malými funkcemi~~ ~~malými funkcemi~~ ale je v žalostném stavu. Už mnoho let se vedou řeči o jeho rekonstrukci. Na novém prostranství postavili halu, která nyní vyrábí staré, nevhodné, dvacet let staré nakládací stroje s malými funkčními možnostmi, s těžkými pracovními podmínkami. A přitom už jsou zpracovány a vyzkoušeny nové, moderní, vysoce produktivní nakládače. Ale ty se nevyrábějí. Ministertstvo automobilového průmyslu, kterému patří Lvovský závod, se k němu chová jako k nevlastnímu. Několikrát jsem byl ve Lvovském závodě, ve Lvově, v Kyjevě a přesvědčoval jsem oblastní a republikové představitele: Po -

chopte, že na Ukrajině není důležitějšího objektu pro ekonomiku, než je závod nakladačů. Může ročně uvolnit od těžké práce milion lidí! Ale vše bylo marné. V současné době je u nás zaměstnáno ruční prací 50% dělníků a kolchozníků. Je nutné, aby k roku 2000 byl tento počet snížen na 15-20%, přičemž fyzicky těžká monotonní práce musí být plně zlikvidována. Ale ta se nezlikviduje sama od sebe. Je nutný pečlivě zpracovaný program a materiální základna pro jeho realizaci.

P.: Příklady, které uvádíte, se zdají být natolik očividnými, že u nich nemohou existovat rozdílná mínění. /Ale ve skutečnosti, jak se ukazuje, existují. Proč tomu tak je?

A.: U nás je hluboce zakořeněn zvyk podceňovat sociální faktory, považovat je za něco druhořadého, šetřit na nich. A ve skutečnosti dokonce i špatná nálada lidí /a já už nemluví o zdraví/, vyvelaná špatnými pracovními podmínkami, vede k obrovským materiálním ztrátám. Někdy člověk přijede do nějakého závodu, v jehož prostorách seneďá ani projít: ~~naše~~ cechy jsou plné špíny, na pracovních místech plno špíny, skříňky jsou ve strašném stavu, ve sprchách to páchne plísní a neteče v nich teplá voda, toalety nehygienické, občed v závodní jídelně se nedá jíst. Nikoho nezajímá, co ten člověk u stroje nosí, jak jezajištěn. Prostě ho nikdo nevidí a nevnímá. A jestliže pro člověka v závodě není vytvořeno vhodné prostředí, pak i práce je pro něj nuceným trávením pracovní doby. U soustruhu nemyslí na svou práci, ale na to, že až přijde domů, sedne si k televizoru a bude se dívat na oblíbený program. A na to, jak v sobotu a v neděli půjde rybařit, jak v létě pojedou na dovolenou. A začíná přehodnocování hodnot. Postupně celý okruh jeho zájmů se začíná uzavírat kolem bytu, chaty, auta, dovolené. Práce, s níž jsou spojeny jen nepříjemné pocity, jen odtud-potud. O jaké produktivitě či kvalitě je tu možno hovořit? Člověka je nutno zainteresovat na práci, je nutno udělat práci zajímavou, tak, aby se práce stala postupně životní potřebou. Samozřejmě, že toho bude v plné míře dosaženo až v budoucnu, ale prvky toho musí vyžrávat už nyní.

P.: Nyní, při diskusi o problémech přestavby, dost často vzniká otázka o vzdělání. Školním, vysokoškolském, odborném. Co je v této problematice podle vás nejaktuálnější? Na co především je nutno soustředit pozornost?

A.: Bohužel, v posledních desetiletích jsme se dopustili mnohých chyb v oblasti výchovy kádrů, což vedlo k negativním ^{dů}vedkám. Kdysi, v padesátých letech, jsme měli nejlepší systém vzdělání na

světě. Na rozdíl od jiných zemí jsme měli velmi důkladnou přírodovědeckou přípravu žáků. Dobře se u nás /~~přes~~ tehdejší dobu/ vyučovala matematika, fyzika, chemie /biologie- nepředstavitelně špatně, ale to mělo své příčiny - "lysenkovštinu"/. Velmi podrobně jsme se učili dějiny, domácí literaturu. Zahraniční literatura se vyučovala špatně. Když naše země vypustila první umělou družici, byl to pro Západ šok. Veřejnost USA požadovala na prezidentovi, aby prozkoumal příčiny, proč jejich země, nejbohatší na světě, zaostala v takové prestižní záležitosti, jako je osvojení kosmu. Byla vytvořena zodpovědná komise, která přišla k závěru: příčina úspěchů SSSR je ve vzdělávacím systému. V r. 1950 vydával SSSR na potřeby vzdělání 10% národního důchodu, USA pouze 4%. Přednostní růst výdajů na vzdělání byl tradicí naší země ještě z doby Lenina. Závěry americké komise měly velký vliv na vztah k této věci v kapitalistických státech. To se právě shodovalo s novou etapou vědecko-technické revoluce, která také vyžadovala vyšší vzdělání pracovníků. USA vypracovaly program vytvoření 100 středisek vědecké priority před SSSR. Federální rozpočet začal poprvé cílevědomě vydělovat chromné prostředky na vzdělání. Podle jeho příkladu začaly fungovat i místní rozpočty a firmy. Za posledních 30 let rostly výdaje na vzdělání v USA 3x rychleji než národní důchod a dosáhly 12% celkové sumy národního důchodu. My jsme byli jedinou rozvinutou zemí na světě, v níž za posledních 30 let výdaje na vzdělání zaostávaly ve srovnání s růstem národního důchodu a snížily se nyní na 7% národního důchodu.

Avšak problém konec konců nelze redukovat na sumy. Horší je, že u nás vzdělání ztratilo prestiž. Pokuste se nabídnout absolventům řady univerzit práci ve škole, nebude konce jejich rozhořčení: tak nás, prosím, ponižují! A já jsem měl to štěstí, že jsem se v Akademii věd seznámil ještě se staříckými akademiky /stal jsem se dopisujícím členem AV již v r. 1964/, z nichž většina začínala svou pracovní kariéru jako učitelé. A byli na to hrdí.

Lidé, kteří nyní v nejbližší době zaujmou svá místa v nejrůznějších sférách výroby a řízení, musí získat znalosti z první ruky. Je nutno přijmout urychleně opatření, a to zásadního druhu, aby naše škola, celý vzdělávací systém, byly v privilegiovaném postavení. Jaké lidi dnes vychováváme, taková bude naše země zítra. Jestliže jsme se za posledních 20 let rozví-

lením povinností. Ale to ne všichni chtějí.

Třetí skupinu představují lidé, kteří žijí z nevydělaných peněz. Máám na mysli nikoli zloděje, spekulanty, ty, kdo ~~řijíxx~~ berou úplatky, ale ani ty, kdo si zadarmo opravují automobil ve státní opravně. O těchto všech lidech nemluvím. U nás dostávají mzdu miliony lidí, a dostávají přitom takovou mzdu, která neodpovídá jejich pracovnímu vkladu. Často ji dostávají za nic. Přijďte na jakýkoli podnik, do jakéhokoli úřadu - kolik lidí se zaměstnává nekonečnými přestávkami na kouření, pitím čaje. A přitom jsou vedeni jako lidé, kteří jsou v práci. Formálně je to tak, fakticky však máloco udělají, pouze projevují svou spoluúčast na pracovním procesu. Hodně zbytečných lidí se nachází zejména v našich vědeckovýzkumných a projekčních institucích.

P.: Nedávno Pravda oznámila, že pouze v Moskvě je 1087 vědeckovýzkumných a ~~projekčních-konstrukčních~~ projekčně-konstrukčních kolektivů, v nichž je 933 tisíc pracovníků...

A.: To je obrovská armáda, jen výsledky jsou jaksi chabé. A lidé, kteří dostávají více, než kolik dávají společnosti, je v nejrůznějších sférách naší společnosti velmi mnoho. V podmínkách přestvaby je nutno zvýšit požadavky na tyto lidi a chtít, aby byli niceni si odpracovat svou mzdu. Část z nich se staví proti tomu.

P.: Svou otázku jsem nezadal náhodou. Už jsme přece dělali pokusy s hospodářskou reformou, ale...

A.: Ano, v r. 1965 jsme se široce rozpřáhli a dosáhli jsme skutečně v řadě případů výborných úspěchů. V 8. pětiletce vzrostla zemědělská výroba o 21%, v ~~xxx~~ 9. pětiletce dokonce o více než 30%. Za 10 let jsme v tomto tradičně složitém odvětví zvýšili výrobu téměř o 35%. Je to tolik, o kolik jsme chtěli zvýšit zemědělskou výrobu do roku 2000.

P.: A přesto, při všech výtečných výsledcích reformy, se tato reforma ve skutečnosti neuskutečnila. Nebude se to opakovat, nezůstaneme i tentokrát na poloviční cestě? Neukáže se, že i tentokrát je proslulý skupinový egoismus silnější, než objektivní potřeby celé společnosti?

A.: Ekonomická reforma 1965 seneuskutečnila i proto, že v mnohém nebyla do konce dobře připravena, promyšlena a její realizace nebyla důsledná. Tehdy se právě nepodařilo vytvořit mecha-

nismus fungující podle principu - kdo lépe pracuje, lépe žije. V jakémsi okamžiku jsme začali ustupovat tlaku subjektivních faktorů, začali jsme opouštět vydobyté pozice. Ale dokonce i tento experiment, který se skončil porážkou, ukázal, že za určitých podmínek můžeme mnohého dosáhnout. Nyní jsme se do práce pustili radikálněji a nakonec dosáhneme vytýčených cílů.

Zaprvé: řešení všech našich problémů jsme začali nikoli jednostranně, ale všeshtranně, komplexně. To jetypické pro usnesení červnového pléna ÚV KSSS. Chcete-li žít nově, musíte hluboce rozebrat minulost, pokusit se udělat z vývoje závěry, aby se chyby neopakovaly. Vztah k minulosti ~~je~~ je lakmusový papírek serióznosti vašich záměrů pro budoucnost. A to, že postupně s každým stranickým zasedáním prohlubujeme analýzu minulosti, je v tomto směru typické.

Kritizovat minulost je v principu velmi lehké. Ale není to tak jednoduché. Zaprvé - my všichni jsme se této minulosti zúčastnili, a proto také musíme nést za ni odpovědnost. Zadruhé - nekonečná kritika minulosti vyvolává přirozený protest u mnohých: do jaké míry je možné svalovat vinu za neúspěchy na naše předchůdce? Není už načase, abychom se s tím sami vypořádali? Zatřetí - dříve byly nejen nedostatky, ale i úspěchy. Celkově kritizovat minulost není nic přejemného. Ale jestliže jsme se rozhodli kráčet do budoucnosti opravdově, je nutné podstoupit i toto. A právě to nyní proděláváme.

Dále. Nelze provést přestavbu, aniž bychom k tomu všemu nevyburcovali masy. Důkladné přeměny nelze provést polovičatě. A to, že přestavba v duchovním životě jde přednostním tempem /ekonomika, bohužel, zaostává/, je v tomto smyslu velmi důkladný argument. Všimněte si toho, co je uveřejňováno v novinách, časopisech, v televizi, co se objevuje ve filmech. Jaká ostrá, naléhavá témata jsou vyzdvihována! Před několika lety jsme o tom ani nesnili!

Mimo jiné jsme v Novosibirsku v akademickém městečku zorganizovali "kulatý stůl" časopisů EKO a Novyj mir k tématu "Ekonomika, ekologie, společnost". "Novému miru" se nepodařilo uveřejnit tyto materiály. My jsme je v EKO uveřejnili. A co se v ten moment začalo! Mne, hlavního redaktora časopisu, tři hodiny "propírali" na výboru novosibirského oblastního výboru strany: jak jsme se mohli odvážet takových věcí? Nejvíce je orzzlobilo vystoupení akademika Larije Petroviče Kaznačejeva, který řekl, že činnost Kusbassu je nutno hodnotit nejen podle tun dobývaného uhlí a podle množství vytavené ocele, ale i podle toho, jak se tam

žije člověku: jaká tam jsou traumata, kolik je tam profesionálních onemocnění, jak se projevuje zvýšené zaplňování, zakouřenost, zaprášenost okresů a rajonů na zdraví lidí. Říkali mi: kam to míříte? Země potřebuje uhlí, co tady má co dělat člověk? A v lednu toho roku časopis "Naš sovreměnnik" uveřejnil diskusi na totéž téma, kde se tytéž problémy ekologie diskutují s takovou mostrostí, že všechny naše předchozí pokusy vypadají jen velmi polovičatě. A nic! Žádné závěry a poptahování stranických orgánů! Vše bylo přijato, jak tomu ostatně má být.

P.: Ale později někteří vědci, také v tisku, zpochybňovali některé teze této diskuse...

A.: No tak dobře, bez otevřené diskuse a sporů nelze objevit pravdu. Nedávno jsem byl opět na služební cestě v Maďarsku. Náhodou se stalo, že večer před mým příjezdem dávala jejich televize hodinový program, sestavený z fragmentů publicistických pořadů našeho Ústředního televizního studia. Na druhý den byl celý můj program narušen. Ať jsme přišel kamkoli - do podniku, do úřadu, k ministrově - všude jsem slyšel jednu jedinou otázku: "A u vás se to svobodně vysílá?" A dále vyžadovali vysvětlení, podrobnosti.

Maďarská televize vybrala daleko ne nejostřejší témata, která se u nás nyní probírají. To, co se dříve považovalo za zakázané téma, to se nyní u nás vysílá, co bylo mimořádné, to se teď stalo obvyklé. Znamená to, že jsme vyrostli v duševním a sociálním smyslu. Jako takoví budeme schopni snadněji prodělat vnitřní přestavbu. Právě tato naše nová kvalita může v určitém stupni zaručit úspěch. Demokratizace naší společnosti v nejširším slova smyslu je hlavní předpokladem nezvratitelnosti přestavby.

V Praze 2.října 1987

Vladimíru Kadlecovi k 75.narozeninám

Vážený pane profesore,

prožije-li někdo tři čtvrti století a z toho deset let jako aktivní signatář Charty 77, je to důvod, abychom ho pozdravili a stiskli mu ruku.

Zdravíme ve vás vědce-národohospodáře, který svým životem dokázal spojit odbornou rudici s občanským zaujetím, a občana, jenž věcností a systematickostí své argumentace nikdy nezapřel badatele. Jak svědčí názvy Vašich odborných publikací ze šedesátých let /Matematické metody v plánování, Využití počítačů v zemědělské velkovýrobě, Matematické metody řešení dopravních problémů, Ekonomické výpočty na počítači v průmyslové praxi/, byl jste u nás průkopníkem aplikace výpočetní techniky v hospodářství. O plánování a použití matematických metod v hospodářství jste přednášel nejen u nás, ale i na vysokých školách a odborných sympoziích v Basileji, Římě, Moskvě, Varšavě, Berlíně, Dillí, Kairu i v Amesu ve Spojených státech. Působil jste od roku 1962 jako profesor na Vysoké škole ekonomické, kde jste byl roku 1965 zvolen rektorem. Celou svou odbornou autoritu jste dal v oněch letech do služeb reformního úsilí, jež vrcholilo rokem 1968. Tehdy jste byl jmenován ministrem školství a na Vaši éru vzpomínají dodnes jako na krátké období samosprávy a osvícenosti.

Po vojenské intervenci v srpnu 1968 jste patřil k těm veřejným činitelům, kteří nekapitulovali před násilím. Tak řečený normalizační ~~praxe~~ režim se z Vás pokusil ičinit ne- osobu a opovrhl Vašimi rozsáhlými znalostmi a erudicí. Vaše povaha a životní zkušenosti Vás dovedly do společenství Charty 77. Můžeme bez přehánění říci, že nebylo chartovního textu, týkajícího se hospodářství nebo školství, který by neměl spolehlivou oporu ve Vašich znalostech a úsudku.

V dokumentu č.2/87 "Slovo ke spoluobčanům" se praví: "Domníváme se, že nenásilný odpor proti všemu zlému, tolerance, slušnost, otevřenost pravdě i jinému názoru a trpělivá vytrvalost jsou těmi nejlepšími nástroji, kterých může naše společ -

nost užít v následujícím boji za svou emancipaci..." Výčet vlastností, o nichž zde Charta mluví, jako by bezděky kreslil portrét Vašeho způsobu jednání a usilování.

Přejeme Vám, pane profesore, zdraví a ještě léta tvůrčího života.

Jan Litomiský
mluvčí Charty 77

Libuše Šilhánová
mluvčí Charty 77

Josef Vohryzek
mluvčí Charty 77

Hlasy ze "struktur"

/Po příkladu Miloše Kopeckého?/

Hlasy upozorňující na podivný průběh "přestavby" v čs. podmínkách nepřicházejí už jen z řad "opozice" či od hospodských stolů, ale stále častěji je můžeme zaslechnout i od těch, kteří pracují "uvnitř", v oficiálních tzv. strukturách, zejména z úst představitelů mladé a střední generace. Uveřejňujeme dva takové hlasy:

Pavel Hrabica, člen ZO SSM Mladá fronta na městské konferenci SSM v Praze:

"Mám vážné obavy, že ono krásné slovo - přestavba - o kterém se nyní mluví, hodně mluví, zůstane jenom slovem. Přesněji řečeno, nevěřím v přestavbu s mnoha lidmi, kteří o ní teď hovoří. Jací to jsou lidé? Ještě včera nepřipustili, že by naše společnost mohla být demokratičtější, než byla. A dnes? Volají: Více demokracie! Nedávnou minulost označovali jako nejúspěšnější období historie. A nyní? Přiznávají chyby, obtíže, se kterými se budeme dlouho a těžce vyrovnávat. Pokud se s nimi včas vyrovnáme!"

Věda a technika mládeži 18/1987

dr. Karel Kvapil, ředitel Českého rozhlasu a náměstek ústředního ředitele Čs. rozhlasu:

"...nenastolují žádný generační problém. Všichni přece známe křepké sedmdesátníky, kterým závidíme jejich vitalitu, a naopak čtyřicetileté starce. Jde mi o zcela konkrétní typ lidí, kteří žijí pouze svými zásluhami, ať skutečnými nebo předstíranými, a odmítají problémy řešit, ale i jen přiznat si jejich existenci s tím, že k řešení dojde, až už oni u toho nebudou, až se jich to nebude týkat. Já jsem ale bohužel ve věku, kdy se mě to týkat bude, a nerad bych svým dětem a jiným mladým lidem vysvětloval, že jsme zase prošvihli nějakou šanci, že jsme věci neřešili, kdy jsme je řešit mohli. Jsem z

generace, která tohle už jednou prožila v roce 1968 a nerad bych, aby se opakovala historická chyba..."

Z odpovědi na otázky redaktora
Mladého světa Romana Lipčika,
jak probíhá zápas proti zatlačování
a omezování Mikrofóra některými
vlivnými osobami v Rozhlase -
Mladý svět 39/87

Karel Kvapil se narodil 17.května 1945.

Kroky k pravdě v komunistickém dějepisu

Poláci a Rusové začali zaplňovat bílé stránky v dějinách vzájemných vztahů. /K článku W. Jeruzelského v moskevském Komunistu/

21. dubna 1987 se v Moskvě sešli Michail Gorbačov a Wojciech Jaruzelski. Výsledkem jejich setkání byla nekonvenční deklarace o sovětsko-polské spolupráci v ideologii, vědě a kultuře. Obsahuje i tuto pasáž:

"KSSS a PSDS přikládají velký význam společnému badání v oblasti dějin vztahů mezi našimi zeměmi, stranami a národy. V historii nesmějí být "bílé místa" /v polském překladu "bílé stránky", v ruském originále "bílé skvrny"/. Svazky, jež po staletí spojují národy Polska a Ruska, vyžadují hluboké zhodnocení. Všechny dílčí momenty této historie, a to i ty dramatické, musí být objektivně interpretovány z pozice marxismu-leninismu na úrovni současného vědění. Především je nutné říci spravedlivé slovo k tomu, co upevňovalo přátelství mezi našimi stranami a národy, a odsoudit to, co mu škodilo. Dějiny nesmějí být předmětem ideologických spekulací a záminkou k rozněcování nacionalistických vášní."

Publicistika i historická věda se v duchu Deklarace brzy pustily do díla.

18- 20. května se ve Varšavě poprvé sešla "společná komise vědců- komunistů PLR a SSSR pro otázky dějin vztahů mezi oběma zeměmi." Z polské strany je v ní 9 zástupců v čele s prof. Jarencu Masiczewskim, ze sovětské 12 zástupců v čele se členem - korespondentem Akademie věd SSSR, ředitelem Ústavu marxismu- leninismu při ÚV KSSS Georgiem Sairno vem. Komise dohodla koordinovaný program vědecké práce, způsob využívání a publikování nových dokumentů, přípravu monografií.

Moskevský Ústav marxismu- leninismu derovel při schůzce polského historiků ze sovětských archivů přes 1000 stran dokumentů o polském předrevolučním dělnickém hnutí, a také materiály, věnované problematice usnesení výkonného výboru Kominterny o rozpuštění Komunistické strany Polska z léta 1938. Při tomto rozhodnutí se vycházelo z nikterak nezdůvodněných obvinění, že ve velkém počtu pronikla do řad strany nepřátelská agentura, dokonce do jejích řídicích špiček. V prohlášení pěti komunistických stran, zveřejněném 19. února 1956 se konstatuje neprosté nezdůvodnění rozpuštění KS Polska takto: "Komunistická strana Polska v těžkých podmínkách fašistického teroru řídila boj polského dělnictva a rolnictva proti útlaku kapitalistů a velkostatkářů, za sociální a národnostní osvobození pracujících." (1A)

Komunistická strana Polska přejímala a rozvíjela slavné tradice společného revolučního boje polského a ruského proletariátu, důsledně obhajovala pozice proletářského internacionálního, pozice úzké spolupráce s bratrskými komunistickými a dělnickými stranami, s mezinárodním revolučním hnutím" . /Pravda , 21. února 1956/

Polští komunisté považovali za nezbytné znovu obnovit stranu a postavili tuto otázku před vedením Kominterny. Z iniciativy Výkonného výboru Kominterny byla na počátku roku 1939 v Paříži vytvořena skupina polských komunistů, připravující obnovu strany.

16. května 1939 přijel Výkonný výbor Kominterny speciální usnesení o komunistickém hnutí v Polsku. V tomto usnesení se zdůrazňovalo, že "obnova strany je naléhavým úkolem současné doby". K realizaci tohoto úkolu Kominternu schválila vytvoření prozatímního vedoucího centra KS Polska, jež "se má orientovat na postupné vytvoření jednotné centralizované strany a na shromáždění v jejích řadách všeho nejlepšího, nejčestnějšího, nejvíce bojového, revolučního v polském komunistickém hnutí, to jest mezi proletariátem a rolnictvem Polska " /Centralnyj parzjnyj archiv I M L f. 495, op. 18. d. 1280, ll 44-45/.

J. Maciszewski po setkání prohlásil, že "komise bude pracovat delší dobu. Naše společné dějiny mají přes 1000 let. Z nich ně-

kolik set let bylo plné různých konfliktů. Teprve něco přes 40 let se mezi Polskem a SSSR rozvíjejí vztahy na kvalitativně jiných zásadách".

Prvním velkým publicistickým vystoupením v duchu deklara-
ce z 21.dubna byl rozsáhlý článek nejvyššího představitele
polské strany a vlády Wojciecha Jaruzelského "K novým obzorům"
v teoretickém čtrnáctidenníku KSSS Kommunist /č.11 z konce
května/. V první kapitole píše Jaruzelský o obecném významu
VŘSR pro dějiny lidstva a socialismu, ve čtvrté o současných
problémech boje za mír. Zůstává v nich u obecně známých myšle-
nek a stanovisek a v našem překladu ji pro úsporu místa vypou-
štíme. Z téhož důvodu vypouštíme i některé méně podnětné úryvky
z druhé a třetí kapitoly, které čtenářům překládáme. Jsou to
kapitoly o některých otázkách rusko-polských a sovětsko-pol-
ských vztahů a o přístupu vedení PSDS k přestavbě ekonomických
a společensko-politických struktur a mechanismů PLR a přístupu
k modernizaci marxistické ideologie v konsensu s podobnou poli-
tikou ~~SS~~ současné KSSS. Za pozornost stojí zejména netradiční
otevřenost, s jakou se zde mluví o utváření polsko-sovětských
vztahů a o poměru PSDS k vlastním chybám.

Z II. kapitoly článku W.Jaruzelského

"K novým obzorům"

/zredigovaný text překladu/

Je přirozené, že každá strana a každá země se dívají na Říj-
novou revoluci z hlediska vlastních, rodných dějin. V dějinách
naší země přísluší Říjnové revoluci zvláštní místo.

Rozlila se, podobně jako revoluce roku 1905, po celém území
carského Ruska a tím byla zároveň revolucí posilkou. To je dů-
vod, proč v ní měli Poláci tak rozsáhlou a aktivní účast, že vy-
tvořili i samostatné jednotky Rudé armády. Některí Poláci-re-
volucionáři byli členy vedoucích orgánů leninské strany a nové
sovětské vlády.

Vliv Říjnové revoluce na osudy našeho národa byl mnohostran-
ný a hluboký. Hlavní byl ten, že VŘSR změnila dlouholeté polsko-
-ruské vztahy.

Ty byly mimořádně komplikované. Je pravda, že nás sbližoval
společný slovanský původ, jazyková příbuznost, stálé vzájemné
pronikání kulturních vlivů. Nejednou byla taková zřejmá shoda

politických zájmů - například v 16. a 17. století v boji proti náporu Otomanské Porty nebo švédské expanzi na baltickém pobřeží. Vzájemné vztahy však často charakterizovala nedůvěra a nechuť, které nejednou přecházely do ostrých konfliktů. V jejich průběhu se zrodila nejedna tragédie, jež poznamenala společenské vědomí na obou stranách.

Polsko-ruské, polsko-ukrajinské a polsko-běloruské antagonismy měly dvě základní příčiny. Jednou bylo dělení Polska z konce 18. století a porobení polského národa na více než sto let. K němu patřilo i potlačení polských osvobozeneckých revolt. Lenin o tom roku 1917 napsal s veškerým důrazem: "Ruský národ byl v carových rukou katem polské svobody". Druhou příčinou byl dlouholetý třídní útlak, který na Ukrajině a v Bělorusku vykonávali polští magnáti a který se v periodách, kdy části těchto zemí ovládal polský stát, spojoval s národním útlakem.

Překonání zmíněných překážek bylo nutnou podmínkou pro to, aby se vztahy mezi našimi národy mohly opírat o nové, přátelské, internacionalistické zásady. Přesvědčení, že tyto překážky musejí být překonány, se rodilo již v devatenáctém století mezi polskými i ruskými revolučními demokraty, v řadách povstalců z r. 1863, mezi bojovníky za dělnickou věc koncem 19. a začátkem 20. století. Ale do Říjnové revoluce tato myšlenka ještě neovládla široké masy a jen s obtížemi si probíjela cestu houštím vzájemných předsudků, kterými se živil šovinismus a nacionalismus.

Účast dvou set tisíc Poláků v bojích o vítězství Října - to byla odpověď na politiku Leninovy strany v otázce nezávislosti naší vlasti, odpověď hodná pokrokových a revolučních tradic polského národa. Klíčový význam této leninské politiky zdůrazňovali i lidé velmi vzdálení revoluci.

V červnu 1917 významný polský historik Szymon Askenazy porovnal dokumenty ruské prozatímní vlády a Petrohradského sovětu, které se týkaly nezávislosti Polska. Prvé ji podmiňovali vazbou na Rusko, druhé nekladly žádné podmínky. To byl důkaz, že pouze vítězství dělnické třídy, pouze vítězství revolučních sil mohlo skoncovat s tendencemi anexe vůči naší zemi.

"Ze současných ruských politických stran jedině Leninova strana, strana bolševiků zastává upřímně a bez jakýchkoli výhrad stanovisko nezávislosti Polska... Lenin chce pro Polsko nezávislost bez jakýchkoli "podmínek" ze strany Ruska..." -

- psal v listopadu 1917 orgán reformistické PPSD, krakovský "Naprzód".

Byly to Leninovy myšlenky a činy, nezlomnost jeho internacionalistického postoje, které vytvořily pro pokračující ~~in~~ ~~in~~ osvobozenecký zápas našeho národa šanci, jaké se nedostalo předchozím pokolením. Mezi vnějšími podmínkami obnovení samostatného polského státu byla Říjnová revoluce na prvním místě. Vojenská porážka druhých dvou států, které si v 18. století mezi sebe rozdělily Polsko zároveň s Ruskem, i postoj západních mocností, který koneckonců zaujaly do značné míry pod vlivem dekretů Říjnové revoluce, byly činiteli doplňkovými.

Po 123 leté nesvobodě, tváří v tvář nutnosti integrovat území, které bylo dosud porobeno třemi různými státy, dominovaly v tehdejší náladě Poláků přirozeně otázky národnostní.

Ačkoli si vládnoucí kruhy obnoveného státu uvědomovaly hrozbu, představovanou případným vítězstvím Kolčakova, Denikinova a Wrangelova "Bílého Ruska", v politice polských majetných tříd nabyly vrchu tendence k návratu panství nad ukrajinským, běloruským a litevským územím. Roku 1920 postrčily Pilsudského do nešťastné války s Ruskem sovětským.

Tehdejší okolnosti - jak přítomnost polských hulánů v Kyjevě, tak v odpovědi na to, přítomnost Rudé armády před Varšavou - měly fatální následky a hluboce negativně ovlivnily další polsko-sovětské vztahy.

Proces překonávání pozůstatků minulosti a sblížování našich národů byl zbrzděn. Říšská mírová smlouva zachovala třídní a politickou nadvládu polského velkostatkáře a policajta části Ukrajiny, Běloruska a Litvy. Polské brzoazně velkostatkářské vlády v meziválečném období se křečovitě držely protisovětské doktríny.

Balast vzájemné nedůvěry, skutečnost, že polská vláda se spoléhala na smlouvy se vzdálenými zeměmi a nenašla společnou cestu se S věty jak čelit hitlerovské hrozbě, poznamenala první fázi II. světové války v této části Evropy.

Ovlivnilo ji také chybné ~~skřivá~~ hodnocení polské obranné války proti německé agresi v září 1939 jako války "oboustranně imperialistické". Politicko-vojenské akce sovětské vlády, vzniklé za této situace, byly doprovázeny protileninskou frazeologií, jež byla v rozporu s právem Polska na nezá-

vislost. Tisíce Poláků byly vystaveny represím a deportacím. Většina se jich však po válce vrátila do vlasti. Přivezli si s sebou zpravidla úctu k vlastenectví a obětavosti sovětského lidu a vzpomínky na prostou lidskou náklonnost, kterou jim prokazovali sovětští občané.

Porážka z roku 1939 polský národ nejen znovu zbavila nezávislosti, ale postavila ho i před hrozbu biologického zničení. Zahynule přes 6 miliónů Poláků. Náš národ se důstojně podílel na společném vítězství nad hitlerismem svým nezlomeným postojem a bohatýrským bojem ve vlastní zemi i na všech frontách II. světové války. V rozhodné fázi tohoto boje se postavila do jeho čela Polská dělnická strana ve svazku s jinými silami levice.

Je třeba připomenout, že v předvečer války se polští komunisté octli v mimořádně těžkých podmínkách. Komunistická internacionála roku 1938 na základě provokačních záminek rozpustila Komunistickou stranu Polska. Vedoucí kádry strany byly zdecimovány. Londýnská polská vláda a síly, které s ní byly doma spojeny, se vyznačovaly antkomunismem a antisovětiismem. Hitlerovská moc pronásledovala levici s mimořádnou krutostí.

Situace vyžadovala velkou ideovou pevnost a politickou odvahou. Polští komunisté je prokázali, organizující stranu nové historické etapy - Polskou dělnickou stranu - PPR a Lidovou gardu - Gwardie, později vyrostlou v Lidovou armádu - Armie Ludowa. PPR hlásala spojenectví se zemí sovětů, organizovala ozbrojený odpor proti teroru okupantů a ozbrojenou podporu rozhodující fronty II. světové války - východní fronty. Členové PPR se nezalekli pomlouvačných obvinění, že jsou "agenturou Moskvy". Postupně získávali důvěru a podporu dělnické třídy, rolníků, demokratických skupin inteligence a mládeže. Podali důkaz o své věrnosti vlasti i internacionalismu, prokázali svou moudrost a správné posuzování perspektiv.

Významnou úlohu v otvírání cest k novému Polsku sehrál Svaz polských vlastenců v SSSR /Związek Patriotów Polskich - ZPP/, a to zvláště tím, že v Sovětském svazu zorganizovali Polskou lidovou armádu. Polsko-sovětské spojenectví, budované tehdy komunisty obou zemí po zhroucení styků s londýnskou polskou emigrantskou vládou, změnilo vztahy mezi našimi národy. Osudy vlasti, osvebozené sovětskou armádou, která s ní bojovala bok po boku, vzaly do svých rukou lidovědemokratické síly.

Práteleství a spojenectví, zpečetěné společně prolitou krví, umožnilo vybudovat suverénní polský stát se spravedlivým společenským zřízením a na spravedlivě vymezeném teritoriu, umožnilo navrátit Polsku jeho staré severní a západní kraje. Sovětská pomoc nám po válce pomohla přežít nejtěžší doby.

Z hlediska vlastních zkušeností naše strana vysoko oceňuje první léta lidového Polska, programové postuláty PPR, na jejichž formulaci i realizaci se zvláště výrazně podílel Władysław Gomułka. Rysem tohoto období bylo spojování obecně platných principů marxismu-leninismu a zásad socialistické výstavby s národními tradicemi a podmínkami. Patřila k němu také ideová a politická bojovnost strany, spojená s hledáním širokého okruhu spojenců, se snahou o vlastenecké dorozumění s nimi. Hodně správného bylo také v realistických a racionálních ekonomických koncepcích let 1944-1948. Svazek dvou stran dělnické třídy - PPR a PPS - otvíral perspektivu k jejich sjednocení. Polsko významně přispělo k rozvíjení teorie i praxe lidové demokracie. Hodně řešení z té doby si zachovalo hodnotu i pro přechodné období, ve kterém naše země stále ještě je.

Padesátá léta u nás se vyznačovala velkým pokrokem ve výstavbě základů socialismu: v industrializaci, ve společenském vzestupu lidových mas, v rozvoji vzdělání, vědy a kultury.

Na vývoj socialistických zemí a jejich vzájemných vztahů však velmi negativně působily důsledky "studené války" a především doktrinářství, chyby a deformace. Po XX. sjezdu KSSS byly díky tvůrčím silám naší strany tehdejší deformace odsouzeny a nastal bouřlivý politický přelom, ale přesto se nepodařilo zakotvit dlouhodobě správný a harmonický vývoj.

Mezinárodní i domácí třídní nepřítel nejdnou kalkuloval s polskými historicky vzniklými zvláštnostmi a rozpory, s našimi omyly a slabostmi. Ale socialismus zakořenil v našem národě tak hluboko, že zmařil naděje na kontrarevoluci. Všecky konfliktní situace jsme překonali, a to vlastními silami, na základě vlastních rozhodnutí.

Přes chyby, ke kterým došlo, přes zdržení a prohry, je výsledek naší práce za poválečných 42 let obrovský a nesporný. PLR se stala nezlomným článkem socialistického společenství. Hlavní záruku integrity svého území, základ národní bezpečnosti a rozvoje, našla ve spojenectví se Sovětským svazem.

Ze III. kapitoly

Polská sjednocená dělnická strana, náš národ, spojují dnešek i zítřek vlasti s tím vývojovým proudem socialismu, jehož od - vážné novátorské směry narýsoval XXVII. sjezd KSSS. V současné strategii a linii Leninovy strany spatřujeme další historický impuls.

Revoluce, "porodní bába dějin", nekončí svou práci okamžikem dobytí moci, ale tehdy jí vpravdě teprve začíná. Revoluční proces vyžaduje vůli, odvalu a umění odhazovat zastaralé formy a nepřetržitě vytvářet nové metody a nový obsah rozvoje...

Ačkoli Polsko je na méně pokročilém stupni socialistické - ~~konstrukce~~ výstavby, ačkoli pracujeme ve značně těžších podmínkách, náš přístup, naše politické myšlení a naše filozofie činnosti, zformované na IX. a X. sjezdu PSDS, jsou podobné linii KSSS.

Naše strana dramatickým způsobem zakusila, kam to vede, když se opouštějí dialektické zákony výstavby socialismu...

Dnes jsme draze zaplatili za otálení s realizací změn, pro které již dozrály podmínky a za opouštění toho, co už případně bylo v procesu nutných změn započato. Za konzervatismus, za zkeštnatělost forem a zrezivění mechanismů rozvoje hospodář - ství a demokracie...

Když se život dožaduje nového stylu práce, když se stane nezbytným pevněsezení metod hospodaření na dosaženou úroveň výrobních sil a forem řízení na úroveň narůstající společenské potřeby prohloubení demokracie, strana se toho musí chopit. Neodpoví-li na tyto požadavky včas, kumulují se jevy, vyvolávající krizi, vzniká široký prostor pro společenskou nespokojenost. Na tom může parazitovat z třídní protivník.

Přesvědčili jsme se o tom hořce a bolestně. Od začátku r. 1980 se v kampani před VIII. sjezdem PSDS intenzivně ozývaly hlasy stranického aktivu i členských mas a domáhaly se změny tehdejší stranické linie. Když je VIII. sjezd strany přešel bez povšimnutí, rozkolísala to důvěru pracujících mas ke straně, zrodily se nálady rozhořčení a protestu. Tak došlo k srpnové krizi. Zesílila aktivita vnitřních i zahraničních antisocialistických sil, široko se rozlily vlny anarchie. Revizi stranické linie, reformy, které byly pro Polsko nevyhnutelné, jsme musely při-

jímat v krajně nepříznivých politických, hospodářských a společensko-psychologických podmínkách, pod palbou třídního protivníka.

Naše zkušenosti potvrzují pravdu slov Michaila Gorbačova o nutnosti změn, které vyžaduje život: Když je neprovedeme my - tak kdo? Když ne nyní - tak kdy? Jsou za socialismu vlaky, které se nesmějí zmeškat.

Reformovat různé oblasti života se stalo objektivní nutností. Spojovalo se s pojmem "reformismus", který znamenal oportunistickou nechuť řešit rozpory mezi prací a kapitálem revoluční cestou. Reformy v našem dnešním smyslu však nemají s reformismem minulých dob nic společného. Rozlišuje je zásadní rozdíl společenských formací a historických epoch, kvalitativně jiný třídní obsah.

Zveřejňování slabin nemůže být politickým trumfem třídního protivníka. Strana musí být jak štábem, hybnou silou, která řídí socialistickou skutečnost, tak také prvním a zvláště pronikavým kritikem socialistické skutečnosti. Být jejím kritikem ne pouze tehdy, když se hodnotí minulest, ale průběžně, každodenně. Protože horší než chyby, ke kterým už došlo, než slabiny již poznané, než choroby už pojmenované, jsou ty, které mohou vznikát dnes a zítra - jestliže nebudeme včas přistupovat k problémům a řešit je...

Leninova strana dnes s novou silou zdůrazňuje mimořádný význam spojování obecného, universálního s tím, co je specifické, národní. Co je společné pro všechny, nemůže existovat a rozvíjet se jinak, než v konkrétních podmínkách místa a času. Co odpovídá podmínkám země však může být úspěšně využíváno a řešeno jedině v souladu s cíli a zásadami socialismu jako celku. Rozmanitost je naším trumfem, jednota naší zbraní.

Socialistická země a bratrské strany dnes hledají efektivní způsoby výrobně-hospodářské organizace a vědeckotechnické aktivity pracujících. Vyžaduje to docenit a důsledně využívat zákon hodnoty, chozrasčot, zbožně-peněžní vztahy a tržní mechanismy. Nemá to nic společného s tzv. konvergencí, s kalkulacemi strategií imperialismu, že seprotikladné systémy začnou postupně prolínat, přesněji řečeno, že se socialismus "rozředí".

Je pravda, že hodně ekonomických kategorií, které jsou nám užitečné, se zrodilo v lůně kapitalistické formace. Ale v jev

jím lůně vznikl také parlament, byl vynalezen Voltův článek , bylo vybudováno metro, byly vyrobeny první parní stroje a první automobily- "Kapitalistický původ" nijak neomezuje možnost, aby naše formace využívala všeho, čeho dosáhla všelidská civilizace. Podobně třeba jako vynálezy ani ekonomické kategorie samy o sobě nemají ideologický charakter. Teprve odhalení cílů, kterým slouží, jim třídní charakter dává. Mikroskopu se dá užívat stejně v bakteriologické válce jakox v boji proti zhoubným epidemiím. Zisk může být stejně synonymem vykořisťování jako měřítkem pokroku zespolečenštěného podniku.

Usilující o ekonomickou racionalitu nezamýšlíme zneuvytvářet kapitalistický mechanismus, ve kterém peníze rozhodují o všem. Programovým cílem marxisticko-leninské strany je společenská spravedlnost. Ta představuje celý komplex úkolů, který v sobě zahrnuje proces likvidace a vykořisťování, ale který překračuje ekonomické materiální hranice. Základní zásadou socialismu je, že musí zaručovat opravdu všude skutečnou rovnost podmínek startu i životních šancí: v přístupu ke vzdělání a kultuře, k právu, v kádrové politice a ve společensko-občanských aktivitách.

Nově, jako na jeden z projevů principu společenské spravedlnosti, se dnes díváme i na trh. Tržní nerovnováha je příčinou obtíží v každodenní životě lidí, je živnou půdou pro zneužívání a spekulace, specifickou formou získávání prospěchu na úkor společnosti. Správné řešení otázek cen, zisku a příjmů, zajišťování rovnovážnosti trhu, toho, aby na trhu panoval pod rozumnou kontrolou zákon nabídky a poptávky, činí z trhu jak činitele, který podněcuje k žádoucímu rozvoji a výrobě výrobních sil, tak základnu, na níž se realizuje rovnost lidských šancí. Takový trh nejen že není v rozporu se zásadou plánovitosti, ale socialistickému plánovači usnadňuje korigovat jeho záměry, odstraňovat nedostatky a opomenutí a správně formulovat směry rozvoje.

V polské ekonomice se kupily důsledky voluntarismu minulých dekád, zhroucení z let 1980-81, imperialistické politiky embargo, bojkotu a restriktce. Tato společensky neuralgická oblast je zároveň polem politického boje o budoucnost socialismu v Polsku. Především zde, v boji s hospodářskými těžkostmi, kterých je mnoho a nedají se snadno překonat, se ověřuje správnost našich záměrů, účinnost naší praxe, prokazuje se, zda jsme právi potřebám dneška a výzvam zítřka.

Hospodářská reforma v sobě jako zvětšovací sklo soustřeďuje naše základní dilemata. Snadno se to mluví "o novém" a "po novu", ale nesnadno velmi nesnadno se "po novu" pracuje. Nesnadno se získává porozumění a podpora pro nepopulární rozhodnutí, když se účtuje s dlouholetými stereotypy. Stále ještě narážíme na objektivní i subjektivní překážky, na to, co by se dalo nazvat "odporem materiálu" a co je ve skutečnosti úporným lpěním na starých formách, metodách návycích.

Náš kurs vyžaduje zvýšit účinnost strategického plánování a ekonomických metod řízení, zvětšovat prostor pro samostatnost, samosprávu a samofinancování podniků, posilovat ekonomické nástroje a parametry; vyžaduje dosáhnout trvalé rovnováhy v národním hospodářství i na trhu, urychlit vědecko-technický pokrok, přeměnit strukturu hospodářství tak, aby se přednostně rozvíjely obory, které jsou nositeli pokroku a efektivnosti; vyžaduje preferovat inovace a podnikavost a zvýšit nároky na kvalitu při současném zajištění společenské spravedlnosti a účinné ochrany sociálně nejslabších skupin obyvatelstva.

Zajistit sociální jistotu však nemá nic společného s tím, že by se stejně odměňovala práce špatná jako práce dobrá. Tzv. "urovnilovka" je negací socialistických norem společenského života. Je skrytou formou příživnictví. Ti, kdo špatně pracují, si přivlastňují prostředky, vytvořené jinými, dělnickou třídou, celou společností,...

Naše strana začala proces obrody u sebe...

Povzbuzování tvůrčího myšlení ve straně a posilování její ideově morální síly - to nejsou dva různé úkoly, ale ve skutečnosti jen jeden totožný úkol. Nedá se však snadno splnit, protože vyžaduje, aby se překonalo dlouholeté zaostávání ideologického života.

"Propaganda úspěchu", snaha o umělé vyvolávání sebevědomí a dobré nálady, schování hlavy do písku před dozralými problémy podlomily věrohodnost strany. Tabuizovaná témata a oblasti problémů, o kterých se mlčelo, dávaly příležitost k aktivitám nepřátel. Proto jsme se rozhodli vyzborjit se pravdou a gласností, zásadou práce při "otevřené oponě". Umožňuje to účinněji politicky působit, zvyšuje to důvěru a bere to protivníkům pádu pod nohama...

S posilováním své pozice ve státě a ve společenském životě strana spojuje uskutečňování směru, který by se dal konvenčně

ně nazvat socialistickým pluralismem. Nemá nic společného s buržoazní koncepcí "volné hry" politických sil, odmítá projevy antagonistického soupeření. Jeho základem je posilování vedoucí úlohy strany se současným zásadním rozšířením socialistické demokracie. Předpokládá posílení pozice a zvýšení aktivity Sejmu a národních výborů, PRON, odborových svazů, samo - správ i rozmanitých společenských organizací, které jsou ničím nezastupitelnou formou, v níž se prakticky projevují lidské zájmy a iniciativy.

Znamená to rovněž budování dalších tribun, ze kterých by se mohla vyjadřovat různá mínění, praxi stálých místních, odborových i celospolečenských konzultací a průzkumu veřejného mínění. Spatřujeme v tom mechanismus vyjevování a řešení situací, ze kterých se rodí konflikty. Takto chápaný socialistický pluralismus slouží k tomu, aby se na základě existujícího společenského zřízení mohla tvořivě a konstruktivně vyjadřovat rozmanitost myšlenek, hodnocení a námětů našich občanů a dalo se jich využívat.

Demokracie představuje samostatnou humánní hodnotu, ale především musí "pracovat", být efektivní, sloužit lepšímu využívání národního potenciálu, rozvoji země, pokroku ve všech směrech, Aby se dalo nástrojů vlády lidu využívat opravdu účinně, k tomu je nutné ve společnosti široce a dlouhodobě pěstovat politickou kulturu. Osvojit si její znalost není možné jednorázovým aktem, proklamacemi a výzvami. Získává se v každodenní praxi - účastí na rozhodování, na společném hospodaření, spoluodpovědností za společnou činnost na všech stupních od nejvyšších po nejnižší. Demokracii se tedy musí učit jak řídicí orgány tak společnost.

Minulé období zanechalo v mnoha lidech přesvědčení, že "stát dá", "stát musí", "stát je povinen". Je pravda, že naše zřízení nemůže mít nic společného se sociálním darwinismem, že lidem se musí pomáhat v jejich starostech, sklánět se ke každé lidské bolesti. Ale paternalistické předsudky maří iniciativu lidí.

Masy jsou tvůrci dějin. Ale masy - to je souhr jednotlivců. Každý má svůj vlastní životopis, vlastní touhy a snahy, jakousi vlastní dílčí ~~pravdu~~ pravdu. Naší povinností je vycházet jí vstříc.

Nové se prosazuje proti starému obtížně. Musíme překoná -

vat mnoho bariér, které se navršily v hospodářském i společenském životě. Je to tím těžší, že pracujeme v situaci, komplikované důsledky hluboké hospodářské a společenské krize. Překážek je mnoho: Inerce, pasivita - často spojené s nedostatkem zkušeností. A také účinek výzev protivníka, aby se lidé zdržovali společenské činnosti.

Zároveň se projevuje neobyčejně silný odpor byrokratů proti novému, opakované případy arogance ze strany odpovědných pracovníků, vyhýbání se společenské kontrole, lpění na starých zkompromitovaných metodách řízení. V podstatě máme co činit s konzervatismem návyků, masovým a nevyhnutelným; s konzervatismem přesvědčení vyžadujícím především přesvědčování a polemiky; a nakonec s konzervatismem zájmů. Ten je nejhorší, protože lidi svádí k aktivnímu odporu proti novému.

Konzervativní postoje se zpravidla proplétají s byrokratismem. X. sjezd PSDS dal podnět k velké antibyrokratické operaci: Ke kritickému rozboru funkčnosti struktur strany, státu, hospodářství a společenského života - od centrálních přes střední až k základním článkům a také k všeobecné atestaci pracovních míst. Dosavadní zkušenosti ukazují, že odpor proti modernizaci systému řízení a správy, proti snaze zrušit zbytečné články řízení a správy, ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ zbytečné vedoucí funkce a systemizovaná místa v administrativě, je nutno zlomit.

K odkazu Velkého října patří stále aktuální leninský požadavek dodržování zákonnosti. V minulosti jsme jej vždycky nerespektovali a to zanechalo následky: nedůvěru k mocenským orgánům a institucím, které mají zákonnost střežit. V současném období útočí na zákonnost političtí protivníci a asociální živly.

Socialistické právo musí být závazné pro všechny občany bez výjimky a stejně. Opírajíce se o nové právní normy, instituce a nástroje kontroly, rozšiřujeme fronty společenského boje se vším, co narušuje zásady práva a spravedlnosti, oslabuje morálku národa a je v rozporu se zásadami socialismu.

Ve společensko-politickém a hospodářském životě PLR není dnes nedostatek nových dobrých koncepcí a řešení. Kámen úrazu je hlavně v tom, jak je naplnit konkrétním obsahem, jak jich stále šířeji, úplněji a lépe využívat, jak zajistit, aby všecko dohromady směřovalo k tomu hlavnímu - k účinné realizaci.

Články k výročí přepadení Polska v září 1939

Příležitostí ventilovat některé "dramatické momenty" z dějin sovětsko-polských vztahů bylo nekulaté 48.výročí smlouvy o neútočení mezi SSSR a Hitlerovým Německem z 23.srpna 1939, začátku II.světové války útokem Německa na Polsko 1.září a vstupu Rudé armády do Polska 17.září.

Ze sovětských statí, uveřejněných k těmto výročím, je třeba jmenovat především příspěvek Georgije Smirnova, vedoucího sovětské části sovětsko-polské komise historiků, "Návrat k poučením" v Nové době č.35 a seriál článků Valentina Falina "Proč právě rok 1939?" v Nové době č.38-41. Z polských statí pak Eugeniusze Duraczynského "Sedm dní před válkou" v Polityce č.35 a Tadeusze Pióra "17.září 1939" v Polityce č.38.

Pozoruhodných textů vyšlo samozřejmě více, zejména v Polsku.

Seznámili jsme se v nich s řadou faktů z pohnutého konce léta a začátku podzimu 1939 a úsudků o těchto faktech. Nad některými bude zřejmě třeba dálepracovat. Prohlubovat je, doplňovat, upřesňovat, konfrontovat, opravovat.

Zajímavé je například Falinovo a Wilamovského /Razem 38/87/ líčení německo-sovětských jednání mezi třetím a dvaadvacátým zářím: O termínu a variantách zdůvodnění vstupu Rudé armády do Polska. O intermezzu s německou phrůžkou, že na území Haliče a polské Ukrajiny bude vytvořen "nezávislý" stát, kam Německo dosadí vládu ukrajinských nacionalistů - emigrantů v třetí říši. O stanovení demarkační linie mezi Wehrmachtem a Rudou armádou a konečných hranic mezi Sovětským svazem a německým generálním Gouvernementem východněji od demarkační linie, zhruba na dnešní sovětsko-polské hranici.

V údajích, které charakterizují rozsah přesunu polského obyvatelstva z obsazené části Polska do vzdálených oblastí Sovětského svazu, jsou dost velké rozdíly. W.Jaruzelski mluví o tisících Poláků, vystavených represím a deportacím. T.Pióra o 10 000 důstojníků a 230 000 vojáků internovaných v SSSR -/a k tomu je třeba přičíst - jak známo značné - počty civilních osob, o nichž se Pióra nezmiňuje/.

Sovětští autíři operují tradiční verzí, že Rudá armáda zahájila ~~průnik~~ v Polsku svou osvobozovací akci teprve poté, co polská vláda a polský generální štáb podle Falina 16. a podle Smirnova 17.září uprchly do zahraničí a ponechaly lid " na

spas osudu". Pošlé články však konstatují, že 17.září byly ještě v Polsku: vláda v Kutách a generální štáb v Kosowú. Citují rozkaz náčelníka generálního štábu Rydze-Šmiglyho vojskům, ve kterém se mj. říká: "Sověti vstoupili. Zařizují všeobecný odchod nejkratší cestou do Rumunska a Maďarska. Se Sověty nebojovat, jen v případě, kdyby oni zaútočili nebo se pokoušeli odzbrojovat naše oddíly." 18.září pak přechází vláda i štáb rumunské hranice a jedním z důvodů se zdá být právě vstup Rudé armády.

V článcích polských autorů se popisují boje, které navzdory rozkazu Rydz-Šmiglyho proběhly mezi polskými a sovětskými jednotkami, ale také boje, které proběhly mezi některými oddíly Rudé armády a Wehrmachtu, než došlo k dohodám sovětských a německých velitelů, diplomatů a nejvyšších politiků o jejich zastavení a o návratu německých jednotek na demarkační linii.

Existenci přísně tajného dodatku k německo-sovětské smlouvě z 23.srpna, v němž se st novily zájmové sféry obou velmocí na východě Evropy /v tom i hranice mezi nimi po porážce Polska/, nadhazuje E.Duraczynski /s tím, že sovětská strana autentičnost dokumentu nepotvrdila/. Sovětští autoři ji nepotvrzují ani dnes. Falin pouze říká, že "při jednání s Ribbentropem předložili vedoucí sovětské představitelé přísné požadavky...aby se přihlédlo k zájmům SSSR na Balkáně, v jihovýchodní Evropě a dalších evropských oblastech, aby se Němci vzdali plánů typu "Velká Ukrajina". Němci vyhověli..." - Gerasimov: "Vláda Sovětského svazu podnikla diplomatické a vojenské kroky, aby zabránila dalšímu postupu německé armády k sovětským hranicím"...

Za Chruščova došla sovětská historiografie v této věci dále. V Dějinách velké vlastenecké války, svazek I., str.194-7 z r.1961 se o tajném dodatku sice také výslovně nepíše, ale de facto se přiznává jeho obsah, mj., že "sovětská vláda vymohla od Německa že německé vojsko nepřekročí řeku Pisu, Narew, Bug, Vislu a San. Takovým způsobem...stanovila německá a sovětská vláda demarkační čáru".

W.Jaruzelski a G.Smirnov odsoudili výrok V.M.Molotova na zasedání Nejvyššího sovětu SSST 31.října 1939 o polském státu jako "zrádném zplozenci Versailleské smlouvy". Jaruzelski ve výroku viděl "protileninickou farzeologii, jež byla v rozporu s právem Polska na nezávislost", Smirnov "nesprávné prohlášení" a "nepřijatelné hodnocení". Ani jeden nekomentoval řadu dalších

myšlenek z tohoto projevu, například Molotovovo konstatování, že "úder Rudé armády spolu s úderem německých vojsk způsobil rozpad poslkého státu." Tento výrok, který kritizují už zmíněné Dějiny VVV z r.1961, Molotovova řeč jako celek a nejen jeho řeč, ale i mnoho dalších slov a skutků z praxe sovětského vedení té doby, nutě k otázce, zda by se nemělo přejít od povrchu věcí - frazeologie, slovní prohlášení, hodnocení - ke zkoumání hlubších politických a ideologických příčin, jež v oné kritizované frazeologii našly svůj vnější výraz.

V říjnu 1987 stála ve Varšavě u pomníku tisíců polských důstojníků, hromadně zavražděných v Katynském lese, poprvé čestná stráž a poprvé se k němu oficiálně kladly květy. Kolemjdoucí přihlíželi se smíšenými pocity. Leckdo ještě není přesvědčen, že úřední stranické a vládní vysvětlení, kdo vlastně důstojníky zavraždil, je nesporné. Chybějí sovětské průkazné dokumenty.

Takových slabě zdokumentovaných kontroverzních událostí je v dějinách sovětsko-polských a rusko-polských vzájemných vztahů více. Sovětské a polské historiky i politiky ještě čeká dlouhá práce na jejich osvětlování. V zájmu pravdy, která je podmínkou přátelství mezi lidmi i mezi národy.

Text W.Jaruzelského z polštiny /Nowe drogi 7/87/ přeložil
a doplňující informace napsal -st-